

ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS IR
ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS
TARNYBOS

2023 METŲ VEIKLOS ATASKAITA IR
ANALITINĖ APŽVALGA

„DEMOKRATINĖS VISUOMENĖS
INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS
GAIRĖS“

TURINYS

VADOVO ŽODIS	2
I. ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS MANDATAS	4
1. INFORMACINIS KONTEKSTAS	7
1.1 TARNYBOS VEIKLA DEZINFORMACIJOS IR PROPAGANDOS KONTEKSTE.....	11
1.2. NEAPYKANTOS KALBA	15
2. SKUNDŲ CHARAKTERISTIKA	16
3. NUSTATYTŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ	25
3.1. GARBĖ IR ORUMAS.....	29
3.2. PRIVATUMAS	30
3.3. ASMENS DUOMENYS	32
3.4. KITI PAŽEIDIMAI.....	34
3.5. SOCIALINIAI TINKLAI.....	35
3.6. SPRENDIMŲ VYKDYMAS	36
4. TEISMINIAI PROCESAI	37
5. NEPILNAMEČIŲ APSAUGA IR PAŽEIDIMŲ PREVENCIJA	43
6. EKSPERTINIS VERTINIMAS.....	45
7. KONSULTAVIMAS IR INFORMAVIMAS.....	48
II. DEMOKRATINĖS VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS	59
1. ŽINIASKLAIDOS LAISVĖS LIETUVOJE VERTINIMAS.....	59
2.REIKŠMINGIAUSI 2022-2023 METŲ TEISINIO REGULIAVIMO ŽINIASKLAIDOS SFEROJE POKYČIAI.....	61
3. VISUOMENĖS INFORMAVIMO SRITIES TENDENCIJOS	66
III. IŠVADOS	75

VADOVO ŽODIS

Ataskaitiniais metais viešojoje erdvėje pagrindinės temos buvo susijusios su karais: besitęsiantis Rusijos karas prieš Ukrainą, nuo 2023-ųjų spalio – karas Gazos ruože. Tiesioginio karo kontekste vis labiau įsigali ir kita karo dedamoji – karas dėl žmonių protų, nuomonės formavimas, dezinformacijos plitimas. Kova su dezinformacija – prioritetinga Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos kryptis. Nuo Rusijos karo prieš Ukrainą pradžios Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai suteikti įgaliojimai teikti privalomus nurodymus interneto prieglobos ir interneto paslaugų teikėjams blokuojant draudžiamą turinį skleidžiančias interneto svetaines. Vertindami draudžiamą turinį pastebime, kad dezinformacija įgauna rafinuotas formas, sparčiau naudojamos socialiniais tinklais. Tikimės, kad įsigaliojus Skaitmeninių paslaugų aktui, didės galimybės šalinti draudžiamą turinį netradicinėse visuomenės informavimo priemonėse.

Ataskaitiniais metais sustiprintas tarpinstitucinis bendradarbiavimas kovos su dezinformacija srityje, aktyviai veikiant darbo grupėse ieškota būdų sprendžiant vis naujus, su dezinformacijos plitimu kylančius iššūkius: prisidėta rengiant įstatymų pataisas dėl dirbtinio intelekto pagrindu amplifikuoto turinio socialiniuose tinkluose šalinimo, pateikti siūlymai dėl sulaikytų (gabenamų) dezinformacinių leidinių.

Ankstesnių metų ataskaitose jau buvo akcentuota – keičiasi žiniasklaidos vartojimo įpročiai, vis daugiau informacijos skelbiama internete, ypač socialiniuose tinkluose, dalis jaunimo skęsta socialinių tinklų burbuluose ir nesidomi tradicine žiniasklaida. Vis stipriau įsigali greitas informacijos vartojimas, dalis viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų, skelbiančių informaciją socialiniuose tinkluose, nesupranta, jog viešai skelbiamai informacijai privalu paisyti įstatymų.

2023 metais skundų skaičius išliko stabiliai didelis. Pernai asmenims labiausiai rūpėjo asmens duomenų apsaugos, garbės ir orumo bei privatumo klausimai, daugiau nei įprastai kreiptasi dėl pagrindinių visuomenės informavimo principų, atsakymo teisės suteikimo.

Įsigaliojus Bendrajam duomenų apsaugos reglamentui viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai susidūrė su informacijos neteikimo problema. Formuojantis Tarnybos sprendimų ir teismų praktikai asmens duomenų srityje, 2023 metų pradžioje Tarnyba parengė ir viešai paskelbė Informacijos, kurioje yra asmens duomenų, teikimo gaires. Tikimasi, kad šis rekomendacinio pobūdžio dokumentas sustiprins žinias asmens duomenų apsaugos ir viešojo intereso žinoti srityje. Tarnybos duomenimis, šiuo metu vis dar susiduriama su informacijos neteikimo problema prisidengiant Reglamentu.

Pastaraisiais metais daugiau dėmesio skiriama informacijos viešinimui Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos interneto svetainėje ir socialiniuose tinkluose. Tačiau konsultacijų

poreikis nemažėja. Tai paskata skelbti dar daugiau šviečiamojo pobūdžio informacijos visuomenės informavimo klausimais.

Šiomet 2023 metų žurnalistų etikos inspektoriaus ir jo vadovaujamos tarnybos veiklos atskaita teikiama kartu su analitine apžvalga „Demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės“.

Žurnalistų etikos inspektorė

Gražina Ramanauskaitė

I. ŽURNALISTŲ ETIKOS INSPEKTORIAUS MANDATAS

Žurnalistų etikos inspektorius yra nepriklausomas, Seimui atskaitingas valstybės pareigūnas, kuris prižiūri, kaip įgyvendinamos Visuomenės informavimo, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymų nuostatos. Jam taip pat suteikti priežiūros institucijos įgaliojimai asmens duomenų apsaugos srityje – kai duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslais ir akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais, žurnalistų etikos inspektorius stebi, kaip taikomas Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, vykdo 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas) (toliau – Reglamentas) ir 1981 m. sausio 28 d. Strasbūre sudarytos Konvencijos dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108) ir jos protokolų priežiūros institucijos Lietuvos Respublikoje funkcijas.

Visuomenės informavimo srityje pažeistos asmeninės neturtinės teisės gali būti ginamos ne tik teisme. Jas galima ginti neteisminiu būdu, kreipiantis į žurnalistų etikos inspektorius, kuris priskiriamas prie viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų veiklos reglamentavimo (priežiūros) institucijų sistemos. Kreipimasis į žurnalistų etikos inspektorius nėra privaloma ikiteisminė ginčų visuomenės informavimo srityje sprendimo procedūra. Savo esme kreipimasis į inspektorius yra savarankiškas pažeistų asmens teisių gynimo ne teisme būdas.

Žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos teisinius pagrindus įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalis, 25 straipsnis, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis, kitos tarptautinės sutartys bei Lietuvos Respublikos įstatymai, reglamentuojantys visuomenės informavimo sritį, kuriuose užtikrinta viena svarbiausių laisvių demokratinėje valstybėje – asmens saviraiškos laisvė. Inspektoriaus veikla grindžiama teisėtumo, nešališkumo, nepriklausomumo, teisingumo ir viešumo principais.

Žurnalistų etikos inspektorius vadovauja Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybai (toliau – Tarnyba). Tarnyba užtikrina žurnalistų etikos inspektoriaus veiklą. Strateginis Tarnybos tikslas – asmeninių neturtinių žmogaus teisių apsauga visuomenės informavimo priemonėse. Tarnyba vykdo misiją – užtikrinti, kad visuomenės informavimo srityje būtų gerbiamos žmogaus teisės ir laisvės, ugdyti kritišką požiūrį į visuomenės informavimo procesus, kelti žmogaus teisių suvokimą visuomenėje, skatinti viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų atsakomybę, prisidėti prie informacinės erdvės stiprinimo.

Pagrindinė žurnalistų etikos inspektorius funkcija yra nagrinėti suinteresuotų asmenų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo apsaugą, taip pat duomenų subjektų pagal Reglamentą pateiktus skundus dėl asmens duomenų tvarkymo žurnalistikos, akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais. Pažymėtina, kad nepaisant to, jog pagrindinė žurnalistų etikos inspektorius funkcija yra suinteresuotų asmenų skundų nagrinėjimas, šią funkciją jis atlieka atsižvelgdamas į Visuomenės informavimo įstatyme numatytą jo, kaip žmogaus teisių visuomenės informavimo srityje užtikrinimo garantijas, paskirtį, t. y. užtikrindamas viešojo intereso – žodžio ir spaudos laisvės, visuomenės informavimo – tinkamą įgyvendinimą.

Toliau tęsiantis Rusijos agresijai prieš Ukrainą, ypač reikšmingu tapo žurnalistų etikos inspektorius ir jo vadovaujamos Tarnybos, kaip draudžiamos informacijos priežiūrą internete vykdančios institucijos, mandato įgyvendinimas. Įgyvendindamas šį geopolitiniame kontekste itin svarbų mandatą, žurnalistų etikos inspektorius priima sprendimus duoti privalomus nurodymus elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams arba viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams pašalinti arba panaikinti galimybę pasiekti informaciją, nurodytą Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 1 ar 3 punkte. Savo pobūdžiu tai yra draudžiama viešai skelbti informacija, kurioje skleidžiama dezinformacija, karo propaganda, kurstomas karas, raginama prievarta pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą – pakeisti jos konstitucinę santvarką, kėsintis į jos nepriklausomybę arba pažeisti teritorijos vientisumą (1 punktas) arba skleidžiama ar kurstoma neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, negalios, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos pagrindu (3 punktas).

Be pagrindinės skundų nagrinėjimo ir pažeidimų tyrimo funkcijos, žurnalistų etikos inspektorius vykdo ir eilę kitų funkcijų: vertina, kaip informuojant visuomenę yra laikomasi pagrindinių visuomenės informavimo principų, atlieka viešosios informacijos visuomenės informavimo priemonėse (išskyrus radiją ir televiziją) stebėseną, ekspertinį paskelbtos viešosios informacijos vertinimą dėl nesantaikos skatinimo įvairiais pagrindais, priskiria visuomenės informavimo priemones ar jų turinį erotinio, pornografinio ir (ar) smurtinio pobūdžio informacijos kategorijoms, teikia Seimui ir kitoms valstybės institucijoms siūlymus dėl visuomenės informavimą reglamentuojančių įstatymų bei teisės aktų tobulinimo ir įgyvendinimo, bendradarbiauja su Europos Sąjungos ir kitų šalių analogiškais institucijomis.

Metodinės pagalbos visuomenės informavimo klausimais teikimas ir švietėjiškos veiklos vykdymas nėra įtrauktas į žurnalistų etikos inspektoriaus atliekamų funkcijų sąrašą, tačiau inspektorius ir Tarnybos atstovai pagal galimybes veda mokymus, seminarus, skaito pranešimus žmogaus teisių žiniasklaidoje užtikrinimo, asmens duomenų teisinės apsaugos žiniasklaidoje, kovos su neteisėtu visuomenės informavimo priemonių turiniu tematika. Siekdamas padėti geriau suprasti žiniasklaidos srityje taikomų teisės aktų nuostatas, žurnalistų etikos inspektorius bei Tarnybos specialistai konsultuoja ir teikia informaciją visiems suinteresuotiems asmenims Tarnybos kompetencijos klausimais.

Tarnyba prisideda prie saugesnės socialinių tinklų aplinkos užtikrinimo tiesiogiai bendradarbiaudama su didžiosiomis IT kompanijomis. Turime tiesioginį valdžios institucijoms skirtą kanalą su *Facebook (Meta)* ir *YouTube*, kuriems pranešame apie jų platformose pastebėtą dezinformacinį turinį. Pagal pasirašytą sutartį su *Google LLC* Tarnyba yra programos *Trusted Flagger* dalyvis kovoje su dezinformacija, kenkėjiškos, klaidinančios informacijos sklaida. Kovoje su interneto platformose sklindančia neapykantos kalba Tarnyba yra vienintelė Lietuvos institucija, kuri paskyrė savo atstovą nacionaliniu kontaktiniu asmeniu, tiesiogiai bendradarbiaujančiu su didžiosiomis IT kompanijomis (*Facebook (Meta)*, *Microsoft*, *X* (buvęs *Twitter*) ir *YouTube*).

Žurnalistų etikos inspektoriaus ir jo vadovaujamos Tarnybos veiklos parlamentinę kontrolę vykdo Seimas. Inspektorius privalo kartą per metus atsiskaityti Seimui, pateikdamas metinę savo ir Tarnybos veiklos ataskaitą.

1. INFORMACINIS KONTEKSTAS

Ataskaitiniais metais viešojoje informacijoje pagrindinės temos buvo susijusios su karais: besitęsiantis Rusijos pradėtas karas Ukrainoje, o 2023-ųjų spalį prasidėjo dar vienas karas. Tačiau vyksta ir kitas karas, su kuriuo nenuilstamai kovoja demokratinis pasaulis. Tai karas su melu, propaganda, dezinformacija, kurių pastaraisiais metais itin gausu, nes gausu įvykių, kuriuos kiekviena pusė nori nudažyti savomis spalvomis.

Lietuva ir kitos sovietų okupaciją patyrusios valstybės apie Rusijos veikimo metodus kalbėjo daug ir garsiai, bet ne visi norėjo ir galėjo tai išgirsti, nes Rusijos propaganda jau buvo atlikusi savo darbą. Karas Ukrainoje privertė atsitokėti ir daugeliui atsivėrė akys: prorusiškos propagandos tinklas driekiasi per visą pasaulį. Nuo 2007 metų fondas „Russkij Mir“ įsteigė šimtus savo centrų visuose žemynuose. Sistemingos pastangos propaguoti Rusijos interesus pasaulyje prasidėjo iškart po Rusijos prezidento Vladimiro Putino kalbos Miuncheno saugumo konferencijoje 2007 m. vasarį, kurioje jis pareiškė, kad „daugiau neketina tenkintis „vienpoliu“ pasauliu“. O jau birželį Putinas pasirašė dekretą, kuriuo įsteigė nevyriausybinę organizaciją „Russkij Mir“. Pirmasis centras buvo atidarytas Armėnijoje 2008-ųjų vasarį, o iki 2008 metų pabaigos buvo pasirašyti 77 susitarimai dėl tokių centrų steigimo visame pasaulyje: 38 NVS šalyse, 24 Europoje, 11 Azijoje, 3 Amerikoje ir 1 Afrikoje. Iki 2014 m. 45 pasaulio šalyse veikė 100 tokių centrų. Pastaraisiais metais Rusijos organizuojami kultūros renginiai susiję su karo tematika: Rusijos ir užsienio šalyse, įskaitant Indiją, Egiptą, Malaiziją, Kiprą, Ispaniją ir kt. buvo rašomas „Pergalės diktantas“ apie Stalingrado ir Kursko mūšius, Donbaso išvadavimą nuo „nacių“, Leningrado blokadą. Australijos sostinėje Kanberoje buvo surengtos „Nemirtingojo pulko“ iškilmės ir eitynės. Pirmiausia dėmesį patraukia Rusijos centrų geografinė padėtis. Kai kuriose Europos ir Lotynų Amerikos šalyse 2018 m. „Russkij Mir“ centrų tinklas buvo daug kartų didesnis nei Rusijai draugiškose Azijos šalyse. Toks švietimo centrų pasiskirstymas neatitiko rusakalbių gyventojų skaičiaus. Pavyzdžiui, Kazachstane, kur rusų tautybės gyventojų buvo apie 23 proc., veikė 51 rusų kalbos centras, t. y. perpus mažiau nei Šveicarijoje (101 rusų kalbos centras)¹. Prasidėjęs karas privertė bent jau kai kurias Europos valstybių vyriausybes suprasti šio fondo pavojingumą ir 2022 metais Europos Sąjunga „Russkij Mir“ įvedė sankcijas.

Kitą – didžiausią savo juodo darbo dalį Rusija sutelkė žiniasklaidos rankose. 2023 metais Rusija žiniasklaidos priemonėms patvirtino 1,44 mlrd. Eurų biudžetą. Daugiau nei pusė biudžeto atitenka Rusijos valstybinei televizijos ir radijo kompanijai, RT (buvusiai „Russia Today“) ir „Rossiya Segodnia“.²

Pandemija, karai, ekonomikos nestabilumas, migrantų krizė, ideologinės kovos kelia sumaištį ir visuomenės priešpriešą, kuri neretai yra sąmoningai kurstoma ir perkeliama į viešosios informacijos erdvę, kur ši nesantaika toliau skatinama suinteresuotų pusių, siekiančių savo tikslų bet kokiomis priemonėmis, todėl dažnai „informacija“ virsta

¹ Žr. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/russkij-mir-pasauli-apraizges-keistu-organizaciju-tinklas-kuriu-tikslai-ir-aiskus-ir-nesuprantami-57-2050386>

² Žr. [Propagandos sklaida pernai Kremlui kainavo 1,7 milijardo euru, biudžetas viršytas ketvirtadaliu | 15min.lt](#)

dezinformacija ir melu. Su kiekvienais metais ši tendencija darosi vis pavojingesnė, atitinkamai – vis svarbesne objektyviosios žiniasklaidos kryptimi ir misija tampa propagandos demaskavimas, kritinio mąstymo ugdymas. Juolab kad temos vis sunkesnės: pandemiją keičia karas, migrantų krizė, dar vienas karas. Faktų tikrinimas karo sąlygomis sudėtingas, o žurnalistams tenka ne tik informuoti visuomenę, bet ir eiti melo pėdsakais, atlikti tiriamąjį darbą ir paneigti propagandistų skleidžiamą dezinformaciją. O pastarųjų metodai vis išradingesni – toks yra naujienų portalų klonavimas ir neteisėtas jų kopijų platinimas socialiniame tinkle *Facebook*.

Kalbant apie socialinius tinklus verta pastebėti, kad keičiasi socialinės žiniasklaidos formatas, kuriam iš dalies būdingas mažėjantis įsitraukimas į tradicinius socialinius tinklus, tokius kaip *Facebook*, kai įsitraukimas į socialinį tinklą *TikTok* bei daugybę kitų vaizdo įrašų dalinimosi pagrindu veikiančių socialinių tinklų nuolat didėja. Tačiau nepaisant didėjančios kanalų fragmentacijos ir įrodymų, kad visuomenės nerimas dėl dezinformacijos ir skirtingų algoritmų naudojimo žiniasklaidoje yra beveik rekordiškai aukštas³, visuomenių priklausomybė nuo socialinių tinklų ir toliau auga. Taigi nors socialinis tinklas *Facebook* vis dar išlieka vienu dažniausiai naudojamų socialinių tinklų, tačiau jo įtaka žurnalistikai mažėja, nes pats socialinis tinklas keičia savo kryptį – atsitraukia nuo naujienų sklaidos. Ir, kaip jau minėta, jis susiduria su naujais iššūkiais iš kitų įprastų socialinių tinklų, tokių kaip *YouTube*, ir į jaunimą orientuotų tinklų, pavyzdžiui, *TikTok*. Reuters instituto atlikto tyrimo duomenys rodo, kad tokiam pokyčiui – socialinio tinklo *Facebook* vartojimo mažėjimas – įvykti didelę įtaką turėjo jaunosios kartos, užaugusios su socialine žiniasklaida ir šiais laikais dažnai daugiau dėmesio skiriančios nuomonių formuotojams ar įžymybėms nei žurnalistams, net kai kalbama apie žinių ir faktų gavimą, įpročiai.⁴ Socialinio tinklo *TikTok* populiarėjimui įtakos turėjo tikėtina ir tai, kad pastarasis tinklas iš esmės padarė revoliuciją socialinių tinklų algoritmu veikloje, faktiškai priversdamas net *META*, valdančią socialinį tinklą *Facebook*, naujai įvertinti savo algoritmų veikimą. Bostono universiteto mokslininkų atlikto tyrimo duomenys rodo, kad nuo 30 iki 50 procentų iš 1000 įrašų, su kuriais susiduria naujas *TikTok* vartotojas, yra panaudojami vartotojo interesų analizei ir tyrimui.⁵ Rekomenduojamas turinys siūlomas vartotojui atsižvelgiant į kelis veiksnius: ar jam patiko panašaus pobūdžio turinys, taip pat vertinama ir tai, ką konkretus vartotojas seka šiame socialiniame tinkle. Įdomiausia tai, kad mažiausią įtaką algoritmo vartotojo siūlomam turiniui turi vaizdo įrašai, kuriuos šis vartotojas žiūri. Panašu, jog dirbtinio intelekto pagrindu veikiančys algoritmai atlieka žymiai gilesnę vartotojo elgesio analizę, nei vien tik vertina praeityje peržiūrėtus vaizdus, vartotojui siūlydami turinį.

Atitinkamai ataskaitiniais metais ryškėjo dar viena grėsmė, susijusi ir su žiniasklaida, tiksliau – su joje skelbiama dezinformacija ir propaganda. Tai – dirbtinio intelekto (DI) proveržis į visas žmogaus gyvenimo sritis.

³ Žr. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023/dnr-executive-summary>

⁴ *Ibid.*

⁵ Žr. <https://www.fastcompany.com/91065874/researchers-are-finally-figuring-out-how-tiktoks-algorithm-works>

Kaip ir kiekvienas išradimas – šioje vietoje tiktų pavyzdžiai apie degtukų, parako ar branduolinės energijos panaudojimą blogiui – dirbtinis intelektas taip pat gali būti ne tik gėris žmonijai. Netolimoje ateityje DI gali tapti ir egzistencine grėsme. Tiriant iš Rusijos keliaujančios dezinformacijos srautus „buvo aptikta net kompiuterių sugeneruotų publikacijų, kurių per mėnesį vienos rusų žurnalistės pavarde buvo prirašyta net daugiau nei 4 tūkstančiai.⁶ Dauguma vartotojų ieško ne daugiau naujienų, o aktualesnių naujienų, padedančių suprasti sudėtingas problemas, su kuriomis susiduriame visi. DI proveržis nulemia tai, kad yra pagaminama dar daugiau personifikuoto, konkretaus asmens interesus atitinkančio, tačiau nebūtinai patikimo, turinio. Būtent todėl kaip niekad svarbu, kad žurnalistika išsiskirtų savo tikslumu, naudingumu ir žmogiškumu. Reuters instituto teigimu, auditorijos prieštarai vertina algoritmus, tačiau jos vis dar nėra įsitikinusios, kad žurnalistai ir naujienų organizacijos gali geriau kuruoti ar apibendrinti svarbiausius pasaulyje vykstančius įvykius, situacijų pokyčius ir panašaus pobūdžio auditorijas dominančias temas. DI nulemti iššūkiai labiau nei bet kada yra susiję su aktualumo ir pasitikėjimo atkūrimu tenkinant konkrečių auditorijų poreikius.⁷ Todėl žiniasklaidai tenka svarbus vaidmuo per skirtingus kanalus ir platformas kurti ryšius su auditorijomis, teikiant patikimą ir pridėtinę vertę vartotojui kuriančią informaciją, tikintis pripažinimo ir pasitikėjimo.

Dar vienas didelis ir svarbus pokytis stebimas nuotraukų generavimo srityje. Algoritmai sugeba kurti tokius vaizdinius, kad tampa beveik neįmanoma atskirti, ar nuotrauka yra tikra. Tokie algoritmų patobulėjimai leis kurti didžiules botų fermas. Taigi algoritmų teikiamos informacijos generavimo paslaugos bus vis kokybiškesnės, dėl to atskirti botus taps dar sudėtingiau. Pirmieji botai buvo gana neraštingi, tai savo ruožtu padėdavo juos atpažinti, o dabar dirbtinio intelekto kuriamas turinys beveik nepalieka gramatikos klaidų, net ir lietuvių kalboje.⁸ Pavojų dirbtinis intelektas kelia ir kitoje srityje – žmonėms sunku atskirti DI sugeneruotus veidus nuo tikrų veidų, o tai reiškia sumaištį ir dar didesnę galimybę manipuliuoti žmogaus sąmone ir jausmais.

Australijos nacionalinio universiteto mokslininkai teigia, kad dirbtinio intelekto sukurti veidai dabar nesiskiria nuo tikrų žmonių veidų.⁹ DI sugeneruoti veidai yra tokie tikroviški, kad žmonės nepajėgia atskirti jų esant sukurtiems naudojant skaitmeninius algoritmus. Nerimą kelia tai, kad žmonės, kurie dažniausiai manė, jog dirbtinio intelekto veidai yra tikri, paradoksaliai buvo labiausiai įsitikinę, kad jų sprendimai yra teisingi. Tai reiškia, kad žmonės, painiojantys dirbtinio intelekto apsimetėlius su tikrais žmonėmis, nežino, kad yra apgaudinėjami.¹⁰ Sprendžiant iš to kaip greitai tobulėja DI technologijos, greitu metu žmogus ne tik negalės atskirti, kad veidas yra sukurtas algoritmo, bet ir pastarojo sukurti veidai atrodys tikroviškesni. Tokie pokyčiai gali palengvinti dezinformacijos sklaidą internete.

⁶ Žr. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuva-atsidure-taikinyje-naujos-propagandos-tendencijos-56-2048796>

⁷ Žr. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023/dnr-executive-summary>

⁸ *Ibid.*

⁹ Žr. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09567976231207095>

¹⁰ *Ibid.*

Dirbtinio intelekto veidų generavimo technologija pavojinga ne tik dėl galimybės skleisti melą ir propagandą, – daug didesnę pavojų ji jau kelia naudojama pornografinio turinio su vaikų atvaizdais kūrimui. Pastebima nauja tendencija, kai pedofilai ima pavienes gerai žinomų vaikų – seksualinės prievartos aukų nuotraukas ir panaudodami DI algoritmus sukuria daugiau panašaus pobūdžio vaizdų, pajvairindami seksualinės prievartos aplinkas.¹¹

Taigi naujų skaitmeninių technologijų taikymas propagandos ir dezinformacijos kūrimui ir sklaidai, taip pat jų potencialo pasitelkimas vaikų seksualiniam išnaudojimui – tai dideli iššūkiai, su kuriais pasaulis susiduria jau dabar. Tačiau panašu, kad iššūkiai, susiję su DI potencialo panaudojimu neteisėtiems tikslams, ateityje tobulėjant technologijoms taps dar aktualesnėmis problemomis, apie kurių sprendimą laikas galvoti šiandien, o tam reikalingas aiškus teisinis DI naudojimo reglamentavimas.

Kalbant apie dirbtinio intelekto algoritmų keliamą pavojų vertėtų paminėti ir jo prisidėjimą prie vadinamųjų „informacinių socialinių burbulų“ kūrimo (angl. *the filter bubble*). Nors pati sąvoka nėra nauja, tačiau „informacinio socialinio burbulo“ reikšmė, ypač žvelgiant iš greitos juose galinčios skliti dezinformacijos ir propagandos sklaidos perspektyvos, negali būti neaptariama.

Pirmiausia, kaip susidaro informaciniai burbulai? Socialinių tinklų arba paieškos sistemų algoritmai iš didžiulio srauto nuolat atrenka tą informaciją ir nuomones, kuriomis DI mano galintis labiausiai sudominti konkretų vartotoją arba vartotojus kaip visumą. Pavyzdžiui, socialinio tinklo *Facebook* algoritmas iš draugų komentarų atrenka tuos, kurie yra arčiausiai paties vartotojo pažiūrų. Tokios selekcijos rezultatas – atrinktų ir į vieną skaitmeninę erdvę surinktų žmonių sistema (burbulas), kurioje visi remiasi tais pačiais informacijos šaltiniais arba stereotipais.¹² Būtent taip sukonstruotoje atrankoje ir informacijos pateikime slypi pagrindiniai pavojai, nes internetas, ypač socialiniai tinklai, kuria ir stiprina atskiras ekosistemas, ir užuot suartinęs skirtingus požiūrius, jis gali juos tik dar labiau atitolinti.

Medijos vartotojai iš esmės gali gauti tik informaciją, atitinkančią jų esamus įsitikinimus ir interesus. Taip vartotojas tarsi yra izoliuojamas nuo kitokių perspektyvų, požiūrių ar nuomonių. Iš vienos pusės tai yra gerai, nes vartotojas operatyviai ir patogiai gauna jam reikalingą informaciją. Iš kitos pusės – jeigu vartotojas sąmoningai neieško priešingų nuomonių arba informacijos, su jomis gali net nesusidurti, o visa algoritmų siūloma informacija tik sustiprina jau esamą nuomonę ar požiūrį. Tokia situacija ir vienpusiškos informacijos vartojimas ilgainiui gali iškreipti vartotojo tikrovės suvokimą. Natūralu, kad toks procesas veda prie socialinės medijos vartotojų, bet kartu ir visos visuomenės poliarizacijos ir susiskaidymo, be to, yra palankus dezinformacijos ir propagandos sklaidai. Nors socialiniai tinklai ir paieškos sistemos teisiniu Europos Sąjungos reguliavimu yra verčiami rūpintis juose skleidžiama informacija, tačiau bendra, visiems žinoma tendencija, yra tai, kad socialinėje medijoje savo žinių gali skleisti faktiškai bet

¹¹ Žr. <https://annualreport2022.iwf.org.uk/#>

¹² Žr. Joonas Porsti, *Propagandos kerai: šimtas nuomonės kontroliavimo metų*, (Vilnius: Sofoklis, 2020), 143.

kas. Tokioje aplinkoje atitinkamų aktorių, pavyzdžiui, nedraugiškų propagandistų ar kurstytojų veiksmai gali įgauti itin pavojingas kryptis – ne šiaip visuomenės suskaldymą, poliarizaciją, bet jos susipriešinimą. Kaip žinia, būtent tokia ir yra pagrindinė nedraugiškos propagandos užduotis – supriešinti visuomenę, ją įbauginti ir padidinti įtampą. Todėl ypatingai svarbu yra rūpintis visuomenės kritinio mąstymo ugdymu ir informaciniu raštingumu, kad vartotojai bent minimaliai suprastų informacijos šaltinių patikros būtinumą. Panašu, kad visuomenių, taip pat ir mūsų visuomenės, laukia ilgas ir tikrai nelengvas kelias, tačiau jis turi būti nueitas, jeigu nenorima patirti karo ar panašių konfliktų negrįžtamų pasekmių.

Daug dėmesio skyrus internetui ir socialiniams tinklams bei juose slypinčioms grėsmėms ir galimiems pavojams svarbu pasakyti, kad su pavojais ir iššūkiais susiduria ir laikraščių leidėjai. Jų teigimu, tai susiję su pašto įkainių prenumeratai didinimu ir lėšų medijų rėmimui mažinimu. Didžiausius nuostolius ir praradimus laikraščių leidėjai jau yra patyrę per 2008–2009 metų ekonomikos krizę, kai dėl naujos mokesčių politikos buvo stabdoma laikraščių ir žurnalų leidyba, atleidinėjami žurnalistai, mažėjo reklamos kiekiai ir prenumeratorių skaičius. Tačiau ir krizei pasibaigus ši tendencija, tik mažesne apimtimi, išliko. Tad tikriausiai dabar prie „kaltininkų“ galima priskirti ir interneto plėtrą, nors, leidėjų manymu, dėl finansinių priežasčių nuo 2024-ųjų nebeliks 14 metų leisto savaitraščio „Tauragės žinios“. „Utenoje likęs vienas iš trijų iki šiolėjusių laikraščių. Neliko „Ignalinos dienos“. Su sunkumais susiduria „Zarasų kraštas.“¹³

Didėjančios propagandos ir dezinformacijos apimtys bei naujos tendencijos formuoja ir viešosios informacijos tendencijas, o tai atitinkamai brėžia gaires Tarnybos atliekamai žiniasklaidos stebėsenai. Atsižvelgiant į aptartas ataskaitinių metų viešosios informacijos kryptis, taip pat į piktavališką naujausių technologijų, dirbtinio intelekto pritaikymą ir diegimą interneto erdvėje, vykstančius karus ir jų plitimo grėsmę, tikėtina, kad ateinantys metai atneš naujų iššūkių tiek Žurnalistų etikos inspektoriatui, bet ir Lietuvos visuomenei. Nes informaciniame kare svarbus tampa ne tik pats įvykis, bet ir tai, kas ir kaip jį interpretuoja ir kurios pusės argumentai ir faktai įtikina. Nuo to priklausys, ar nedraugiškoms jėgoms pavyks suskaldyti visuomenę, ar atvirkščiai – visuomenė įstengs sumažinti konfrontaciją, susitelkti ir sustiprėti.

1.1 TARNYBOS VEIKLA DEZINFORMACIJOS IR PROPAGANDOS KONTEKSTE

Ataskaitiniais metais žiniasklaidos stebėsenai Žurnalistų etikos inspektoriatui tarnyboje buvo sukoncentruota į propagandos ir dezinformacijos sklaidą. Daugiausia galimų Visuomenės informavimo įstatymo pažeidimų fiksuota interneto portalų straipsniuose, kurių tema – Ukraina: karas, istorija, valdžia, Prezidentas ir kt. Propagandos kiekis juose ir pateikimo būdas įvairuoja: nuo rėmimosi šaltiniais (apsidraudžiant remiamasi užsienio informaciniais resursais, tokiu būdu sudaromas objektyvumo įspūdis, bet iš tikro tokie informaciniai resursai dažniausiai finansuojami Rusijos) iki atviro prorusiškos

¹³ Žr. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/laikrasciu-leidejai-tai-galutinio-numarinimo-pradzia-56-2136926>

ideologijos naratyvo pasitelkiant visus įmanomus metodus (dezinformacija, aukos ir nusikaltėlio sukeitimas, kaltės perkėlimas, istorijos iškraipymas, gąsdinimas ir grasinimas, nepritarimo provokavimas, dalinės tiesos sakymas, rėmimasis autoritetais ir citatomis, sovietinė simbolika, apeliavimas į moralines nuostatas), įskaitant pačius niekingiausius – patyčias, menkinimą, šmeižtą.

Stebėsenos aktų pagrindu pradedami ir atliekami tyrimai. Nustačius VII 19 straipsnio 1 dalies 1 punkto pažeidimą, remiantis priimtais žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimais, reikalaujama pašalinti visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių teisės aktų nuostatų reikalavimus pažeidžiančią (draudžiamą) informaciją (VII 19 straipsnio 1 dalies 1 – 3 punktai) arba panaikinti prieigą prie tokios informacijos per 8 val. Tuo atveju, jeigu viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) inspektoriaus reikalavimo per nustatytą terminą neįvykdo arba nėra galimybės nustatyti viešosios informacijos rengėją ir (ar) skleidėją, inspektorius duoda privalomus nurodymus elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams arba viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams panaikinti galimybę šią informaciją pasiekti ne ilgiau kaip 72 valandoms, o privalomus nurodymus pašalinti šią informaciją arba panaikinti galimybę ją pasiekti ilgiau kaip 72 valandoms – su teismo leidimu.

Vadovaudamasi minėtomis teisės nuostatomis Tarnyba parengė 85 stebėsenos aktus, kurių pagrindu buvo kreiptasi į viešosios informacijos skleidėjus dėl prieigos prie draudžiamos informacijos, pažeidžiančios VII 19 straipsnio 1 dalies 1 punkto reikalavimus, sklaidos. Portalai ldiena.lt ir 20min.lt neįvykdė inspektoriaus reikalavimų ir draudžiamos informacijos nepašalino. Konstatuota, kad šiuose portaluose skelbiama informacija ne tik kelia įtampą visuomenėje, bet ir yra palanki Rusijai ir jos valdžios institucijoms, jų tikslas yra platinti priešiška bei teroristinei valstybei naudingą propagandą bei daryti įtaką visuomenės požiūriui. Inspektorius nustatė, kad tokios informacijos viešas skleidimas prisideda prie draudžiamos informacijos (dezinformacijos ir karo propagandos) sklaidos ir nėra suderinamas su VII 19 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatomis, taip pat ir su sąžiningos bei atsakingos žiniasklaidos veikimo principais. Minėtų inspektoriaus reikalavimų nevykdymas suteikia teisę inspektoriumi kreiptis į teismą dėl leidimo duoti privalomus nurodymus viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams panaikinti galimybę pasiekti neskelbtiną informaciją. Teismas, įvertinęs inspektoriaus prašymą, sankcionavo leidimus duoti privalomus nurodymus viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams panaikinti galimybę pasiekti neskelbtiną informaciją.

Verta paminėti, kad privalomų nurodymų davimas Lietuvos interneto paslaugų teikėjams tapo efektyvesnis Tarnybai pradėjus naudotis blokuojamų domenų valdymo sistema „VASARIS“. Minėta sistema yra centralizuota ir automatizuota domenų blokavimo sistema, leidžianti nurodymus duodančioms institucijoms (sistemos naudotojams) ir juos įgyvendinantiems Lietuvos interneto paslaugų teikėjams duoti privalomus nurodymus blokuoti domeno vardą. Kitaip tariant, pradėjus veikti šiai sistemai nėra būtinybės privalomus nurodymus pateikti kiekvienam interneto paslaugų teikėjui atskirai. Pakanka teismo sankcionuotą leidimą įkelti į sistemą ir tokia informacija yra prieinama visiems Lietuvos interneto paslaugų teikėjams. Tai ženkliai sutrumpina laiką, per kurį privalomi

nurodymai yra įvykdomi ir prieiga prie draudžiamą turinį skleidžiančių visuomenės informavimo priemonių apribojama.

Rimtas profesinis pažeidimas konstatuotas VšĮ „Ekspertai.eu“ už sistemingą publikacijose ir kituose informacijos segmentuose (tinklaidės, vaizdo įrašai socialiniuose tinkluose ir pan.) paskelbtą dezinformaciją. Tyrimo metu bendrai buvo analizuoti 58 skirtingi informacijos segmentai (dėl 50 nustatytas pažeidimas). Atlikus tyrimą savo iniciatyva nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) vykdo tikslingą indoktrinacinę, dezinformacinę veiklą tam tikrai visuomenės daliai. Nuolat kuriamas nepasitikėjimo Lietuvos atstovaujama valdžia naratyvas. Šis veikimas yra sisteminis ir dažniausiai niekaip neargumentuojamas. Sklaidos rezultatas yra pasitikėjimo valstybės sąranka ir institucijomis degradacija, kartu aukštinant ir teisinant Rusiją, šalį, kuri istoriškai okupavo Lietuvą, o dabar okupuoja Ukrainą. Rusijos atžvilgiu formuojamas palankus naratyvas. Kitas, ypač su Algirdu Paleckiu susijusios, ekspertai.eu sklaidos pasikartojantis motyvas yra Rusijos pergalės neišvengiamybė. Rusiją pateikiant kaip potencialią sąjungininkę: skleidėjo diegiama „geros kaimynystės“ arba Rusijos, kaip vienintelės galinčios išgelbėti Lietuvą nuo išnykimo idėja.

Rusijos kariniai ir okupaciniai veiksmai apibūdinami kaip Volodymiro Zelenskio „netinkamos“ politikos rezultatas. Tai taip pat yra atgręžiama į, anot skleidėjo, netinkamos Lietuvos pozicijos Ukrainos okupacijos atžvilgiu. Kartu, kritika yra nukreipta ir į Lietuvos Respublikos okupacijai oponuojančią politiką.

Rusijos okupaciniai veiksmai, ypač segmentuose, kuriuose mintis dėsto A. Paleckis, yra įvardijami kaip kova su Vakarų imperijos ekspansija, arba „blogio imperija“ tai – Rusijos okupacijos veiksmų pateisinimas. Rusija yra nuolat įvardijama kaip puolama (nors yra okupuojanti valstybė).

Viešosios informacijos skleidėjas akcentuoja „taikos kelią“, nors ignoruojamas faktas, kad Ukraina yra taiki šalis, kurią užpuolė Rusija. Skleidėjo kuriamą ideologiją labiausiai atspindi citata: „Nereikia karo su kaimynais, o reikia gerų santykių su kaimynais [...] ir šiandien alternatyva yra arba tu esi už taiką, arba tu esi už karą“ – tokios raiškos vertinimas Rusijos okupacinių veiksmų akivaizdoje negali būti suprantamas niekaip kitaip kaip Rusijos propagandos retransliacija siekiant pacifikuoti tiek užpultos Ukrainos, tiek Ukrainos sąjungininkų visuomenes. Demoralizuojančius veiksmus skleidėjas atlieka ir netiesiogiai, per Ukrainos okupacijos įvykių interpretaciją, kur Rusija nepradėjo karo, o buvo į jį įtraukta. Vakarai yra kaltinami dėl Ukrainoje žūstančių ukrainiečių, teigiama, kad Ukraina yra užvaldyta (kaip ir Lietuva), žmonėms ginti valstybės nedera, nes ji yra ne jų.

Pabrėžtina, kad diegiama informacinė sistema yra pavojinga Lietuvos suverenitetui, kadangi rusofobijos / nacizmo / fašizmo mito konstravimas yra Rusijos Federacijos „denacifikavimo“ arba kovos su „rusofašistais“ propagandinės konstrukcijos tęsinys. Skleidėjas paruošia informacinį lauką, kurdamas mitą apie rusofobus ir fašistus, Vakarams tarnaujančią atstovaujama valdžią. Analogiška sistema buvo viena pagrindinių karo propagandos Ukrainoje dedamųjų, Rusijos Federacijai pradant okupacinius veiksmus, pavadintus „specialiąja karine operacija“, kurių vienas tikslų buvo „denacifikuoti“ Ukrainą, neva užgrobtą nacių valdžios. Niekuo nepagrįstas,

melagingomis interpretacijomis apipintos fašizmo konstrukcijų diegimas Lietuvoje turi būti vertinamas kaip tęstinio pobūdžio neteisėta veikla.

Įvertinus minėtus argumentus ir visą paskleistą informaciją, konstatuota, jog viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas), paskelbdamas minėto turinio informaciją, pažeidė Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas ir paskleidė dezinformaciją, t. y. 19 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytą draudžiamą skelbti informaciją. Viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) buvo įspėtas dėl draudžiamo turinio informacijos sklaidos ir pareikalauta tokią informaciją pašalinti. Viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) reikalavimą įvykdė ir informaciją pašalino.

Atskirai paminėtinas reikalavimas pašalinti draudžiamą informaciją socialinio tinklo *Facebook* paskyros „Mindaugas Puidokas“ valdytojui. Paskyros valdytojas paskelbė įrašą su internetine nuoroda į interneto puslapį, kuriame patalpintas filmas pavadinimu „Didingiausias šou žemėje“. Minėtame filme pateikiama nepagrįsta, neparemta jokiais moksliniais faktais, argumentais ar įrodymais informacija, prieštaraujanti Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir kitiems teisės aktams bei yra pateikiama kaip neginčytinas faktas. Skelbiama informacija ne tik kelia įtampą visuomenėje, bet ir yra palanki Rusijai ir jos valdžios institucijoms. Filme skleidžiama dezinformacija, kurios tikslas, pateikiant šališkus argumentus, daryti įtaką visuomenės požiūriui bei jį formuoti, pateikiama priešiška bei teroristinei valstybei naudinga propaganda (pvz., „Ukraina paleido Covid-19 kovo 13-ąją, 2020 metais. Chaosas ir susiskaldymas yra lygus valdžios perėmimui. Covidas buvo cheminė ataka, kuri turėjo būti panaudota Hillary Clinton prezidentavimo metu.“; „Ukrainoje yra keletas miestų, kuriuose yra biolaboratorijos. Tuose, kuriuos sprogdina rusai, jų ukrainietiškuose pavadinimuose yra žodelis „čina“; „Nacistų valdomas biolaboratorijas subombardavo Rusija, vieninteliai ukrainiečiai kovojantys su Rusija yra nacių kareiviai, jie gina tas biolaboratorijas, kurias finansavo Jungtinių Valstijų nusikaltėliai <...>“; „<...> Joe Bidenas nėra prezidentas. Suklastoti rinkimai 2020 m. lapkričio 20 d., suplanuotas sukilimas 2021 m. sausio 6 d., Joe Bideno laidotuvės 2021 m. sausio 20 d. Jeigu Bidenas būtų prezidentas, ar jis pratęsinėtų tuos vykdomuosius įsakymus, kurie kertasi su jo visą gyvenimą palaikoma politika. Tuos, kuriuos sukūrė Trumpas <...>.“

Pažymėtina, kad visuomenės informavimo priemonėse pateikiamiems teiginiams negali trūkti aiškaus ir objektyvaus faktinio pagrindo, juose esantys duomenys privalo būti neiškraipyti, galbūt ne visiškai tikslūs, tačiau paskelbti prieš tai imantis visų įmanomų priemonių skelbiamų žinių (faktų ir duomenų) tikrumui (jų atitikčiai tikrovei) patikrinti. Manytina, kad duomenis paskleidęs asmuo turi padaryti viską, ką tokioje situacijoje būtų padaręs sąžiningas duomenų skleidėjas, siekdamas nustatyti skelbiamos informacijos tikrumą. Šiuo atveju buvo konstatuota, kad tokios informacijos viešas skleidimas prisideda prie draudžiamos informacijos (dezinformacijos) sklaidos ir nėra suderinamas su VII 19 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatomis. Taigi pareikalauta, kad viešosios informacijos skleidėjas pašalintų informaciją. Socialinio tinklo *Facebook* paskyros „Mindaugas Puidokas“ valdytojas reikalavimą įvykdė ir informaciją pašalino.

Kaip ir praėjusiais ataskaitiniais metais Tarnyba gavo Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos kreipimuisi įvertinti į Lietuvos Respublikos teritoriją įvežamą knygų ir periodikos siuntą. Pagrindinis formuluojamas prašymas –

įvertinti informaciją dėl jos galimo propagandinio dezinformacinio pobūdžio. Faktiškai visa vertinimui pateikta literatūra ir periodika buvo dezinformacinio propagandinio turinio. Neženkli dalis vertintų visuomenės informavimo priemonių buvo skirta Vakarų šalių universitetų ir studijų centrų bibliotekoms, tiriančioms propagandą ir jos poveikį visuomenėms, taip pat objektus, skirtus platinti šalies teritorijoje. Kitos į Lietuvos Respublikos teritoriją importuojamos visuomenės informavimo priemonės, sprendžiant iš įvežamų egzempliorių vienodų leidinių ar knygų skaičiaus, buvo tiekiamos šalies viduje naudoti.

1.2. NEAPYKANTOS KALBA

Įtemptoje geopolitinėje situacijoje, susiklosčiusioje Rusijos Federacijai užpuolus nepriklausomą Ukrainos valstybę, kai emocijos ir nerimas yra ypatingai įaudrinti neapykantos kalba ir juo labiau neapykantos kurstymas gali įgauti pavojingą pagreitį. Kai asmenys ar jų grupės vartoja neapykantą kurstančią kalbą, nukreiptą į konkrečias tapatybes, tai kursto priešišumą, gilina susiskaldymą ir gali išauginti įtampą. Demonizuodama „kita“ ir dehumanizuodama ištisas bendruomenes, neapykantą kurstanti kalba trukdo empatiškam supratimui ir konstruktyviam dialogui. Tai sukuria toksišką aplinką, kurioje klesti baimė, nepasitikėjimas ir pasipiktinimas. Turint omenyje tai, kad neapykantą kurstančios kalbos pasekmės neapsiriboja tiesioginio konflikto zonomis, bet globaliame pasaulyje, kuriame informacija greitai keliauja per socialinę žiniasklaidą ir kitus komunikacijos kanalus, neapykantą kurstanti retorika gali greitai sustiprinti ir pasiekti auditorijas, nutolusias nuo pradinio konteksto, padidindama įtampą visame pasaulyje. Siekiant atremti neapykantą kurstančią kalbą įtemptose geopolitinėse situacijose, svarbiausia skatinti supratimą, empatiją ir pagarbų dialogą. Todėl investicijos į švietimą ir žiniasklaidos priemonių naudojimo raštingumo programas gali padėti asmenims kritiškai vertinti informaciją ir atsispirti neapykantą kurstančių pasakojimų įtakai.

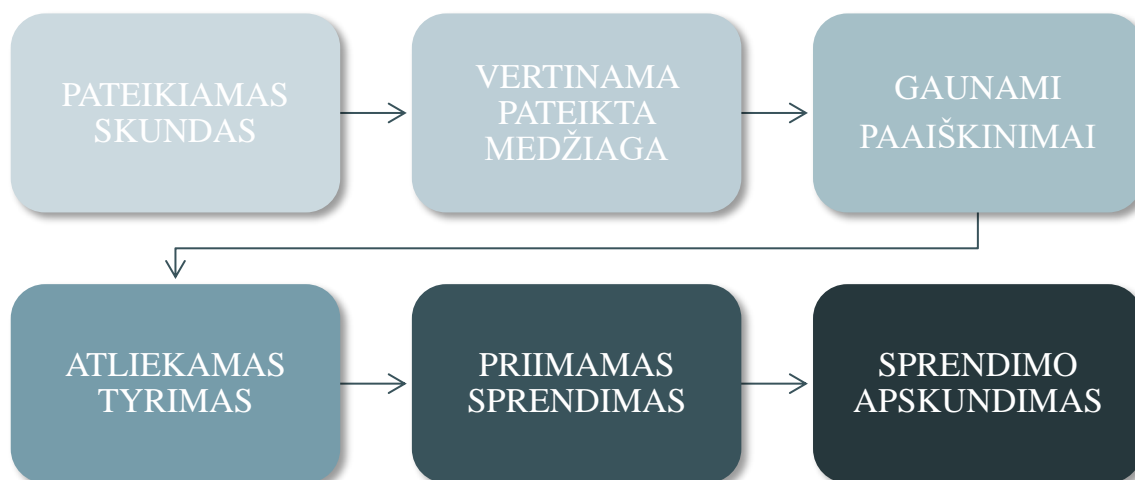
Tarnyba, įgyvendindama viešosios informacijos stebėseną, per ataskaitinius metus į socialinius tinklus – dažniausiai *Facebook*, kreipėsi 289 kartus. Palyginti su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu pranešimų skaičius sumažėjo kiek daugiau nei 1,5 karto. Šį skaičiaus mažėjimą nulėmė prasidėjęs karas Ukrainoje: Tarnybos pajėgumai ir resursai buvo operatyviai nukreipti į kovą su dezinformacija. Kaip ir praėjusiais ataskaitiniais metais, pranešimų, kurie buvo pašalinti iš socialinių tinklų, kiekis faktiškai išliko toks pat – 98 proc. pranešimų tenkinti, o vidutinis socialinio tinklo reakcijos laikas – nuo 3 iki 6 val.

Dėl galimų neapykantos kalbos arba diskriminacijos apraiškų skirtingose visuomenės informavimo priemonėse priimti 5 sprendimai. 1 atveju konstatuotas Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 19 straipsnio 1 dalies 3 punkto pažeidimas (skleidžiama ar kurstoma neapykanta), o visuomenės informavimo priemonė įspėta dėl draudžiamo turinio sklaidos. Išliekanti visuomenės informavimo priemonėse tendencija – diskriminacinio pobūdžio antraščių, siekiant pritraukti informacijos vartotojų dėmesį, naudojimas. Tokio pobūdžio antraštės yra naudojamos aprašant pažeidžiamų asmenų grupių, dažniausiai identifikuojamų pagal kilmės ar tautybės požymius, padarytas nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus.

2. SKUNDŲ CHARAKTERISTIKA

Skundą žurnalistų etikos inspektoriui turi teisę pateikti kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo, jeigu mano, kad buvo padarytas visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių įstatymų ar kitų teisės aktų, kurių priežiūrą įgyvendina žurnalistų etikos inspektorius, nuostatų pažeidimas. Ataskaitiniais metais aktyviai naudotasi galimybe kreiptis į Tarnybą, siekiant savo neturtinių teisių gynybos. 2023 metais bendras gautų skundų skaičius padidėjo. Palyginti su 2022 metais gautais 302 skundais praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu gauti 369.

Daugiausia skundų – 296 pateikė fiziniai asmenys, iš jų 86 skundai pateikti viešųjų fizinių asmenų. Viešųjų fizinių asmenų skundų gauta daugiau (2022 metais – 54 tokie skundai).

Ataskaitiniu laikotarpiu išsiplėtė ginčijamų visuomenės informavimo priemonių rūšys, ypač socialinių tinklų paskyrų atvejais. Ankstesniais laikotarpiais buvo gaunami pavieniai skundai dėl tokių socialinių tinklų paskyrų kaip *Instagram*, *TikTok*, visgi 2023 metais skundų dėl šių socialinių tinklų paskyrų ženkliai padaugėjo, kadangi vis labiau populiarėjantys socialiniai tinklai tapo įrankiu skleisti visuomenei informaciją, nuomones bei idėjas. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje ataskaitiniais metais pirmą kartą gauti skundai dėl interneto forumo *Reddit.lt*, naujienlaiškių platformos „*Substack*“ bei pažinčių programėlės *Tinder*. Pastebėtina, kad į socialinius tinklus keliasi ir tradicinių visuomenės informavimo priemonių turinys, todėl kai kuriais atvejais skunde dėl vienos publikacijos įvardijami keli jos sklaidos kanalai – tos pačios visuomenės informavimo priemonės valdomas laikraštis, interneto portalas ir socialinio tinklo paskyra, kurioje skelbiama nuoroda į portale esančią publikaciją.

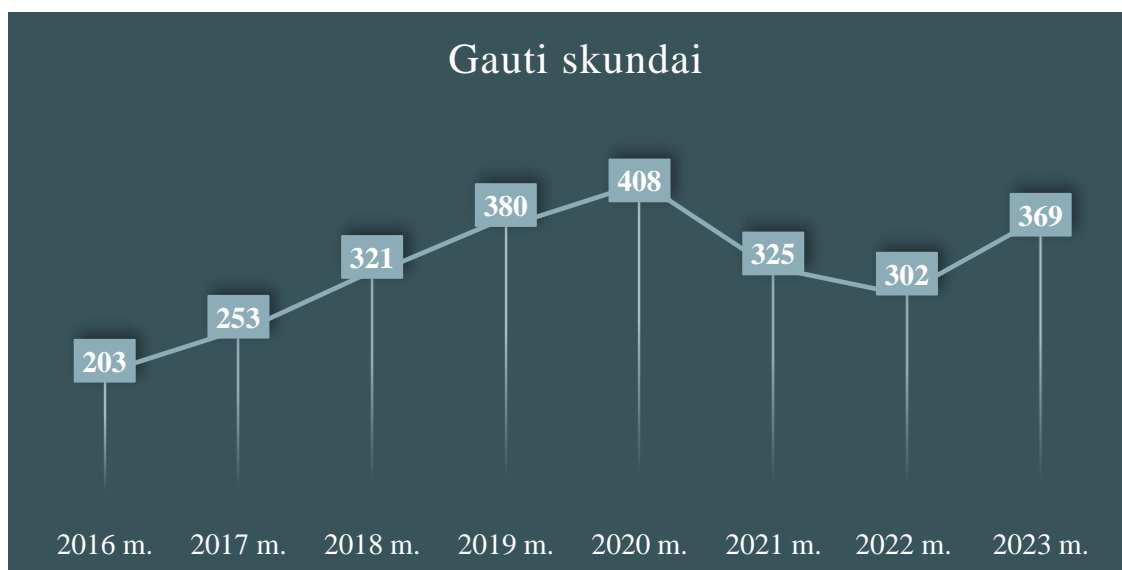
Nagrinėjant skundus dėl socialinių tinklų paskyrose paskelbtos informacijos tenka susidurti su sunkumais siekiant identifikuoti paskyros valdytoją (ypatingai *TikTok* atveju), kadangi asmenys neretai nenurodo savo tikrojo vardo ir pavardės ar kitų duomenų, iš kurių būtų galima identifikuoti valdytoją ir su juo susisiekti. Tokių duomenų dažniausiai nežino ir skundą teikiantis asmuo, o nesant pradėto ikiteisminio tyrimo duomenis apie paskyros valdytoją atsisako suteikti ir Policijos departamentas, taigi dėl duomenų trūkumo tokių skundų tyrimas neretai yra neįmanomas.

Išplitus skundžiamų visuomenės informavimo priemonių rūšims kartu plėtėsi ir skundų dėl socialinių tinklų dalykas. 2023 metais gauta net keletas skundų dėl užblokavimo socialiniame tinkle, komentarų trynimo, draudimo komentuoti. Vis dėlto žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai nėra priskirtas skundų dėl šių veiksmų nagrinėjimas.

Ataskaitiniu laikotarpiu gauta skundų dėl socialiniuose tinkluose sukurtų netikrų paskyrų. Pavyzdžiui, panaudojus pareiškėjų nuotraukas sukuriama paskyros kitu vardu, iš šių paskyrų tariamai prekiaujama tam tikrais daiktais, tačiau pinigus už parduotus daiktus pervedusiems asmenims šie daiktai neperduodami. T. y. iš esmės tokios paskyros kuriamos sukčiavimui įgyvendinti. Taip pat vieno skundo atveju panaudojus pareiškėjo nuotrauką sukurta paskyra pažinčių programėlėje *Tinder*. Šių skundų atveju susiduriama su sunkumais nustatant skundžiamą asmenį, taip pat aiškinantis informacijos skleidimo tikslą, kuris reikšmingas nustatant, ar skundo tyrimas priskirtinas žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai.

Pastebėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu taip pat daug kartų (17) kreiptasi dėl informacijos, kuri paskelbta seniau nei prieš 2 metus iki skundo pateikimo. Tokiais atvejais kreipiamasi dėl itin senų, pavyzdžiui, 10 metų senumo, publikacijų ir programų, o pareiškėjai nenurodo jokių objektyvių aplinkybių, užkirtusių kelią sužinoti apie viešai paskelbtą informaciją nuo jos paskelbimo momento. Dėl Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje nustatyto 2 metų senaties termino tokių skundų nagrinėjimas negalimas.

1 diagrama

Atkreiptinas dėmesys, jog 2023 metais didelė dalis gautų skundų neatitiko Visuomenės informavimo įstatyme bei Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme skundai keliamų reikalavimų. Dažnu atveju skunde neįvardijama, kokios asmeninės neturtinės teisės gynimo pageidaujama, neišskirti ginčijami teiginiai, nenurodytas skundžiamas asmuo arba skundžiama visuomenės informavimo priemonė, nesuformuluotas žurnalistų etikos inspektoriaus kompetenciją atitinkantis prašymas (pavyzdžiui, prašoma apraminti skundžiamą asmenį, įpareigoti atlyginti patirtą neturtinę žalą, įpareigoti atsiprašyti), ginant kito asmens teises nepateiktas joks atstovavimą įrodantis dokumentas. Pastebėtina, kad reikalavimų dažniausiai neatitinka iš policijos komisariatų ar kitų institucijų pagal

kompetenciją persiųsti nagrinėti skundai. Paprašius skundus patikslinti ataskaitiniu laikotarpiu 31 atveju pareiškėjai skundo nepatiksline. Tai demonstruoja aplaidų pareiškėjų požiūrį į savo galimai pažeistų asmeninių neturtinių teisių gynimą.

Ataskaitiniu laikotarpiu gauta žymiai mažiau juridinių asmenų skundų (16), nors viešieji juridiniai asmenys išliko aktyvūs (13). Palyginimui – 2022 metais buvo 31 toks skundas, tarp kurių 22 skundus teikė viešieji juridiniai asmenys.

Tarnybai pagal kompetenciją nagrinėti skundus ar pranešimus persiunčia ir kitos institucijos. Ataskaitiniu laikotarpiu kitos institucijos į Tarnybą persiūsdamos skundus ir pranešimus kreipėsi 150 kartų. Iš jų 32 pranešimus pateikė Ryšių reguliavimo tarnyba per Karštąją liniją dėl internete skelbiamo galimai neteisėto turinio viešosios informacijos.

Žurnalistų etikos inspektorius stebi, kaip taikomas Reglamentas ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, bei užtikrina, kad šie teisės aktai būtų taikomi, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslais ir akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais.

Lietuvoje veikia dvi asmens duomenų tvarkymo priežiūros institucijos – Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija (toliau – VDAI) ir žurnalistų etikos inspektorius. Iš viso per ataskaitinį laikotarpį dėl galimo asmens duomenų tvarkymo pažeidimo persiunčiamų skundų skaičius padidėjo, iš VDAI persiųsti 67 skundai. 2022 metais buvo persiųsti 55 skundai.

Ataskaitiniais metais vėl stebima skundų dėl duomenų apsaugos dinamika ir padidėjęs asmens duomenų subjektų ryžtas, remiantis Reglamentu, veiksmingai ginti savo teisę į duomenų apsaugą. Skundų dėl duomenų tvarkymo pažeidimų mažėjimo tendencija, stebėta 2021-2022 metais, ataskaitiniais metais pakito. Bendras skundų skaičius – padidėjo.

2023 metais dėl teisės į asmens duomenų apsaugą gauti 159 skundai (žr. 2 diagramą). 2022 metais gauti 103 tokie skundai.

Teisė į asmens duomenų apsaugą – viena iš dviejų teisių, kurios pažeidimo klausimas keliamas dažniausiai. Reglamente pažymima, kad dėl sparčios technologinės plėtros ir globalizacijos kyla naujų asmens duomenų apsaugos sunkumų. Žymiai išaugęs asmens duomenų rinkimas ir asmeninės informacijos viešinimas pasaulio mastu, taip pat technologijos leidžia naudotis asmens duomenimis precedento neturinčiu mastu.

Ataskaitiniu laikotarpiu skundų dėl asmens duomenų apsaugos pažeidimų stebimas didėjantis skundų kiekis dėl socialiniuose tinkluose paskelbtos informacijos. Nors skundų kiekis dėl tradicinėse visuomenės informavimo priemonėse skelbiamos informacijos išlieka stabilus, visgi dažnėja atvejų, kai asmenys siekia asmens duomenų apsaugos gynimo dėl socialinių tinklų paskyrų valdytojų neteisėtai skelbiamos informacijos. Pažymėtina, jog skundai dėl socialiniuose tinkluose skelbiamų asmens duomenų dažniausiai turi asmeninių santykių aiškinimosi aspektą, siekį informuoti apie nepatikimą ar kitaip prasižengusį asmenį, pasidalinti asmenine istorija ir pan.

2023 metais taip pat ypatingai padaugėjo skundų dėl uždarytų socialinių tinklų grupių, privačių paskyrų arba informacijos, kuri skirta dalinimuisi tik su tam tikrais požymiais

apibrėžtu asmenų ratu. Tokiais atvejais galioja Reglamente nustatyta namų ūkio išimtis, reiškianti, jog reglamento nuostatos netaikytinos. Vis dėlto tokiose grupėse ar paskyrose neretai skelbiama didelė apimtis asmens duomenų bei itin jautrus asmens duomenys, todėl pareiškėjams rekomenduojama savo galimai pažeistas teises ginti bendrosios kompetencijos teisme.

Pastebėtina, kad ataskaitiniais metais vėl ėmė didėti gaunamų skundų kiekis dėl teisės būti pamirštam įgyvendinimo, nors ankstesniais laikotarpiais buvo stebimas tokių skundų mažėjimas palyginus su Reglamento įsigaliojimo pradžia. Visgi absoliuti dauguma skundus dėl teisės būti pamirštam įgyvendinimo teikiančių asmenų išlieka nusikalstamas veikas padarę asmenys. Atkreiptinas dėmesys, jog 2023 metais tokių skundų gauta ne tik dėl konkrečių publikacijų, tačiau taip pat prašoma įgyvendinti teisę ištrinti duomenis ir iš „Google“ paieškos sistemos. Minėti skundai buvo persiųsti iš Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos nagrinėti pagal kompetenciją, tačiau pareiškėjai nesutiko su tokiu inspekcijos sprendimu, nepritarė, kad „Google“ sistemoje asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, todėl Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos sprendimus apskundė teismui. Šiuo metu bylos tebėra nagrinėjamos.

Analizuojant pateiktų skundų dalyką matyti, jog gindami teisę į asmens duomenų apsaugą pareiškėjai dažniausiai skunduose įvardija, kad neteisėtai buvo atskleistos jų nuotraukos (atvaizdas) bei vardas ir pavardė. Taip pat gauta skundų dėl paviešintų telefono numerių, adresų, banko sąskaitų numerių, pareigų, asmens kodų, gimimo datų. Pastebėtina, jog pareiškėjai skunduose neretai toje pačioje priemonėje paskelbtą informaciją diferencijuoja ir prie asmens duomenų apsaugos pažeidimų dažniau nurodo tiesioginius asmens duomenis, o prie teisės į privatumą pažeidimų – platesnę informaciją. Visgi daugėja skundų ir dėl netiesioginių asmens duomenų, pavyzdžiui, automobilio valstybinių numerių.

Pažymėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu gauta skundų ir dėl akademiniais bei meninės saviraiškos tikslais tvarkomų asmens duomenų. Vieno skundo atveju pareiškėja nurodė, jog jos vardas, pavardė, duomenys apie mokslinius pasiekimus ir publikuotus mokslinius straipsnius skelbiami tarptautiniu moksliniu žurnalu prisistatančiame internetiniame leidinyje, kuriame pareiškėja įvardijama vyriausiąja redaktore, nors ji jokių ryšių su šiuo žurnalu neturi. Kitame skunde nurodyta situacija, kuomet fotografas meninės saviraiškos tikslu fotografavo mieste vykstantį meninį performansą ir nuotraukas skelbė savo socialinio tinklo paskyroje. Vienoje iš nuotraukų, kaip kompozicijos dalis, užfiksuotas pareiškėjo vairuotas automobilis bei jo valstybinis numeris. Atkreiptinas dėmesys, kad skundai dėl akademinio ir meninės saviraiškos tikslais tvarkomų asmens duomenų itin reti, visgi pastebima, jog kiekvienais metais asmenų supratimas apie asmens duomenų tvarkymą ir apsaugos būtinumą plečiasi, todėl skundų gaunama ir dėl šiais tikslais tvarkomų asmens duomenų pažeidimų.

Pažymėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu gauta keletas skundų dėl viešai skelbtų tyrimų apie savivaldybių tarybų narių išlaidas. Šiuose skunduose nurodyta, jog neteisėtai skelbiama informacija apie lėšų panaudojimą apskritai, kai kuriuose dokumentuose neuždengti asmens kodai, sąskaitų numeriai, degalinių operatorių duomenys. Pastebėtina, kad atlikti tyrimus dėl savivaldybės tarybos narių išlaidų ėmėsi ne tik VŠĮ „Laisvės TV“, tačiau jos pavyzdžiu pasekė ir regioninė spauda, todėl gauta skundų ir dėl

vietos dienraštyje paskelbtų savivaldybės tarybos narių asmens kodų bei sąskaitos numerių.

Atkreiptinas dėmesys, jog dėl šių tyrimų Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje pirmą kartą gautas pranešimas apie asmens duomenų saugumo pažeidimą. Kaišiadorių rajono savivaldybės administracija pranešė, kad suteikė galimybę vietos žurnalistams susipažinti su savivaldybės tarybos narių išlaidas pagrindžiančiais dokumentais, tačiau neužtikrino, kad jiems netaps prieinami tarybos narių asmens kodai ir banko sąskaitų numeriai, kurie buvo paskelbti viešai vietiniame interneto dienraštyje „Atspindžiai“.

Ataskaitiniu laikotarpiu taip pat net 9 skundai gauti dėl interneto tinklalapyje „Visuomenės balsas“ paskelbtų asmenų pareigų ir jų parašų. Ginčo informacija, kaip ir savivaldybės tarybos narių asmens kodai, buvo nedelsiant pašalinti, vis dėlto stebimas tam tikras visuomenės informavimo priemonių neapdairumas ir atitinkamas asmens duomenų apsaugos apimtį neįvertinimas.

Pažymėtina, jog 2023 metais Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje gauta skundų dėl asmens duomenų, dėl kurių skelbimo buvo duotas sutikimas, tačiau vėliau jis buvo atšauktas, tolesnio skelbimo. Tokiais atvejais skundžiamasi ir dėl tradicinių visuomenės informavimo priemonių, kurioms buvo duotas interviu bei publikacijos iliustruotos atsiųstomis nuotraukomis, tačiau dėl pasikeitusios situacijos tokios informacijos skelbimas nebepageidaujamas. Kartu tokių skundų gaunama ir dėl socialinių tinklų paskyrose paskelbtų bendrų nuotraukų, su kurių tolesniu skleidimu iširus porai vienas iš asmenų nebesutinka. Sutikimo atšaukimas neretai tampa iššūkiu visuomenės informavimo priemonėms, tačiau, kaip nustatyta Reglamente, duotas sutikimas bet kada gali būti atšauktas ir tokios asmens pozicijos turi būti paisoma.

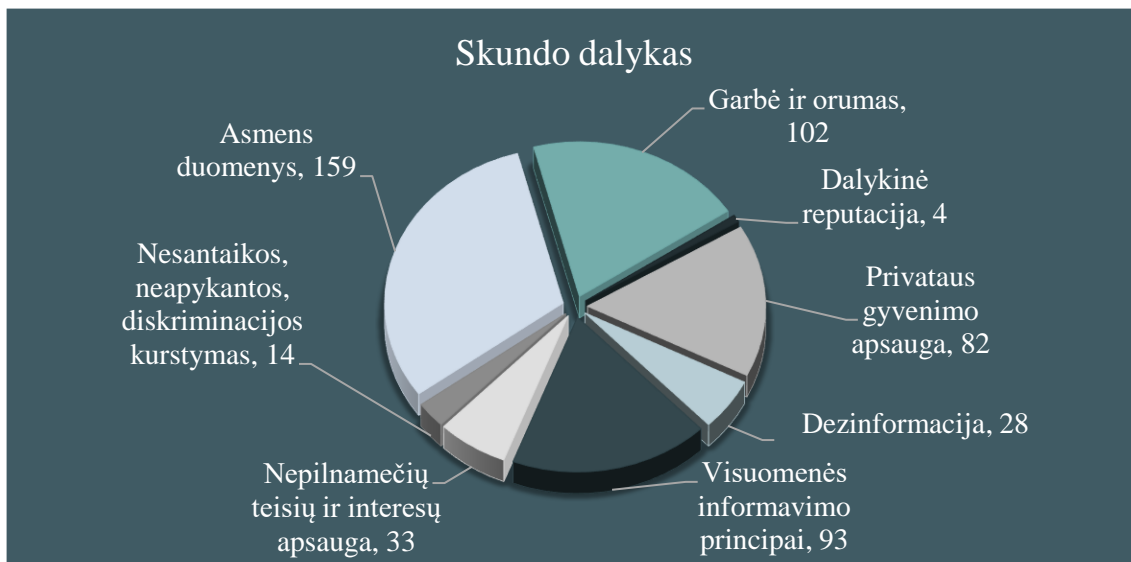
2023 metais teisę į savo privataus gyvenimo apsaugą pateikdami skundus žurnalistų etikos inspektoriui gynė 82 žmonės (žr. 2 diagramą). Kone dvigubai daugiau nei 2022 metais, kai dėl privatumo apsaugos buvo gauti 46 skundai.

Analizuojant skundų dėl teisės į privatumą dalyką matyti, jog, kaip ir asmens duomenų apsaugos pažeidimų atveju, dažniausiai kreipiamasi dėl neteisėto nuotraukų (atvaizdo) bei vardo ir pavardės atskleidimo. Tačiau skunduose taip pat įvardijamos ir tokios privataus gyvenimo aplinkybės kaip amžius, profesija, pareigos, balsas, buto plotas, plaukų nuotrauka, tatuiruotės, teismo dokumentų turinys. Kartu pastebima, kad skundų dėl teisės į privatumą atveju skundžiamu asmeniu dažniau nurodomos tradicinės visuomenės informavimo priemonės nei socialiniai tinklai. Visgi skundų dėl socialinių tinklų paskyrose skelbiamos informacijos dalis nemenka.

Pažymėtina, jog teisės į privatumą atveju gaunama daug skundų, kuriuose pareiškėjai siekia ne savo, o kitų asmenų privatumo gynimo. Tokius skundus dažniausiai teikia institucijos, gindamos savo darbuotojų teisę į privatumą, taip pat sutuoktiniai arba visiškai su ginamu asmeniu nesusiję pareiškėjai. Itin dažnai kartu su skundu nebūna pateikti įgaliojimą atstovauti patvirtinantys dokumentai. Ataskaitiniu laikotarpiu tokių skundų gauta dėl socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje paskelbtos informacijos, kuomet buvo dalinamasi nepilnamečių vaikų nuotraukomis tariamai atliekant jų paiešką arba siekiant sugrąžinti tėvams, o jų teisę į privatumą siekė ginti neįgalios institucijos arba su užfiksuotais vaikais nesusiję fiziniai asmenys.

Tiek skundų dėl teisės į privatumą, tiek dėl asmens duomenų apsaugos pažeidimų atveju vis dar dažnai nurodoma, kad asmeninės neturtinės teisės pažeistos perskelbus pareiškėjų socialinių tinklų paskyrose esančias jų nuotraukas (neretai neigiamame kontekste). Viešosios informacijos rengėjai (skleidėjai) tokias skundų aplinkybes argumentuoja nuotraukų viešu prieinamumu, tačiau neatsižvelgia į tai, jog faktas, kad tokios nuotraukos yra lengvai prieinamos internete, nepašalina teisės į privatumą apsaugos.

2 diagrama

Viena labiausiai gintinų neturtinių teisių visuomenės informavimo srityje – garbė ir orumas. Asmens garbė ir orumas suprantami kaip teigiamas asmens vertinimas visuomenėje. Kreipdamasis dėl garbės ir orumo pažeidimo asmuo gali reikalauti tikrovės neatitinkančios, jo garbę ir orumą žeminančios informacijos paneigimo ir informacijos pašalinimo (kai pašalinti informaciją yra galima). Ataskaitiniais metais daugiau kreiptasi siekiant apginti garbę ir orumą. Šios neturtinės teisės gynybos siekta 102 kartus (žr. 2 diagramą). Kai 2022 metais dėl šios asmeninės neturtinės teisės gauta 60 skundų.

Ataskaitiniais metais pastebėta, kad skundų dėl garbės ir orumo pažeidimo atveju vis dažniau nurodomi ne tik tikrovės neatitinkantys, žeminančio pobūdžio teiginiai, bet ir kita informacija, kuri traktuojama kaip žeminanti garbę ir orumą. Pavyzdžiui, nuotrauka neigiamame kontekste, klaidingai asmeniui priskirtas atvaizdas, vardo arba pavardės iškreipimas, informacija apie tariamą lytinę orientaciją, skelbiama informacija apie nusikalstamą veiką padariusius tėvus.

Kartu atkreiptinas dėmesys, jog skundų dėl garbės ir orumo pažeidimų skaičius dėl tradicinių visuomenės informavimo priemonių ir socialinių tinklų itin panašus, vis dėlto dėl tradicinėse visuomenės informavimo priemonėse paskleistos informacijos skundus dažniau teikia viešieji asmenys, o skundus dėl socialiniuose tinkluose skleidžiamos informacijos – privatūs asmenys. Todėl ir ginčijamos informacijos turinys atitinkamai skirtingas – viešųjų asmenų skundų atveju garbę ir orumą žeminančiais nurodomi teiginiai apie korupcinius ryšius, buvimą vagimi, patekimą į interesų konfliktą, kvestionuotiną tarnybinę veiklą, priimtus sprendimus. Socialiniuose tinkluose dažnu atveju skelbiama aštresnė kritika, pasirenkama nenorminė leksika, asmenys vadinami sukčiais, aferistais ir panašiai. Ataskaitiniu laikotarpiu gauta ir skundų dėl akivaizdžiai

žeminančio pobūdžio teiginių, kurie paskelbti kitose visuomenės informavimo priemonėse (pavyzdžiui, „Youtube“ kanale).

Pažymėtina, kad 2023 metais skundus dėl garbės ir orumo pažeidimo teikiantys asmenys dažnu atveju buvo gydytojai. Pareiškėjai socialinių tinklų grupėse bei specialiai sukurtose interneto svetainėse (wordpress formatu bei interneto forume „Reddit“) buvo vadinami „mėsininkais“, „šundaktariais“, abejojama jų profesine kompetencija, kritikuojamos suteiktos paslaugos bei atliktos operacijos, piktinamasi nemandagiu bendravimu. Visgi pažymėtina, jog gydytojai prilyginami viešiesiems asmenims, todėl objektyvios kritikos atžvilgiu turi demonstruoti daugiau tolerancijos.

Atkreiptinas dėmesys, kad skundų dėl garbės ir orumo pažeidimų gauta ir dėl tokių socialinių tinklų kaip *TikTok*. Viena skunde visuomenei gerai žinomo asmens interviu įvairioms visuomenės informavimo priemonėms fragmentai buvo iškarpyti ir sudėlioti taip, kad sudaromas įspūdis, jog pareiškėjas atsakinėja į užduodamus žeminančio pobūdžio klausimus, neva patvirtindamas jam priskiriamą amoralų, smerktiną elgesį, lytinius iškrypimus.

Ataskaitiniais metais dėl dalykinės reputacijos pažeidimo juridiniai asmenys kreipėsi tik 4 kartus. Nors skundų iš juridinių asmenų gauta daugiau, tačiau juose nurodyti kiti, su dalykine reputacija nesusiję pažeidimai. Pažymėtina, jog dalykinės reputacijos pažeidimus skunduose nurodo ir fiziniai asmenys, visgi dalykinė reputacija suvokiama kaip geras vardas, susijęs su profesine veikla, pavyzdžiui, dėl dalykinės reputacijos pažeidimo kreipiasi savivaldybių merai, tarybos nariai, pareigūnai arba juridinių asmenų vadovai.

2023 metais padaugėjo atvejų (93 skundai) (žr. 2 diagramą), kai asmenys kreipėsi į Tarnybą dėl žiniasklaidoje pažeistų pagrindinių visuomenės informavimo principų, 2022 metais gauta 60 skundų.

Priešingai nei skundų dėl garbės ir orumo bei asmens duomenų apsaugos pažeidimų atveju, skundų dėl pagrindinių visuomenės informavimo principų pažeidimų socialiniuose tinkluose beveik negauta, išskyrus keletą skundų dėl socialinio tinklo „Facebook“. Tokią tendenciją lemia socialinių tinklų valdytojų, kaip viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų), specifiškumas – jiems Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos taikytinos ne visa apimtimi, o kai kurių visuomenės informavimo principų užtikrinimas socialiniuose tinkluose apskritai neįmanomas.

Kaip ir ankstesniais metais, daugiausiai skundų gauta dėl netikslios informacijos skelbimo, nors tikslinga pažymėti, kad skunduose itin dažnai tie patys ginčijami teiginiai nurodomi ir kaip netikslūs, ir kaip neatitinkantys tikrovės bei žeminantys pareiškėjų garbę ir orumą. Taip pat ataskaitiniais metais gauta nemažai skundų dėl šališkos informacijos, nuomonių įvairovės neužtikrinimo bei atsakymo teisės nesuteikimo. Dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo gauti tik 3 skundai.

2023 metai, palyginus su ankstesniais laikotarpiais, išsiskyrė skundų dėl atsakymo teisės gausa ir ypatumais. Pažymėtina, kad priešingai nei numatyta Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekse, Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta atsakymo teisė turi būti suteikiama po informacijos paskelbimo, jei asmuo prašo tokią teisę jam suteikti.

Ataskaitiniu laikotarpiu gauta net keletas skundų, kuriuose nurodyta, jog atsakymo teisė pareiškėjams suteikta ne visa apimtimi, pavyzdžiui, paskelbtas ne visas pageidaujamas atsakymo tekstas, tekstas pakoreguotas, išimtos kai kurios atsakymo dalys. Taip pat gautas skundas ir kai atsakymo teisę suteikti apskritai atsisakyta, kadangi pareiškėjo atsiųstame tekste dėstomi dezinformacinio ir propagandinio turinio teiginiai. Vieno skundo atveju nurodyta, kad atsakymo teisė suteikta, tačiau atsakomąją nuomonę išspausdinęs laikraštis atsiuntė pareiškėjai išrašytą sąskaitą už nuomonės paskelbimą ir reikalavo ją apmokėti.

Ataskaitiniu laikotarpiu dėl netikslios informacijos skelbimo gauti net 4 vieno iš kandidatų Prezidento rinkimuose skundai dėl įvairių visuomenės informavimo priemonių. Pareiškėjas skunduose nurodė, jog publikacijose apie Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus (aprašant apklausas, paskelbiant apie pasiskelbusius kandidatais asmenis) pareiškėjas nepaminėtas kaip kandidatas, nors Vyriausioji rinkimų komisija jau buvo įregistravusi jį kandidatu.

Pažymėtina, kad daugumoje skundų dėl šališkumo pabrėžiama, jog šališkumas pasireiškė atsakymo teisės kritikuojamam asmeniui nesuteikimu, oponuojančios nuomonės nepateikimu, tam tikros informacijos nutylėjimu, viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) suinteresuotumu aprašoma tema. Visgi akcentuotina, kad nors visuomenės informavimo principai yra universalūs ir jų privalo laikytis visi viešosios informacijos rengėjai (skleidėjai), tai nepašalina teisės viešosios informacijos rengėjams (skleidėjams) spręsti kiek ir kokios informacijos būtina pateikti plėtojama problemai atskleisti, pasirinkti informacijos skleidimo būdą ir formą bei apimtį.

Palyginti su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, 2023 metais gauta daugiau skundų dėl galimai pažeistų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų pažeidimo – gauti 33 skundai (žr. 2 diagramą). 2022 metais gauti 25 skundai.

14 skundų gauta dėl nesantaikos, diskriminacijos ar neapykantos kurstymo lyties, socialinės padėties, rasės ir kitais pagrindais (žr. 2 diagramą). Ataskaitiniais metais gauti 28 skundai, kuriuose keliamas melagingos, klaidinančios informacijos, skleidžiamos sąmoningai siekiant suklaidinti visuomenę, klausimas (žr. 2 diagramą). Tokio pobūdžio skundžiama informacija dažniausiai siekiama daryti įtaką ir tendencingai paveikti visuomenės požiūrį.

Ataskaitiniu laikotarpiu sumažėjo gautų skundų skaičius dėl spaudoje paskelbtos informacijos, gauta 19 skundų (žr. 3 diagramą). 2022 metais – 32 skundai. Pastaraisiais metais stebimi skaitytojų įpročių pokyčiai. Vis dėlto nepaisant įsitvirtinusios tendencijos daugiau naudotis internetu ir skaitmeninėmis technologijomis bei jų suteikiama greita žinių atnaujinimo galimybe, spauda išlaiko svarbią padėtį visuomenės informavimo procese. Visuomenės informavimo procesas darosi vis intensyvesnis. Ženkliai išaugus naujienų perdavimo ir poreikio jas gauti greičiui, populiaresnėmis tapo spaudos leidinių skaitmeninės versijos. Kaip ir ankstesniais metais, spaudos leidinių silpnėjimas mažiau jaučiamas regionuose. Tai matyti iš teikiamų skundų dėl galimų pažeidimų duomenų. Be to, regioninė spauda keliasi į internetą, todėl informacija greičiau pasiekia informacijos gavėjus, o skundų dėl internetinės žiniasklaidos daugiau. Nepaisant skaitmeninių tų pačių

laikraščių versijų, teikiant skundus dažnai skundžiama visuomenės informavimo priemone nurodomas tam tikro regiono laikraštis. Tai lemia demografinė visuomenės struktūra ir susiformavę įpročiai. Be to, dažniausias pareiškėjų tikslas – informacijos pašalinimas, kurios neįmanoma pašalinti iš laikraščio, todėl tikslas gali būti pasiektas kreipiantis tik dėl portalo. Eilę metų stebima tendencija, kad aktyviau ir kritiškesnė informacija skelbiama regionuose vykstant rinkimams.

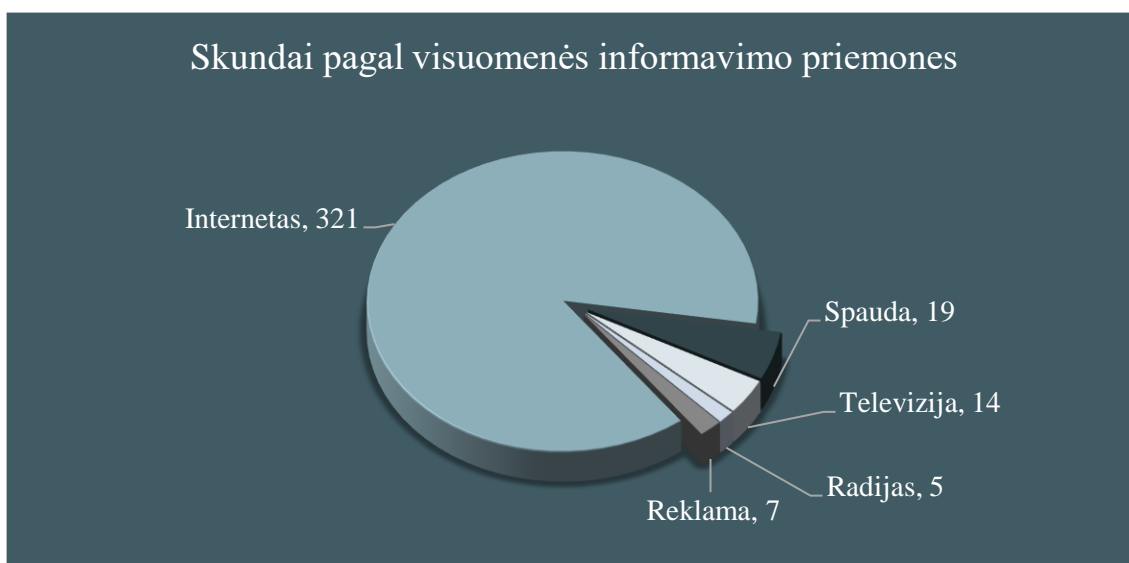
Daugiausia skundų dėl spausdintinių leidinių gaunama dėl regioninės spaudos. Ataskaitiniais metais gauti pavieniai skundai dėl įvairiuose laikraščiuose paskelbtos informacijos.

2023 metais skundų dėl televizijos programose paskelbtos informacijos skaičius išliko stabilus – gauta 14 skundų (žr. 3 diagramą). Kaip ir ankstesniais metais, ataskaitiniu laikotarpiu daugiausia skundų (12) gauta dėl TV3 televizijos transliuojamo turinio.

Mažiausiai skundų gauta dėl radijo programose paskleistos informacijos įvertinimo. Ataskaitiniu laikotarpiu gauti 5 skundai, 2022 metais – 2 tokie skundai.

Nors Tarnyba nėra reklamos priežiūros institucija, tačiau per ataskaitinį laikotarpį 7 kartus žurnalistų etikos inspektorius pagal kompetenciją dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų vertino reklamose (daugiausia išorinėse lauko reklamose) paskelbtą turinį. 1 skundas gautas dėl projektinės vaizdo medžiagos teisėtumo.

3 diagrama

Analizuojant Tarnyboje gautus skundus pagal konkrečias informacinės visuomenės informavimo priemones, pastebėta, jog dėl naujienų portalo LRT.lt turinio ataskaitiniais metais gautų skundų skaičius panašus, kaip ir ankstesniais metais, gauta 10 skundų. Dėl naujienų portalo Delfi.lt gauta 19 skundų. Rečiau nei ankstesniais metais buvo skundžiamas Lrytas.lt, 2023 metais gauta 19 skundų. Kritiškai informacija vertinta bei pavieniai skundai teikti ir dėl kituose interneto portaluose skelbiamos informacijos.

Nors žurnalistų etikos inspektorius kompetencija visuomenės informavimo srityje yra itin plati, o kreipiamasi dėl įvairių visuomenės informavimo priemonių, kuriomis viešai skleidžiama informacija, vis dėlto kone dešimtmetį stebima akivaizdi tendencija –

dažniausiai visuomenės informavimo ir / ar neturtinių teisių pažeidimai įžvelgiami internete skelbiamame turinyje (internetu portaluose, socialinių tinklų paskyroje) – išliko stabili ir 2023 metais, gautas 321 skundas. Taigi 87 proc. skundų gauti dėl saviraiškos skaitmeninėje erdvėje, t. y. informacinės visuomenės informavimo priemonėse (žr. 3 diagramą). Įsitvirtinęs internetinio turinio vartojimas, poreikis gauti informaciją ir ją skleisti tapo rimtu išbandymu žmogaus teisių pusiausvyrai, jos užtikrinimui visoje informacinėje erdvėje. Greitas informacijos pateikimas nulemia informacijos netikslumą, neteisingumą ir prieštaringumą, neretai – žmogaus teisių, kurias saugo įstatymas, pažeidimus. Intensyviai plėtojamas skaitmeninių technologijų potencialas internetinio turinio vartojimą ir kūrimą padarė įprasta, patogia ir nuolat žmogų lydinti veikla. Be to, elektroninis informacijos pateikimo būdas leidžia pasiekti skirtingų įpročių ir amžiaus auditorijas.

Remiantis Oficialiosios statistikos portalo duomenimis, 2023 metais internetu naudojosi 88,5 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų. Iš 16–24 metų amžiaus gyventojų internetu naudojosi 99,6 proc., iš 65–74 metų amžiaus – 65,3 proc. Palyginti su praėjusiais metais, 8 procentiniais punktais padidėjo vyresnio (65–74 metų) amžiaus gyventojų, besinaudojančių internetu, dalis. Informacijos paieškai internetą naudojo 86,2 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų (97,4 proc. tokio amžiaus internautų).

Tradicinės žiniasklaidos skaitmeninė aplinka yra vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių. Ataskaitiniais metais 52 proc. skundų gauta dėl naujienų portalų veiklos. Šis skaičius išlieka stabilus. Svarbu paminėti reikšmingą naujienų portalų įtaką visuomenei ypatingos reikšmės įvykių kontekste. Neabejotinai beprecedentėse situacijose patikimos informacijos svarba labai išauga. Nuolatinės informacijos apie reikšmingus įvykius skelbimas naujienų portaluose užtikrina visuomenės informavimą.

Aptariant žurnalistų etikos inspektoriui teikiamų skundų pokyčius ataskaitiniais metais beveik dvigubai daugiau kreiptasi dėl saviraiškos laisvės realizavimo socialiniuose tinkluose. Skundų kiekis (2023 metais – 42 proc., 2022 metais – 25 proc.) dėl socialinių tinklų paskyroje skelbiamų asmens duomenų, privataus gyvenimo aplinkybių, įžeidžiančios ar žeminančios saviraiškos yra reikšmingas. Informacijos, nuomonių ir idėjų socialiniuose tinkluose sklaidymo aplinkybės (informacijos viešumas, sklaida, prieinamumas, veiklos metodai ir galimybė kurti bei kontroliuoti informacijos turinį) lemia, jog socialinio tinklo paskyra atitinka visuomenės informavimo priemonės kriterijus, o šios paskyros valdytojas – atsako už joje skelbiamą turinį. Saviraiškos laisvė yra svarbi žmogaus teisė, būtina laisvos, pilietinės visuomenės vertybė, kartu neatsiejama nuo pareigų ir atsakomybės. Vis dėlto socialiniuose tinkluose tendencijos nekinta: socialinių tinklų vartotojai savo atsakomybės dažnai nesuvokia, linkę „bausti viešumu“.

3. NUSTATYTŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ

2023 metais žurnalistų etikos inspektorius priėmė 273 sprendimus.

Žurnalistų etikos inspektorius yra viešojo administravimo subjektas, kurio veiklai ir priimamiems sprendimams yra taikomos ne tik Visuomenės informavimo įstatymo ir kitų jo veiklą reglamentuojančių įstatymų, bet ir Viešojo administravimo įstatymo nuostatos. Taigi inspektorius savo veikloje privalo vadovautis ir Viešojo administravimo įstatymu bei jame įtvirtintais viešojo administravimo principais, o jo priimami ir individualiems

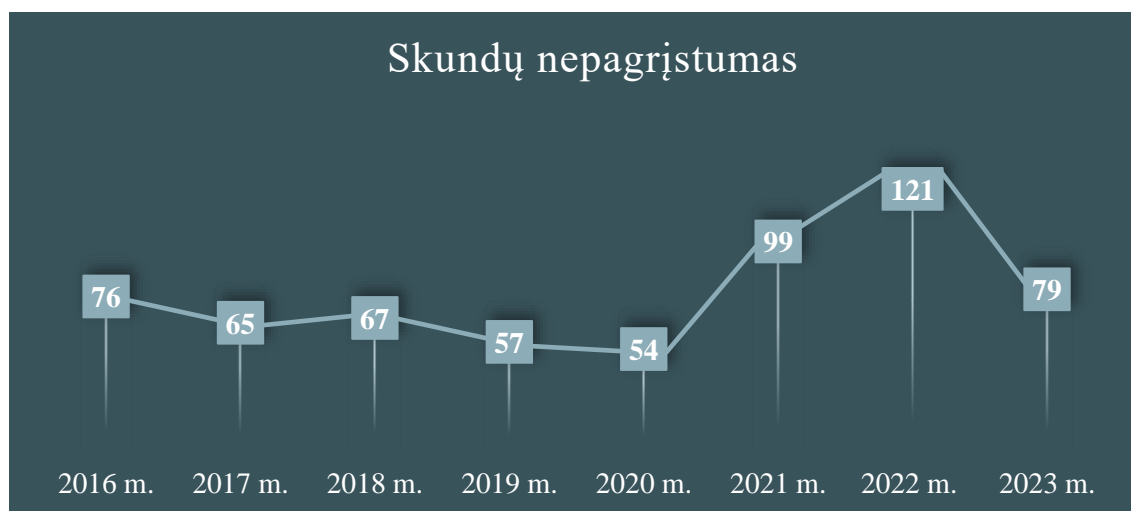
administraciniais aktams priskirtini sprendimai turi atitikti šiame įstatyme nustatytus reikalavimus.

Inspektorius sprendimu dažnai ginamas žmogus, jo asmeninė neturtinė teisė, kita vertus, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) yra ne kartą pabrėžęs – nepaisant to, jog viena iš Visuomenės informavimo įstatyme numatytų žurnalistų etikos inspektorius funkcijų yra suinteresuotų asmenų skundų nagrinėjimas, šią funkciją inspektorius turi atlikti atsižvelgdamas į Visuomenės informavimo įstatyme numatytą paskirtį (Įstatymo 1 straipsnio 1 dalis, 49 straipsnio 1 dalis), t. y. užtikrindamas viešojo intereso – žodžio ir spaudos laisvės, visuomenės informavimo – tinkamą įgyvendinimą.

Atliekant skundų tyrimus siekiama įvertinti, ar nebuvo pažeista konkuruojančių gėrių pusiausvyra. Nei informacijos (saviraiškos) laisvei, nei teisei į garbės ir orumo (dalykinės reputacijos), privataus gyvenimo ar asmens duomenų apsaugą neturi būti suteikiamas nepagrįstas prioritetas, kad nebūtų iškraipyta kurios nors iš jų esmė, apribotas teisetas ir pagrįstas visuomenės interesas žinoti. Demokratinėje visuomenėje derinant priešingus asmenų interesus, būtina laikytis teisėtumo, proporcingumo, asmenų lygybės principų, siekti tinkamo visuomenės vertybių balanso. Tiek naudojimasis saviraiškos laisve, tiek šios laisvės ribojimas turi būti teisėtas, pagrįstas ir proporcingas. Teisingos konkuruojančių gėrių pusiausvyros nustatymo būtinybę nuolat pabrėžia nacionaliniai ir tarptautiniai teismai. Vertinant, ar nebuvo peržengtos informacijos (saviraiškos) laisvės ribos, esminę įtaką gali turėti viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) elgesys asmens, apie kurį skleidžiama informacija, ir adresato atžvilgiu.

Iš visų 2023 metais ištirtų skundų 79 skundai pripažinti nepagrįstais (žr. 4 diagramą). Skundų nepagrįstumą lemia kompleksinės priežastys. Ataskaitiniais metais nuosekliai daugėjo sprendimų, kuriais, išplėtus viešojo asmens sąvoką, pareiškėjas laikomas viešuoju, o skundas dėl skirtingos (siauresnės) neturtinių teisių gynimo apimties, pripažįstamas nepagrįstu.

4 diagrama

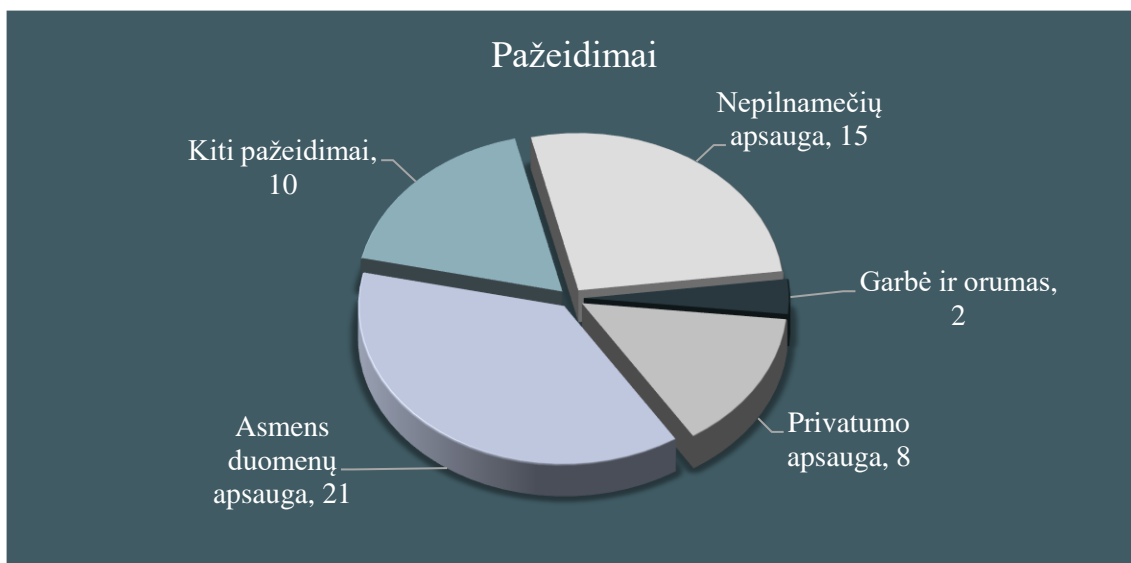
Aptariant plačiau nepagrįstus skundus tendencija išlieka ta pati – toks nagrinėjimo rezultatas vis dar yra dažnas, kai kalbame apie viešųjų asmenų, ypač valstybės ar vietos politikų, valstybės tarnautojų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo, asmens duomenų apsaugą.

Teismų praktikoje pripažinta, kad viešųjų asmenų gynimo ribos siauresnės, jų atžvilgiu leistinos kritikos ribos atitinkamai platesnės negu privataus asmens atveju. Neretai pamirštama, jog palyginti su privačiu asmeniu, viešajam asmeniui taikytinas didesnės tolerancijos kritikai reikalavimas, o Visuomenės informavimo įstatymo 9 straipsnyje įtvirtinta, jog kiekvienas asmuo turi teisę viešai kritikuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų, taip pat pareigūnų veiklą. Dėl šio aspekto plačiau pasakytina, kad sprendžiant asmens garbės ir orumo bei viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) saviraiškos laisvės koliziją, nei viena iš šių teisių negali būti suabsoliutinama. Tačiau tuo atveju, kai informacija yra skleidžiama apie viešąjį asmenį, pirmenybė kolizijos atveju yra teiktina informacijos (saviraiškos) laisvei. Vis dėlto tai nereiškia, jog apie tokį asmenį gali būti skelbiama nepagrįsta, nepatikrinta, faktais neparemta informacija. Visais atvejais reikšmingas teisingos pusiausvyros tarp teisinių gėrių nustatymas, kad nebūtų nepagrįstai apribojamos žmogaus teisės į privatumą, asmens duomenų apsaugą, gerą vardą visuomenėje.

Žurnalistų etikos inspektoriumi stebint, kaip taikomas Reglamentas, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas ir užtikrinant, kad šie teisės aktai būtų taikomi, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos ir akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais, neretai duomenų subjekto skundas dėl teisės į asmens duomenų apsaugą pripažįstamas nepagrįstu (atmetamas). Tokie atvejai dažni nagrinėjant viešųjų asmenų skundus dėl atliktų jų asmens duomenų tvarkymo veiksmų. Reglamente pažymima, jog teisė į asmens duomenų apsaugą nėra absoliuti, ji turi būti vertinama atsižvelgiant į jos visuomeninę paskirtį ir derėti su kitomis pagrindinėmis teisėmis, remiantis proporcingumo principu. Taigi vertinant, ar tvarkyti pareiškėjo asmens duomenis buvo būtina siekiant teisėtų duomenų valdytojo (tvarkytojo) interesų, atsižvelgiama į tvarkytų duomenų turinį, apimtį ir žurnalistinio tyrimo tikslą (svarbą). Kai nustatoma, jog asmens duomenys tvarkyti turint tikslą patikrinti ir/ar atskleisti informaciją, kuri pagrįstai domina visuomenę, duomenų valdytojo interesai pripažįstami viršesniais už duomenų subjekto, dažnu atveju viešojo asmens, teisę į asmens duomenų apsaugą.

Kita dalis nepagrįstais pripažįstamų skundų susijusi su tyrimo metu nustatyto viešojo intereso egzistavimu. Neretai savo sprendimuose inspektoriumi tenka pažymėti, jog jeigu viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) veikė sąžiningai, t. y. pagrindinis jo tikslas buvo informuoti visuomenę teisėto ir pagrįsto visuomenės intereso klausimu, tai informacijos netikslumai arba agresyvi atakuojanti kritika nėra pagrindas taikyti atsakomybę. Be kita ko, vykstant diskusijai viešojo intereso klausimais, griežtas (siaurinamasis) saviraiškos laisvės ribojimo aiškinimas taikomas netgi tokiam informacijos ir idėjų skleidimui, kuris gali šokiruoti ar trikdyti. Nors žiniasklaida neturi peržengti tam tikrų ribų, susijusių konkrečiai su kitų asmenų reputacija ir teisėmis, vis dėlto jos užduotis yra skleisti (būdu, atitinkančiu jos pareigas ir atsakomybes) informaciją ir idėjas visais viešojo intereso klausimais.

Dar viena kategorija pareiškėjų, kurių atžvilgiu dažnai priimami sprendimai pripažinti skundą nepagrįstu, yra teisės pažeidimus padarę asmenys. Jų skunduose keliami teisės į privatų gyvenimą, atvaizdą, garbės ir orumo, teisės būti pamirštam klausimai.

2023 metais žurnalistų etikos inspektorius 31 kartą sprendė dėl tyrimų pradėjimo savo iniciatyva arba baigė tyrimus, nepasitvirtinus aplinkybėms dėl kurių jie buvo pradėti. Per ataskaitinį laikotarpį priimti 37 sprendimai nutraukti tyrimą, iš jų 18 dėl pritaikytos mediacijos ir Tarnybos dėka pasiekto taikaus susitarimo. Taikus ginčo sprendimo būdas efektyviai taikomas jau kelerius metus. Jis įmanomas tuomet, kai viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) sutinka su padarytu pažeidimu, jį pašalina (pvz., paneigia, patikslina viešai paskelbtą informaciją, nuasmenina ar panaikina tam tikrus duomenis, ištaiso kitas klaidas paskleistoje informacijoje), o pareiškėjas atsiima pateiktą skundą, nes pagrindiniai jo skundo reikalavimai įvykdomi (Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 9 dalies 6 punktas). Tarpininkaujant inspektoriui pasiekiamų taikių susitarimų praktika parodė, kad šis būdas yra efektyvus, padeda taupyti laiką, išteklius, pasiekti socialinę taiką tarp ginčo šalių bei išvengti teismo bylinėjimosi.

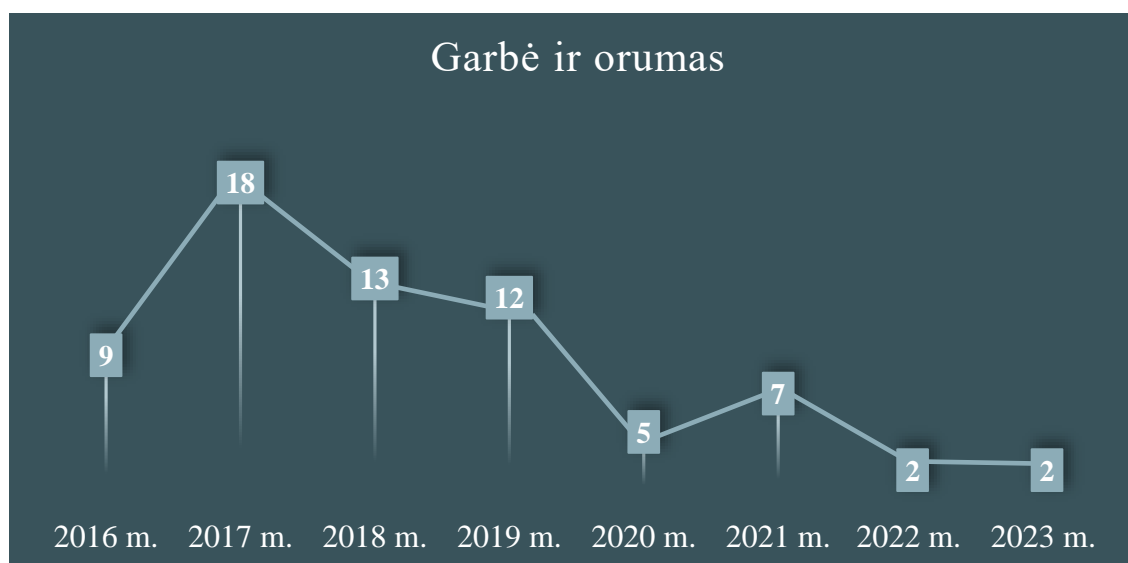
Vis dėlto taikaus susitarimo galimybė Visuomenės informavimo įstatyme nėra aiškiai įtvirtinta. Žurnalistų etikos inspektorius yra pateikęs siūlymą įstatymų leidėjui išplėsti skundo tyrimo nutraukimo pagrindus ir papildyti Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 12 dalį: „Skundo (pareiškimo) tyrimas nutraukiamas, jei tyrimo metu paaiškėja šio straipsnio 9 dalyje nurodytos aplinkybės arba tarpininkaujant inspektoriui, skundo (pareiškimo) reikalavimai įvykdomi gera valia ir asmuo (pareiškėjas) atsisako skundo apie tai pranešdamas inspektoriui raštu“.

2023 metais 110 atvejais atsisakyta nagrinėti pareiškėjų skundus, vadovaujantis Visuomenės informavimo įstatyme ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme įtvirtintais pagrindais. Pagrindinės tokių sprendimų priežastys: pareiškėjas atsisako skundo, prašomas jo nepatikslina, neįmanoma pradėti skundo tyrimo dėl duomenų trūkumo, kreipiasi netinkamas subjektas, tyrimas nepriklauso žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai, suėjusi senatis, dėl skundo ar jo dalies dalyko yra pradėtas ikiteisminis tyrimas.

3.1. GARBĖ IR ORUMAS

Įstatymų leidėjas, suteikęs žurnalistų etikos inspektoriui funkciją nagrinėti suinteresuotų asmenų skundus dėl jų garbės ir orumo pažeidimo, kartu suteikė ir diskreciją spręsti apie garbės ir orumo pažeidimus konkrečiais atvejais. Ataskaitiniais metais nustatyti 2 garbės ir orumo pažeidimai (žr. 6 diagramą) – informacijos, kuri neatitinka tikrovės ir žemina asmens garbę ir orumą. Asmens garbės ir orumo pažeidimas žinių paskleidimo atveju gali būti konstatuotas tik esant visų faktinių aplinkybių visumai: 1) žinių paskleidimo faktui; 2) faktui, jog paskleistos žinios yra apie konkretų asmenį; 3) faktui, jog paskleistos žinios žemina šio asmens garbę ir orumą; 4) faktui, kad paskleistos žinios neatitinka tikrovės.

6 diagrama

Atlikdamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą, žurnalistų etikos inspektorius ne kartą yra pažymėjęs, kad nesąžiningai, neetiškai per visuomenės informavimo priemonę reiškiamą nuomonę ar vertinimą gali būti laikomi asmens piktnaudžiavimu saviraiškos laisve arba saviraiškos laisvės ribų peržengimu, todėl gali pažeisti asmens garbę ir orumą. Visuomenės informavimo įstatymas reikalavimus kelia ne tik žinių, bet ir nuomonių (vertinimų) skleidimui; įstatyme nustatyta, kad nuomonė turi būti reiškiamą sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepiant ir neiškreipiant faktų ir duomenų, o įstatymo 19 straipsnio 2 dalis, be kita ko, draudžia skleisti žmogų įžeidžiančią informaciją. Šios nuostatos lemia, kad asmens garbę ir orumą gali pažeisti ne vien tikrovės neatitinkančių žinių, bet ir įžeidžiančių, paniekinančių nuomonių (vertinimų), patyčių ir kitokios asmenį menkinančios informacijos sklaida. Tokios informacijos ar nuomonių skleidimas, priklausomai nuo asmens statuso, viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) elgesio (sąžiningumo) ir kitų informacijos skleidimo aplinkybių (visuomenės intereso žinoti skleidžiamą informaciją), gali būti laikomas saviraiškos laisvės ribų peržengimu arba piktnaudžiavimu laisve.

Sprendžiant dėl saviraiškos laisvės ribų kiekvienu atveju svarbu nustatyti, kokių tikslų buvo siekiama skleidžiant informaciją ir ar panaudotos priemonės (taip pat ir literatūrinės raiškos) galėtų pateisinti šiuos tikslus. Tikslas yra svarbus nepaisant informacijos žanro

ir turi pateisinti priemones ir būdus, kuriuos panaudojant įgyvendinama saviraiškos laisvė.

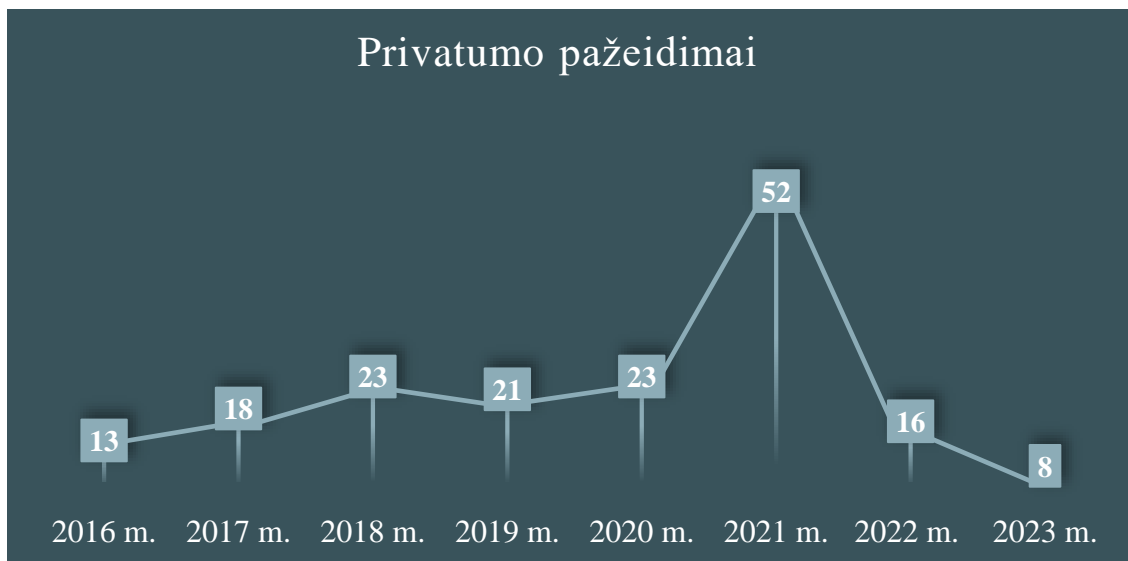
Ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėtas skundas dėl paskleistos neteisingos informacijos apie tai, kad pareiškėjas yra vagis, nusikaltėlis, pavogęs (pasisavinęs) 8000 eurų, yra susijęs su nusikalstamu pasauliu, apgavo komandą, pažeidė nusikalstamo pasaulio ir žmonių dėsnius. Pareiškėjas taip pat nurodė, kad įrašė neteisėtai skelbiama jo nuotrauka. Sprendime remiantis Generealinės prokuratūros suteiktais duomenimis konstatuota, kad paskelbta informacija apie padarytą nusikaltimą ir jo detales neatitinka tikrovės, ginčo nuomonės apie sąsajas su nusikalstamu pasauliu ir negarbingus poelgius neturėjo faktinio pagrindo, buvo pareikštos nesąžiningai ir neetiškai. Sprendime pažymėta, kad asmens pavadinimas vagimi, nusikaltėliu yra savaime įžeidamas pobūdžio, kurio nereikia papildomai įrodinėti. Įvertinus šias aplinkybes konstatuota, jog paskleidus tokius teiginius apie pareiškėją buvo pažeminta jo garbė ir orumas, o ginčo nuomonės peržengė leistinas raiškos ribas. Sprendime taip pat konstatuota, kad pareiškėjo nuotrauka paskelbta neteisėtai, neturint sutikimo, nesant išimčių, kuomet privačią informaciją galima skelbti be sutikimo, bei neegzistuojant teisėtam visuomenės interesui tokią informaciją žinoti.

Kitu atveju garbės ir orumo pažeidimas konstatuotas nustačius akivaizdų žeminantį teiginių pobūdį. Publikacijoje nebuvo pareikšta nė mažiausia abejonė dėl šaltinio suteiktos informacijos patikimumo. Priešingai – paskleista tariamai patikima informacija apie pareiškėjo teistumus už apiplėšimą, sunkų kūno sužalojimą, artimųjų apiplėšimo, girtuokliavimo, valkatavimo, dalyvavimo „jaunų nusikaltėlių grupuotėje“, kuri mušdavo ir plėšdavo žmones. Šiuo atveju viešosios informacijos rengėjui (skleidėjui) nepatikrinus suteiktos informacijos patikimumo, nepagrįstai susiejus pareiškėją su teisei priešingu ir visuomenėje netoleruotinu elgesiu, viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) sąžiningas elgesys, siekiant užtikrinti skleidžiamos informacijos teisingumą, teisėtumą, pareiškėjo teises ir teisėtus interesus – abejotinas, o veiksmai – nepakankami. Įvertinus nurodytas aplinkybes konstatuota, jog viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas), paskelbdamas tikrovės neatitinkančią informaciją, pažemino asmens garbę ir orumą.

3.2. PRIVATUMAS

Analizuojant per ataskaitinį laikotarpį nustatytus visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus, teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimų skaičius dvigubai sumažėjo. Ataskaitiniais metais nustatyti 8 teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimai (žr. 7 diagramą).

Remiantis Visuomenės informavimo įstatymu, informaciją apie asmens privatą gyvenimą, išskyrus įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje nustatytas išimtis, galima skelbti, tik jei tas žmogus sutinka, o jei tokio sutikimo nėra, tuomet tik tais atvejais, kai ji padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, kai informacija yra pateikiama viešai nagrinėjant bylą, taip pat kai informacija apie viešojo asmens privatą gyvenimą atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.

Privataus pobūdžio informacijos skleidimas be asmens sutikimo gali būti pateisinamas įstatyme nustatytais išimtiniais atvejais. Ar privačios informacijos skleidimas be asmens sutikimo yra teisėtas, dažniausiai priklausys nuo tokių aplinkybių, kaip (1) privataus pobūdžio informacijos visuomeninė reikšmė ir (2) asmens, apie kurį skleidžiama privataus pobūdžio informacija, statusas. Neabejotina, kad asmens teisė reikalauti pašalinti jo privataus pobūdžio informaciją turi būti gerbiama tais atvejais, kai ši informacija nepasižymi visuomenine svarba, t. y., neatitinka įstatymuose nustatytų išimčių.

Analizuojant ataskaitiniais metais nustatytus teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimus matyti, jog dažnu atveju privatūs duomenys viešinami be sutikimo, nesant teisėto ir pagrįsto viešojo intereso, o skelbiama problema gali būti plėtojama ir be paskelbtos informacijos. Tokiu atveju konstatuojama, jog prioritetas turi būti teikiamas žmogaus teisei į privatų gyvenimą, o ne viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) laisvei skleisti informaciją arba visuomenės teisei žinoti.

Iš bendro sprendimų dėl privatumo apsaugos srauto išsiskyrė atvejis, kuomet pareiškėja kreipėsi dėl televizijos programoje rodomo vaizdo įrašo, kuriame matomas jos vaikystėje užfiksuotas atvaizdas. Sprendime konstatuota, kad konkrečiu atveju, aplinkybė, jog pareiškėjos tėvas yra Lietuvoje žinomas nusikalstamo pasaulio atstovas ar, kad vaizdo įrašai yra iš viešai nagrinėtos baudžiamosios bylos, nėra objektyvus pagrindas pareiškėjos privačios informacijos (atvaizdo) atskleidimui, kuris konkrečiu atveju laikytinas pertekliniu, nes televizijos programos tikslas galėjo būti pasiektas ir neatskleidus pareiškėjos atvaizdo. Nustatyta faktų visuma leido teigti, jog viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas), paviešinęs pareiškėjos atvaizdą vaikystėje, pažeidė teisę į privataus gyvenimo apsaugą.

Nagrinėjant privataus pobūdžio informacijos sklaidą internete, neretai kyla klausimas, ar publikacijos tema galėjo būti plėtojama neatskleidžiant konkrečių privataus pobūdžio detalių. Vieno tyrimo metu nustatyta, kad publikacijoje nurodyta daug netiesioginių duomenų, t. y. nuotraukos su namų atvaizdais, kaimo ir gatvės pavadinimai, informacija, jog namai nupirkti prie Kyviškių aerodromo, iš kurių visumos galima identifikuoti tikslų

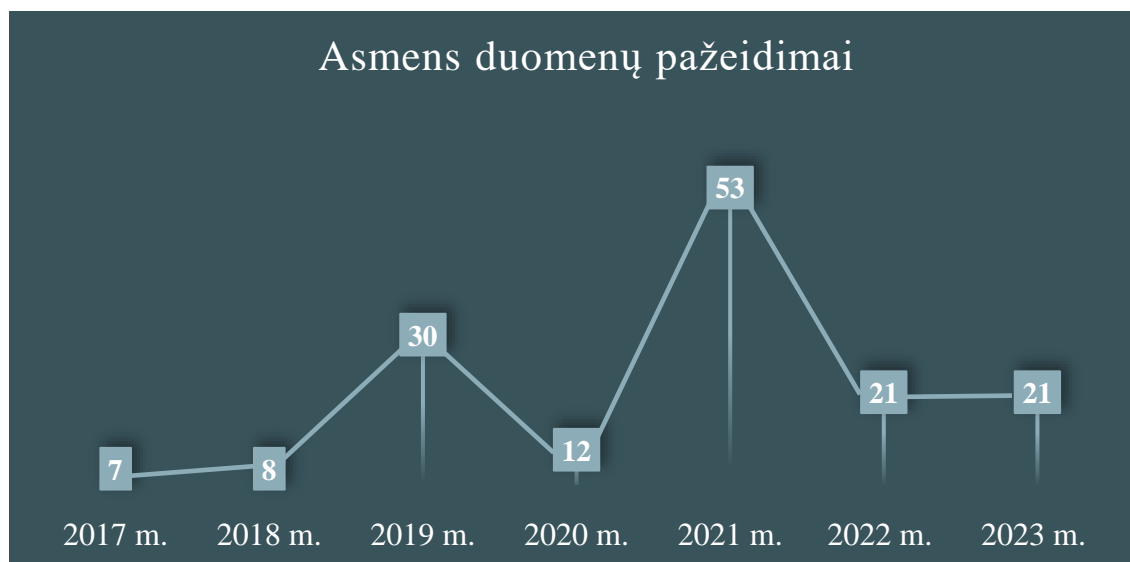
nekilnojamojo turto adresą. Konkrečiu atveju buvo sprendžiama, ar nuotraukų viešinimas nėra perteklinis. Nustatyta, jog nėra jokių objektyvių duomenų iš kurių būtų galima spręsti, jog paskelbtos nuotraukos tenkina realų socialinį interesą tokią informaciją žinoti. Įvertinus publikacijos turinį bei skelbiamos informacijos kontekstą nustatyta, jog publikacijos tema galėjo būti plėtojama neatskleidžiant detalių pareiškėjo nekilnojamojo turto nuotraukų. Privataus gyvenimo apsauga taip pat reiškia, kad asmuo turi teisę pats spręsti, kokią informaciją ir kiek jos atskleisti viešai apie savo privatų gyvenimą. Šiuo atveju svarbu paminėti, kad nors pareiškėjas ir suteikė viešosios informacijos rengėjui (skleidėjui) informaciją apie savo nekilnojamąjį turtą, tačiau neatskleidė konkrečių duomenų, nesiuntė nuotraukų ir nedavė sutikimo fotografuoti bei viešinti. Todėl prioritetas suteiktas Pareiškėjo teisei į privatų gyvenimą, o ne viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) teisei skleisti informaciją arba visuomenės teisei žinoti.

Ataskaitiniais metais, atlikdamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą, žurnalistų etikos inspektorius ne kartą yra pažymėjęs, kad pareiškėjo nuotrauka paskelbta neteisėtai, neturint sutikimo, nesant išimčių, kuomet privačią informaciją galima skelbti be sutikimo bei neegzistuojant teisėtam visuomenės interesui tokią informaciją žinoti, pažeidžia asmens teisę į privataus gyvenimo apsaugą.

3.3. ASMENS DUOMENYS

Tarnyboje konstatuotų asmens duomenų tvarkymo pažeidimų visuomenės informavimo priemonėse skaičius ataskaitiniais metais nepakito: 2023 metais nustatytas 21 teisės į asmens duomenų apsaugą pažeidimas (žr. 8 diagramą).

8 diagrama

Asmens duomenų tvarkymo pažeidimas pripažintinas tais atvejais, kai nustatomas faktas, kad tvarkyta informacija laikytina asmens duomenimis; faktas, kad tvarkyti pareiškėjo asmens duomenys; faktas, kad atlikti asmens duomenų tvarkymo veiksmai; faktas, kad asmens duomenys tvarkyti nesant Reglamento 6 straipsnyje nustatytų asmens duomenų tvarkymo teisėtumą patvirtinančių sąlygų.

2023 metais išnagrinėtas ne vienas atvejis, kai viešosios informacijos rengėjams (skleidėjams) priminta, jog visais atvejais privalu atsakingai vertinti ketinamą skelbti

informaciją, įsitikinti, kad rengiama ir viešai skelbiama informacija nepažeis asmens duomenų tvarkymo principų ir teisėtumo sąlygų, duomenų subjekto interesai arba pagrindinės teisės ir laisvės nėra viršesnės, taip pat gauti sutikimą tokią informaciją skelbti arba neturint sutikimo jos neskelbti.

Viename iš sprendimų pasisakyta dėl teisėtų vaiko globėjų skundo dėl vaiko biologinio tėvo, netekusio tėvystės teisių, viešinamo vaiko atvaizdo. Nustatyta, kad šiuo atveju nebuvo jokio viešo intereso skelbti vaiko asmens duomenų, o tikslas pavišinti nepasitenkinimą globos faktu yra neproporcingas vaiko teisės į duomenų apsaugą požiūriu. Viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) pripažintas pažeidusiu vaiko teises.

Ataskaitiniais metais atliktas tyrimas savo iniciatyva, gavus pranešimą dėl politinėje reklamoje socialiniame tinkle atskleistų 57 asmenų duomenų (vardų, pavardžių, adresų ir parašų). Įvertinus įrašų kontekstą nustatyta, kad jų tikslas – pavišinant kreipimąsi pasirašiusių 57 asmenų duomenis, raginti per savivaldybių tarybų rinkimus atiduoti savo balsą už politinės partijos kandidatus. Tyrimo metu nenustatyta jokių objektyvių duomenų, galinčių pagrįsti pavišintą kreipimąsi pasirašiusių asmenų vardų, pavardžių, adresų ir parašų reikšmingumą visuomenei.

Neatsakingas ir teisėtumo sąlygų neatitinkantis duomenų tvarkymas nustatytas publikacijoje pavišinus dokumentų nuotraukas su savivaldybės tarybos narių asmens kodais ir atsiskaitomųjų sąskaitų numeriais. Pavišinti dokumentai nebuvo nuasmeninti, todėl visi dienraščio skaitytojai galėjo matyti ne tik tarybos narių vardus ir pavardes, tačiau ir atsiskaitomųjų sąskaitų numerius, asmens kodus.

Analizuojant nustatytus asmens duomenų tvarkymo pažeidimo atvejus matyti, kad kaip ir teisės į privatumą atveju, taip ir sprendimuose dėl asmens duomenų tvarkymo pažeidimo dažniausiai įspėti asmens duomenų valdytojai neteisėtai atskleidę vardą, pavardę, atvaizdą, kontaktinius bei gyvenamosios vietos duomenis. Kaip ir ankstesniais metais, pasitaiko situacijų, kuomet atskleidžiami įvairūs dokumentai su itin jautriais asmens duomenimis, pažeidžiama imperatyvi įstatymo nuostata – draudimas viešai skelbti asmens kodą.

Aptartini atvejai, kai Reglamento pažeidimas nenustatytas.

Teisėto asmens duomenų tvarkymo pažeidimas nenustatytas atlikus tyrimą dėl interneto portalo www.karstospedos.lt. Tyrimo metu nustatyta, jog Nacionalinis socialinės integracijos institutas įgyvendina Europos Komisijos finansuojamą skaidrumo iniciatyvą karstospedos.lt, kurios metu siekiama tiriantiesiems žurnalistams sukurti įrankį, kuris parodytų, kiek Lietuvos politikai ir sprendimų priėmėjai susiję su įmonėmis, gaunančiomis viešųjų lėšų. Šios iniciatyvos galutinis rezultatas – interaktyvus, viešai prieinamas portalas, atskleidžiantis Lietuvos politikų ir sprendimų priėmėjų ryšius su viešojo sektoriaus skirstomais pinigais. Sprendime konstatuota, jog interneto tinklalapyje www.karstospedos.lt skelbiama informacija apie privačių interesų deklaracijas, viešuosius pirkimus ir Europos Sąjungos paramos panaudojimą, ypač suteikiant galimybę nustatyti galimus ryšius tarp sprendimų priėmėjų ir kitų asmenų bei verslo, reikšmingai prisideda prie skaidrumo užtikrinimo ir tenkina teisėtą visuomenės interesą.

Ataskaitiniais metais nagrinėtas ne vienas skundas dėl paieškos sistemos Google. Vienu atveju pareiškėjas kreipėsi dėl Google neteisėtai tvarkomų jo asmens duomenų ir neįgyvendintos teisės būti pamirštam. Sprendime konstatuota, kad atsižvelgiant į tai, jog Google tvarko duomenis, susijusius su itin rimtais pareiškėjo padarytais nusikaltimais, tokia informacija tebėra aktuali visuomenei, tenkina visuomenės interesą, todėl Google pareiškėjo asmens duomenis tvarko teisėtai. Sprendime taip pat nustatyta, jog remiantis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika ir išaiškinimais, Google skelbdama paieškos rezultatus užtikrina teisę gauti informaciją bei įgyvendina saviraiškos laisvę, todėl asmens duomenis tvarko žurnalistikos tikslu. Kadangi teisė būti pamirštam patenka tarp Reglamento taikymo išimčių, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, pareiškėjo skundas dėl šių aplinkybių atmestas.

Svarbu paminėti, kad žurnalistikos tikslas nėra siejamas išimtinai su informacijos paskelbimu, tačiau apima ir tokius asmens duomenų tvarkymo veiksmus kaip duomenų rinkimas, siekiant skleisti visuomenei informaciją, nuomones arba idėjas. Informacijos rinkimas (gavimas) yra esminis parengiamasis žurnalistikos žingsnis ir neatsiejama, saugotina žiniasklaidos laisvės dalis, todėl žurnalistų bei kitų profesionaliai veikiančių viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) darbas be asmens duomenų rinkimo ir tvarkymo būtų neįmanomas.

Ataskaitiniais metais nagrinėtas atvejis, kuomet visuomenės informavimo priemonės redakcija tikrino VĮ Registrų centre informaciją apie pareiškėjai priklausantį nekilnojamąjį turtą, siekdami parengti publikaciją apie apleistus ir netvarkomus Kauno Žaliakalnio rajone esančius sklypus bei tokiu būdu suteikti savininkams atsakymo teisę. Sprendime konstatuota, kad žurnalistinio tyrimo tikslas apie netvarkomus ir apleistus sklypus pagrįstai tenkina visuomenės interesą, tokia tyrimo tema reikšmingai rūpi visuomenei, daro poveikį gyventojų gerovei bei bendruomenės gyvenimui. Nors jokia publikacija nebuvo paskelbta, tačiau įvertinus faktą, jog pareiškėjos asmens duomenys rinkti turint tikslą patikrinti informaciją, kuri tenkina viešąjį interesą, konstatuota, kad pareiškėjos asmens duomenis tvarkyti buvo būtina siekiant teisėtų interesų.

3.4. KITI PAŽEIDIMAI

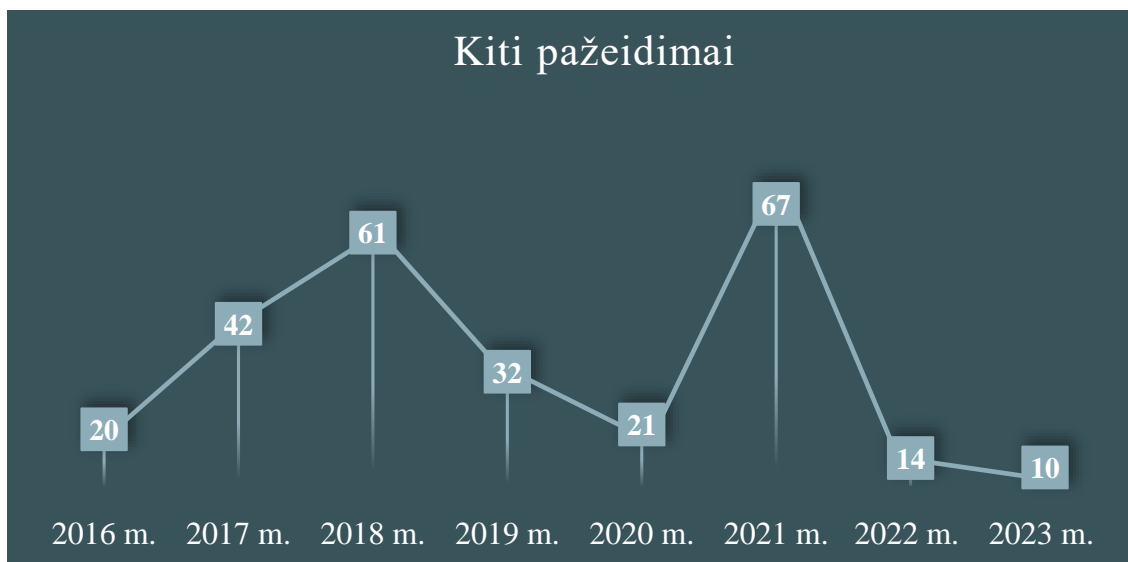
Kitų pažeidimų skaičius, palyginti su ankstesniais metais, dar sumažėjo, nustatyta 10 pažeidimų (žr. 9 diagramą). Šie atvejai daugiausia susiję su pagrindiniais visuomenės informavimo principais (informaciją teikti teisingai, tiksliai ir nešališkai, laikytis pagarbos žmogui, nuomonę reikšti sąžiningai ir etiškai) ir jų laikymusi, nuomonių įvairovės neužtikrinimu, objektyvumo ir nešališkumo stoka bei kitų Visuomenės informavimo įstatymo nuostatų ignoravimu.

Ataskaitiniais metais daugiausia nustatyta vieno pagrindinių visuomenės informavimo principų – viešąją informaciją pateikti teisingai, tiksliai ir nešališkai – pažeidimo atvejų. Šis principas susijęs su skleidžiamos informacijos patikimumu ir visuomenės pasitikėjimu žiniasklaidos skelbiama informacija.

Panašaus pobūdžio Visuomenės informavimo įstatymo pažeidimas konstatuotas dėl klaidingos informacijos apie registruotą „Lietuvos Respublikos asmens sveikatos priežiūros specialistų atsakomybės apsaugos dėl Covid – 19 (koronaviruso infekcijos) Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbus valstybės lygio ekstremaliąją situaciją ir (ar

karantiną laikino įstatymo“ projektą. Konkrečiu atveju vertinta, jog pandemijos laikotarpiu skelbiama informacija apie viruso grėsmę ir jos aukas – ypatingai svarbi, o su medikų atsakomybe susijęs teisės akto projektas visuomenėje priimamas jautriai ir įtariai. Todėl nesant jokių objektyvių duomenų, leidžiančių patvirtinti paskelbtą išvadą, kad leista visiems daktarams, specialistams, turintiems bet kokią licenciją, gydyti reanimacijoje gulintį infekuotą žmogų, dėl kurių kompetencijos yra dvigubai daugiau mirčių nei Anglijoje bei, kad žmonės „marinami“ dėl nemokšiško, nustatytas pagrindinių visuomenės informavimo principų pažeidimas.

9 diagrama

Vertinant ginčo informaciją ne viename sprendime nustatyta, jog vartojama leksika yra agresyvi, šokiruojanti, raiškos stilius vulgarus, nepriimtinas ir nesuderinamas su visuomenėje nusistovėjusiomis moralės normomis bei pagrindiniais visuomenės informavimo principais. Tokiais atvejais pripažinta, jog paskyros valdytojas (viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas), naudodamasis saviraiškos (informacijos) laisve, privalo laikytis įstatymų nustatytų ribojimų, nepiktnaudžiauti šia laisve. Atsakomybė už pareikštą nuomonę taikoma tuomet, kai nuomonė pareiškama nepadoria, vulgaria forma, t. y., padarant pažeidimą, kuris dėl jo aplinkybių ir pobūdžio visuomenei yra nepriimtinas ir netoleruotinas.

Neabejotina, jog diskusijoms internete būdingos aštresnės, „natūralios“ kalbos konstrukcijos, didesnis emocionalumo lygis. Be to, saviraiškos laisvė gali apimti tam tikrą perdėjimą ar provokaciją bei hiperbolizavimą. Vis dėlto viename savo sprendimų inspektorius konstatavo, jog apibūdinimai „naudinga idiotė“, „iš esmės tarnauja priešui“; „skudurinė čiūčela“; „višta su siauru matymo koridoriumi“ yra neetiški ir pažeidžia nuomonės raiškai keliamus sąžiningumo ir etiškumo reikalavimus.

3.5. SOCIALINIAI TINKLAI

2023 metais ženkliai išaugo sprendimų skaičius, kuriuose vertinta socialiniuose tinkluose (*Facebook, Youtube, Instagram, Tik Tok*) paskelbta informacija. Priimta 111 sprendimų.

Atliekant skundų tyrimus dėl socialinių tinklų vis dar susiduriama su viešai informaciją skleidžiančių paskyrų valdytojų klaidinga pozicija, jog jie nelaikytini viešosios

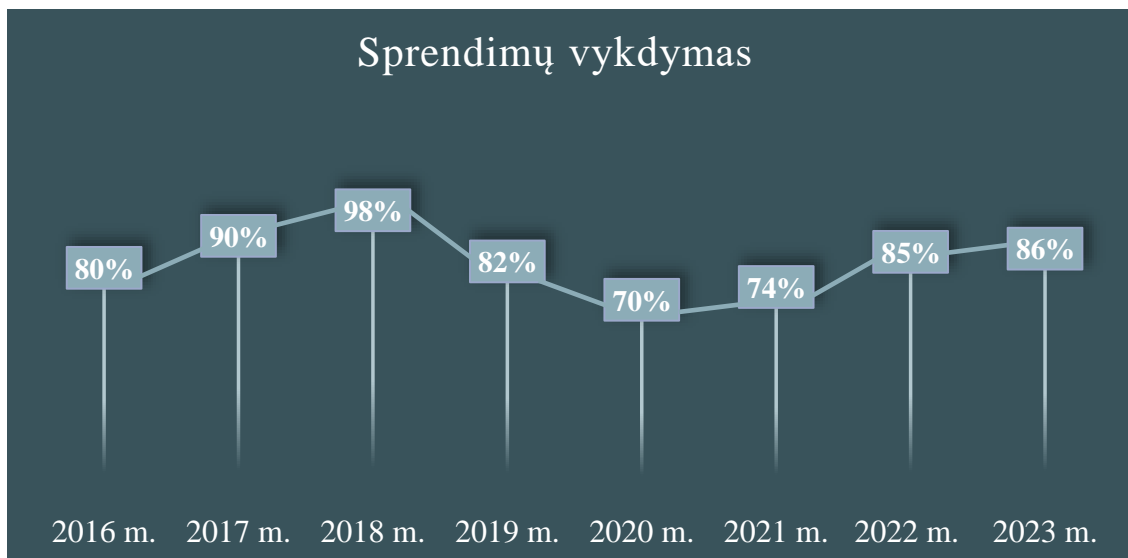
informacijos rengėjais (skleidėjais) ir jiems netaikytinos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos, tam tikra apimtimi nustatančios viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) pareigas ir atsakomybę. Ataskaitiniais metais administraciniai teismai pasisakydami šiuo klausimu nuosekliai plėtojo praktiką dėl žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijos vertinti socialinių tinklų paskyrose paskelbtos informacijos teisėtumą bei tokių paskyrų priskyrimą visuomenės informavimo priemonėms, o jo valdytojų pripažinimą viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais).

Dėl saviraiškos socialiniuose tinkluose priimtuose sprendimuose, kaip ir ankstesniais metais, ne kartą teko priminti tai, kad jei žmogus pats viešai paskelbia tam tikrą informaciją socialiniuose tinkluose, nereiškia, jog jis duoda leidimą bet kam ir bet kur tokią informaciją platinti. Faktas, jog privatus asmuo savo paskyroje socialiniame tinkle paskelbė informaciją, nepašalina pareigos kitiems asmenims gauti sutikimą dėl tolimesnio tokios informacijos, ypač susijusios su privačiu gyvenimu, viešinimui. Aplinkybė, jog žmogus pats socialiniuose tinkluose viešai skelbia asmeninę informaciją, kad tokia informacija prieinama visiems (ne tik draugų statusą turintiems asmenims), nėra pakankama daryti išvadą, jog dėl viešos paskyros socialiniuose tinkluose turėjimo toks asmuo praranda privatumo, garbės ir orumo apsaugos galimybes. Žmogaus valia dėl privačios informacijos viešinimo dažnu atveju yra esminis kriterijus, lemiantis be sutikimo viešinamos informacijos neteisėtumą. Tarnyboje nagrinėta situacija, kuomet pareiškėja paskyros valdytojos prašė jos nuotraukomis ir atsiliėpimu nesidalinti viešai. Tačiau į tai nebuvo atsižvelgta. Sprendime konstatuota, kad žinutėmis su nuotraukomis pasidalinta be sutikimo bei nesant viešojo intereso, todėl neteisėtai, pažeidžiant teisę į privatumą ir asmens duomenų apsaugą. Taip pat nustatyta, jog ginčo įrašuose nebuvo paskelbta tikrovės neatitinkanti informacija, todėl pareiškėjos garbė ir orumas nebuvo pažeisti. Kitu atveju nustatyta, kad reklamuojant paslaugas be sutikimo skelbiama pareiškėjos nuotrauka. Sprendime konstatuota, jog pareiškėjos asmens duomenys paskelbti be sutikimo bei nesant viešojo intereso.

3.6. SPRENDIMŲ VYKDYMAS

Žurnalistų etikos inspektorius, nustatęs įstatymų pažeidimus, gali priimti sprendimą reikalauti, kad viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) pašalintų pažeidimus, nustatyta tvarka paneigtų paskelbtą tikrovės neatitinkančią informaciją, žeminančią asmens garbę ir orumą ar kenkiančią jo dalykinei reputacijai, teisėtiems interesams, arba sudarytų asmeniui galimybę pačiam atsakyti ir paneigti tokią informaciją. Be to, inspektoriaus priimto sprendimo, kuris skelbiamas viešai, rezoliucinė dalis turi būti nedelsiant paskelbta toje visuomenės informavimo priemonėje, kurioje nustatytas pažeidimas. Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 19 dalyje įtvirtintas inspektoriaus priimtų sprendimų privalomumas.

Sprendimuose, kuriuose žurnalistų etikos inspektorius konstatavo garbės ir orumo, privatumo, asmens duomenų pažeidimus, pastebima, jog daugumoje atvejų pareiškėjai prašo ne tik nustatyti pažeidimą, bet ir kad tokie pažeidimai būtų ištaisyti, t. y. paneigta tikrovės neatitinkanti bei garbę ir orumą žeminanti informacija, iš internetinės erdvės pašalinti teisę į privataus gyvenimo apsaugą pažeidžiantys duomenys, (at)vaizdai.

Dažnu atveju skundo išnagrinėjimas ir sprendimo priėmimas dar nereiškia, kad pažeista asmens teisė buvo apginta visa apimtimi. Veiksmingai žmogaus teisių gynybai užtikrinti svarbu, kad žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas būtų įvykdytas. Per ataskaitinį laikotarpį buvo priimtas 21 vykdytinas žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas. Konstatavus pažeidimus, tokiais sprendimais viešosios informacijos rengėjai (skleidėjai) buvo įpareigoti pašalinti konstatuotą pažeidimą ar paskelbti tikrovės neatitinkančios ir garbę bei orumą žeminančios informacijos paneigimą. Ataskaitiniais metais vykdytinų sprendimų, palyginti su nustatytais pažeidimais, yra ne daug. Tokius skaičius lėmė tai, kad dažnu atveju ginčijama informacija jau buvo pašalinta prieš teikiant skundą arba atliekant skundo tyrimą. Panašiai nutinka ir su skundais, kuriuose ginčijama informacija paskelbta story formatu, kuris savaime išnyksta po 24 valandų.

Bendrai apžvelgiant vykdytinus žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimus, pastebėtina, kad ataskaitiniais metais įvykdyta 86 proc. sprendimų. Šis rodiklis, palyginti su ankstesniais metais, yra didesnis (žr. 10 diagramą).

4. TEISMINIAI PROCESAI

Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai gali būti skundžiami Regionų administraciniam teismui (Nuo 2024 m. sausio 1 d., vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių teismų reorganizavimo įstatymu (2022 m. lapkričio 24 d., Nr. XIV-1574), Regionų apygardos administracinis teismas buvo prijungtas prie Vilniaus apygardos administracinio teismo. Vilniaus apygardos administracinio teismo pavadinimas pakeistas į pavadinimą – Regionų administracinis teismas).

Ginčas dėl visuomenės informavimo priemonėse paskleistos informacijos ne visuomet baigiasi žurnalistų etikos inspektoriui priėmus sprendimą. Per ataskaitinį laikotarpį teismui buvo apskūsti 8 arba 3 proc., žurnalistų etikos inspektoriaus priimtų sprendimų. Šis rodiklis, palyginti su ankstesniais metais, ženkliai mažesnis (2022 metais teismui apskūstas 21 sprendimas).

Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimai įsigalioja nuo jų priėmimo dienos ir turi būti vykdomi nedelsiant. Sprendimo galiojimo sustabdymas priklauso teismo kompetencijai,

todėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimo apskundimas dėl reikalavimo užtikrinimo priemonių sukelia santykinai suspensyvinį poveikį, kuris priklauso nuo pirmosios instancijos ir (ar) apeliacinės instancijos teismo veiksmų.

2023 metais Vilniaus apygardos administracinis teismas priėmė 17 sprendimų, 12 pirmosios instancijos teismo sprendimų Tarnybai buvo palankūs.

Kaip rodo praktika, pirmosios instancijos teismo sprendimai ginčo šalių paprastai netenkina, todėl beveik visada yra išnaudojama galimybė teismo sprendimą apskusti apeliacine tvarka. 2023 metais Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas išnagrinėjo 16 bylų, kuriose buvo sprendžiamas klausimas dėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų. 10 apeliacinės instancijos teismo nutarčių palankios žurnalistų etikos inspektoriui.

Apžvelgtinos 2023 metais išnagrinėjus administracines bylas priimtos Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys, kuriose teismas, oficialiai aiškindamas Visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, pateikė reikšmingus išaiškinimus ir suformavo praktiką dėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimų.

2023 m. gegužės 3 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-497-415/2023 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas po Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo praplėtus viešojo asmens sąvoką ir įtraukus juridinių asmenų dalyvius, kurių valdomi juridiniai asmenys dalyvauja viešuosiuose pirkimuose, vertino konkretaus asmens statusą bei akcentavo, kad kiekvienas atvejis privalo būti vertinamas individualiai, o ne formaliai pritaikius įstatymo nuostatą. Vertindama aptariamo asmens žinomumą, teisėjų kolegija kritiškai vertino pirmosios instancijos teismo argumentus, kuriais trečiasis suinteresuotas asmuo pripažintas viešuoju asmeniu išimtinai vien dėl jo vadovaujamos bendrovės dalyvavimo viešuosiuose pirkimuose fakto. Teisėjų kolegijos vertinimu, dalyvavimas viešuosiuose pirkimuose, šiuo atveju neturįs jokio, net ir netiesioginio, objektyvaus ryšio su inicijuota viešąja diskusija, negali pateisinti teisės į privataus gyvenimo apsaugą ir asmens duomenų apsaugos suvaržymų. Tačiau teisėjų kolegija taip pat neturi teisinio pagrindo paneigti tokios trečiojo suinteresuoto asmens teisinės padėties apskritai. Taigi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo vertinimu, visais atvejais sprendžiant dėl teisės į privatų gyvenimą pažeidimo būtina įvertinti aplinkybių visumą, o ne tik asmens statusą atsietai nuo skelbiamos informacijos turinio.

2023 m. gegužės 17 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-205-556/2023 buvo vertinamas Kelių eismo taisyklės pažeidusios K. S. nuotraukų, užfiksuotų po pažeidimo padarymo policijos reido metu ir kuriose matomas K. S. atvaizdas bei vairuoto automobilio valstybinis numeris, skelbimo teisėtumas. Pasisakydamas dėl žurnalistų etikos inspektoriaus nustatyto teisės į privatumą pažeidimo, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad nuotraukų paskelbimas kartu su publikacija vis dėlto tarnauja bendram gėriui ir ne tik kad padeda atkleisti įstatymų pažeidimus, bet ir atlieka teisės pažeidimų prevencinio pobūdžio funkciją. Anot teisėjų kolegijos, privačios informacijos (atvaizdo) paskelbimas (viešinimas) atgraso potencialius pažeidėjus nuo galimai teisei priešingos veikos. Tokio pobūdžio privačios informacijos paviešinimas leistinas saugios ir sveikos visuomenės požiūriu. Vertybiniu aspektu prioritetas teiktinas bendram saugios visuomenės interesui užtikrinti, todėl atsižvelgiant į šios konkrečios

bylos aplinkybes, teismas padarė išvadą, kad aptariama Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje nustatyta išimtis, kuomet privati informacija gali būti skelbiama be asmens sutikimo, pirmos instancijos teismo taikyta pagrįstai.

Pasisakydamas dėl tų pačių nuotraukų, kuriose matomas K. S. vairuoto automobilio numeris, skelbimo suderinamumo su asmens duomenų apsauga Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pabrėžė, jog byloje nėra ginčo dėl to, kad K. S. yra privatus asmuo, todėl atskleisti privatūs duomenys (K. S. vairuoto automobilio valstybiniai numeriai) neatskleidžia jokių viešo pobūdžio detalių. Nuotraukose su valstybiniais automobilio numeriais nėra skelbiama apie teisei ar gerai moralei priešingas veikas ar visuomenėje priimtinioms elgesio taisyklėms priešingus veiksmus, kurias būtų galima atskleisti nesant trečiojo asmens sutikimo. Iš publikuotų nuotraukų turinio, kuriose matyti K. S. vairuoto automobilio valstybiniai numeriai negalima spręsti, kad K. S., kaip privataus asmens, privačių duomenų visuma tenkino viešąjį interesą. Publikacijos (be nuotraukų su automobilio valstybiniais numeriais) tikslas, teisėjų kolegijos vertinimu, galėjo būti pasiektas ir neatskleidus trečiojo suinteresuoto asmens duomenų, todėl žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimo dalimi viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) pagrįstai pripažintas pažeidusiu Bendrojo duomenų apsaugos reglamento 5 straipsnio 1 dalies a punkto bei 6 straipsnio 1 dalies a punkto reikalavimus.

Vis dėlto manydamas, kad priimant šią nutartį galėjo būti padarytas esminis materialiosios teisės normų pažeidimas jas taikant, žurnalistų etikos inspektorius pateikė prašymą dėl proceso atnaujinimo šioje byloje. Prašyme žurnalistų etikos inspektorius pabrėžė, jog toks Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies aiškinimas prasilenkia tiek su formuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, tiek su Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje, kurioje taip buvo vertintas asmens atvaizdo demonstravimas po Kelių eismo taisyklių pažeidimo padarymo, konstatuota, jog „parodytame reportaže pateikta informacija neatskleidė įstatymų pažeidimų ar nusikalstamų veikų, dėl kurių būtų buvęs pagrindas parodyti ieškovų atvaizdus per visuomenės informavimo priemones“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-09-23 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2008). Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad viešam filmuotos medžiagos, kuria fiksuojamas pažeidimas, demonstravimui pateisinti nepakanka asmens neteisėtų veiksmų fakto (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020-10-28 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-403/2020). Be to, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, vertindamas duomenų apie asmenis, padariusius Kelių eismo taisyklių pažeidimus, skelbimo teisėtumą yra išaiškinęs, jog kelių eismo saugumo didinimo tikslas gali būti tinkamai ir taip pat veiksmingai pasiektas kitomis mažiau ribojančiomis priemonėmis (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021-06-22 sprendimas byloje Nr. C-439/19).

Išnagrinėjęs žurnalistų etikos inspektoriaus prašymą dėl proceso atnaujinimo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2023 m. gruodžio 13 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eP-67-502/2023 įvertinęs Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostatas dėl išimties taikymo, pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismų priimtus procesinius sprendimus, sutiko su žurnalistų etikos inspektoriaus prašyme dėl proceso atnaujinimo nurodytomis aplinkybėmis, jog byla nagrinėję teismai

galėjo netinkamai, t. y. plečiamai aiškinti minėtos teisės normos nuostatos prasmę, konstatuodami, jog nagrinėjamu atveju egzistavo visuomenės interesas dėl K. S. atvaizdo paviešinimo, kadangi minėta teisės norma galimybę be asmens sutikimo skleisti jo privačią informaciją sieja su įstatymų pažeidimų ar nusikalstamų veikų atskleidimu, o visuomeninę reikšmę turinčios privačios informacijos atskleidimas minimoje normoje siejamas su viešų asmenų privataus gyvenimo aplinkybių atskleidimu, nors nagrinėjamoje byloje nėra duomenų, kad K. S. yra viešas asmuo.

Atnaujinus procesą byla šiuo metu nagrinėjama iš naujo išplėstinės teisėjų kolegijos. Sprendimas dar nėra priimtas.

2023 m. gegužės 17 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-247-1188/2023 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas toliau nuosekliai plėtojo 2014 m. suformuotą praktiką dėl senaties termino žurnalistų etikos inspektoriaus taikomoms poveikio priemonėms skirti. Teisėjų kolegija pakartojo, kad Visuomenės informavimo įstatyme nėra įtvirtinti terminai žurnalistų etikos inspektoriaus taikomoms poveikio priemonėms skirti, t. y. šiame įstatyme nėra nustatytas išpėjimo bei įpareigojimo paneigti informaciją skyrimo senaties terminas, ir tai laikytina teisės spraga. Ši teisės spraga privalo būti užpildyta taikant įstatymo analogiją. Įvertinus tai, jog Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams skiriamas išpėjimas laikytinas poveikio priemone, o panašaus pobūdžio poveikio priemonės (išpėjimas) yra numatytos ir kituose įstatymuose, yra pagrindas, taikant įstatymo analogiją, atsižvelgti būtent į šiuose įstatymuose įtvirtintas poveikio priemonių skyrimo terminų skaičiavimo taisykles. Vertybinių popierių įstatymo 46 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog sprendimas dėl poveikio priemonių taikymo gali būti priimtas, jeigu praėjo ne daugiau kaip 2 metai nuo pažeidimo įvykdymo dienos, o esant tęstiniam ar trunkamajam pažeidimui, – nuo paskutinių tęstinio pažeidimo veiksmų atlikimo dienos ar trunkamojo pažeidimo paaikškinimo dienos. Iš esmės analogiškos nuostatos įtvirtintos ir kituose įstatymuose. Visuomenės informavimo įstatyme konstatavus teisės spragą, būtent ši bendro pobūdžio taisyklė pagal įstatymo analogiją taikytina žurnalistų etikos inspektoriui pagal Visuomenės informavimo įstatymą sprendimu viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams skiriant poveikio priemones (išpėjimą bei įpareigojimą paneigti informaciją).

Šioje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat išsamiai pasisakė ir dėl sužinojimo apie galimą pažeidimą momento, kai ginčijama publikacija skelbiama internete. Teisėjų kolegija pažymėjo, jog nėra pagrindo nesutikti su pirmosios instancijos teismo išvada, kad nagrinėjamu atveju senaties (2 metų) termino skaičiavimo pradžia yra galimo pažeidimo įvykdymo diena, tai yra publikacijos paskelbimo diena. Nors pareiškėjas nurodė, kad apie publikaciją sužinojo tik 2021 m. sausio 26 d., ką jo teigimu, patvirtina teismui pateiktas susirašinėjimas, tačiau šis susirašinėjimas vienareikšmiškai nepatvirtina sužinojimo momento. Teisėjų kolegija sutiko su pirmosios instancijos teismo vertinimu, jog atsižvelgiant į tai, kad publikacija buvo paskelbta viešai, į tai, kad pareiškėjas iki publikacijos paskelbimo žurnalisto buvo informuotas apie tai, kad domimasi jo tam tikromis asmeninio gyvenimo detalėmis, ką patvirtina publikacijos turinys, nėra pagrindo teigti, jog pareiškėjas apie galimai savo neturtinių teisių pažeidimą sužinojo vėliau negu publikacija paskelbta bei, kad jis negalėjo žinoti apie ją viešai

skelbiamą informaciją, neturėjo galimybės per 2 metų terminą kreiptis dėl savo pažeistų teisių gynimo Visuomenės informavimo įstatyme nustatyta tvarka.

Vis dėlto nagrinėdamas bylą dėl žurnalistų etikos inspektoriaus priimto sprendimo atsisakyti nagrinėti skundą iš naujo po teismo sprendimo dėl suėjusio senaties termino Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2023 m. liepos 5 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. Nr. eA-1264-1047/2023 pasisakė, kad suėjęs senaties terminas neturėtų būti laikomas kliūtimi skundą nagrinėti iš naujo. Teisėjų kolegija nutartyje pabrėžė, kad atsisakęs nagrinėti skundą iš naujo vadovaudamasis poveikio priemonių skyrimo senatį reglamentuojančiomis nuostatomis, žurnalistų etikos inspektorius atsisakė vykdyti teismo sprendimą, kurio juridinė galia prilygsta įstatymui, paneigė pareiškėjos, laiku padavusios skundą dėl viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) veiksmų, įstatymų garantuotas teises į tinkamą jos skundo nagrinėjimą pagal žurnalistų etikos inspektoriaus kompetenciją. Anot Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, nustačius, jog teismo sprendimo vykdymas yra tiesiogiai susijęs su asmens pažeistų subjektinių teisių ir interesų gynymu, teismo sprendimo vykdymo privalomumas negali būti paneigtas administracinių paslaugų (kompetencijos) įgyvendinimu. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija taip pat sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 27 straipsnio 1 dalies 8 punkto (kuriame *expressis verbis* nustatytas senaties terminas) taikymo vertinimas, šiuo konkrečiu atveju, žurnalistų etikos inspektoriaus teisinės padėties nekeistų.

Toks Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas sukėlė nemažai klausimų bei praktinio taikymo problemų. Pažymėtina, jog Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nenurodė, ar nagrinėjimas teisme automatiškai stabdo senaties termino skaičiavimą, bei įpareigojo skundą nagrinėti netgi suėjus senaties terminui, vertinti ir nustatyti pareiškėjos statusą, tirti kitas reikšmingas aplinkybes. Vis dėlto Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ankstesnėje savo praktikoje yra išaiškinęs, kad Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 3 dalyje nėra numatyta, kad, esant praleistam terminui priimti sprendimą dėl poveikio priemonių taikymo, žurnalistų etikos inspektorius galėtų konstatuoti (pripažinti skundą pagrįstu/iš dalies pagrįstu) pažeidimą, tačiau neskirti poveikio priemonės (2015-08-14 nutartis byloje Nr. A-1435-624/2015). Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje taip pat nurodoma, kad toks teisės aktuose nenumatytas sprendimas sukuria tam tikrą neapibrėžtumą, kas nėra priimtina gero administravimo principo požiūriu: viena vertus, toks viešojo administravimo subjekto sprendimas, kuriuo jokios poveikio priemonės nėra taikomos, nesukelia asmeniui jokių teisinių pasekmių, todėl, pagal vyraujančią administracinių teismų praktiką, negalėtų būti ginčo dalyku administraciniame teisme (nutartys bylose 2015-06-18 Nr. A-1435-624/2015, 2018-10-24 Nr. A-1592-520/2018); kita vertus, tokia sprendime yra konstatuojamas tam tikrų aplinkybių buvimas/nebuvimas, jis (sprendimas) gali būti naudojamas kaip įrodymas kitoje byloje, todėl jau savaime gali apsunkinti asmeniui galimybę ginti savo teises arba saugomus interesus.

Kartu šis sprendimas visiškai prieštarauja imperatyvioms Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo nuostatomis, kurios nustato, jog priežiūros institucija priima sprendimą atsisakyti nagrinėti skundą ar jo dalį, jeigu nuo skunde ar jo dalyje nurodytų pažeidimų padarymo iki skundo padavimo praėjo daugiau kaip 2 metai. Taip pat priežiūros

institucija priima sprendimą nutraukti skundo ar jo dalies nagrinėjimą, jeigu nagrinėjant skundą ar jo dalį paaiškėja, jog yra suejęs 2 metų senaties terminas. Be to, vadovaujantis Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo nuostatomis sprendimas dėl administracinės baudos skyrimo gali būti priimtas, jeigu praėjo ne daugiau kaip 2 metai nuo pažeidimo padarymo dienos, o kai pažeidimas trunkamasis, – nuo jo paaiškėjimo dienos.

Pažymėtina, jog šis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas regis absoliučiai prieštarauja ir visiškai neseniai paties teismo suformuotai praktikai dėl skundo nagrinėjimo, kai senaties terminas sueina skundą nagrinėjant teisme. 2022 m. lapkričio 9 d. administracinėje byloje Nr. eA-799-422/2022 teisėjų kolegija sprendė, kad informacija, dėl kurios priimtas ginčijamas sprendimas, buvo paskelbta visuomenės informavimo priemonėse 2018 m., o skundą dėl sprendimo pirmosios instancijos teismui pareiškėjas padavė 2020 m. Todėl, net ir tuo atveju, jeigu būtų nustatyta, jog minėta informacija pažeidė pareiškėjo garbę ir orumą, pareiškėjo skunde, paduotame pirmosios instancijos teismui, prašomos taikyti poveikio priemonės negalėtų būti taikomos, nes yra pasibaigęs 2 metų senaties terminas. Tai reiškia, jog, pareiškėjo nuomone, pažeistos jo teisės, dėl kurių gynimo jis kreipėsi į teismą, teismine tvarka pagal skunde suformuluotą reikalavimą negali būti apgintos, nes spręsti dėl pareiškėjo prašomų Visuomenės informavimo įstatyme numatytų poveikio priemonių taikymo visuomenės informavimo priemonėms nėra pagrindo, kadangi yra pasibaigęs senaties terminas. Taigi toks skirtingas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijų (jose sutampant tam pačiam nariui) nuostatų aiškinimas sukelia tam tikrą teisinį neapibrėžtumą ir neaiškumą.

2023 m. birželio 21 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-1026-1047/2023 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pateikė itin reikšmingą išaiškinimą dėl žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijos dėl skundų, kuriuose pažeidimu įvardijamas pareiškėjo užblokavimas socialiniame tinkle „Facebook“, jo komentarų trynimasis ar draudimas komentuoti. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija pažymėjo, kad Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 1 dalyje nėra numatyta tokia žurnalistų etikos inspektoriaus funkcija, kurios pagrindu jis turėtų vertinti draudimą komentuoti socialinio tinklo „Facebook“ puslapiuose, žurnalistų etikos inspektoriui taip pat nėra suteikta teisė įpareigoti savivaldos institucijas leisti konkreitiems asmenims, šiuo atveju pareiškėjai, komentuoti savivaldos institucijos paskyroje socialiniame tinkle. Teisėjų kolegija pabrėžė, jog pareiškėja skunde žurnalistų etikos inspektoriui nenurodė jokios visuomenės informavimo priemonėje paskelbtos informacijos, dėl kurios būtų galima atlikti tyrimą visuomenės informavimo principų pažeidimo aspektu, taigi Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, vadovaudamasi Visuomenės informavimo įstatymo 50 straipsnio 3 dalies 8 punktu, 9 dalies 1 punktu, pareiškėjos skundą pagrįstai atsisakė nagrinėti.

Ataskaitiniais metais Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas dviejose nutartyse (2023 m. rugsėjo 20 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-1125-821/2023 ir 2023 m. rugsėjo 27 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-978-629/2023) nuosekliai plėtojo praktiką dėl žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijos vertinti socialinių tinklų paskyrose paskelbtos informacijos teisėtumą bei tokių paskyrų priskyrimą

visuomenės informavimo priemonėms, o jo valdytojų pripažinimą viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais). Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas šiose bylose pakartojo savo praktikoje suformuotą nuostatą, kad žurnalistų etikos inspektorius prižiūri iš esmės visos viešosios informacijos skleidimą visuomenės informavimo priemonėse, nepriklausomai nuo to, kas yra jos rengėjas (skleidėjas). Interneto svetainė gali būti laikoma visuomenės informavimo priemone, tai iš esmės yra priemonė, kuria viešai skleidžiama informacija. Teismas, vadovaudamasis viešosios informacijos skleidėjo ir rengėjo sąvokomis, taip pat įvertinęs informacinių technologijų plėtrą, jų vystymąsi ir šio proceso nulemtą visuomeninių santykių kaitą, išaiškino, kad konkreti socialinio tinklo paskyra atitinka informacinės visuomenės informavimo priemonės kriterijus, o asmuo, viešai paskelbęs savo asmeninėje socialinio tinklo „Facebook“ paskyroje informaciją, yra atsakingas už jos teisėtumą. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad nors socialinio tinklo paskyros ir jos valdytojo (naudotojo) veikla bei teisinis statusas nėra specifiskai reglamentuoti Visuomenės informavimo įstatyme, tačiau socialinio tinklo paskyros valdytojas (naudotojas) negali būti eliminuojamas iš teisinio reguliavimo sferos.

Šiame kontekste tikslinga pažymėti, jog socialinio tinklo paskyros valdytojas žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimu viešosios informacijos rengėju (skleidėju) pripažįstamas ad hoc, t. y. tik konkreto vertinamo įrašo atveju. Įvertinęs ginčijamo įrašo viešumą, pasiekiamumą, tikslą, paskyros valdytojo veiklos metodus, žurnalistų etikos inspektorius konkreto vertinamo įrašo atveju gali socialinio tinklo paskyros valdytoją pripažinti viešosios informacijos rengėju (skleidėju), tačiau tai nereiškia, kad visų būsimų jo įrašų atžvilgiu socialinio tinklo paskyros valdytojas automatiškai prilyginamas tradiciniam viešosios informacijos rengėjui (skleidėjui) ir kad jam suteikiamos tokios pačios Visuomenės informavimo įstatyme nustatytos teisės.

5. NEPILNAMEČIŲ APSAUGA IR PAŽEIDIMŲ PREVENCIJA

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo (toliau šioje dalyje – Įstatymas) priežiūrą. Ši funkcija atliekama per viešosios informacijos stebėseną, nagrinėjamus skundus ir (ar) pranešimus, taip pat nuolatinės konsultacijas.

Dėl viešosios informacijos galimo neigiamo poveikio nepilnamečiams įvertinimo šiais ataskaitiniais metais dažniausiai kreipėsi fiziniai asmenys – 10 kartų, praėjusiais metais tokių pranešimų buvo 5. Tai šiek tiek pakeitė praėjusių dvejų metų tendenciją, kai daugiausia pranešimų sulaukta iš Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos (toliau – RRT). Ataskaitiniais metais RRT pateikė 8 pranešimus, Valstybinė vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – 7, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kreipėsi 3 kartus, po 1 kartą kreipėsi Generalinė prokuratūra, Panevėžio rajono socialinių paslaugų centras, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas ir Šiaulių apskrities vyriausiasis policijos komisariatas. Lietuvos radijo ir televizijos komisijai pagal kompetenciją perduoti nagrinėti 5 skundai. 3 skundai persiųsti nagrinėti Policijos departamentui prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos.

Ataskaitiniais metais žalinga informacija konstatuota 15 kartų (2022 metais nustatyta 18 kartų, 2021 metais – 8). Absoliuti dauguma pažeidimų padaryta internete – 14 atvejų, 1 atveju pažeidimas konstatuotas dėl projekto medžiagos viešo eksponavimo. Žalą

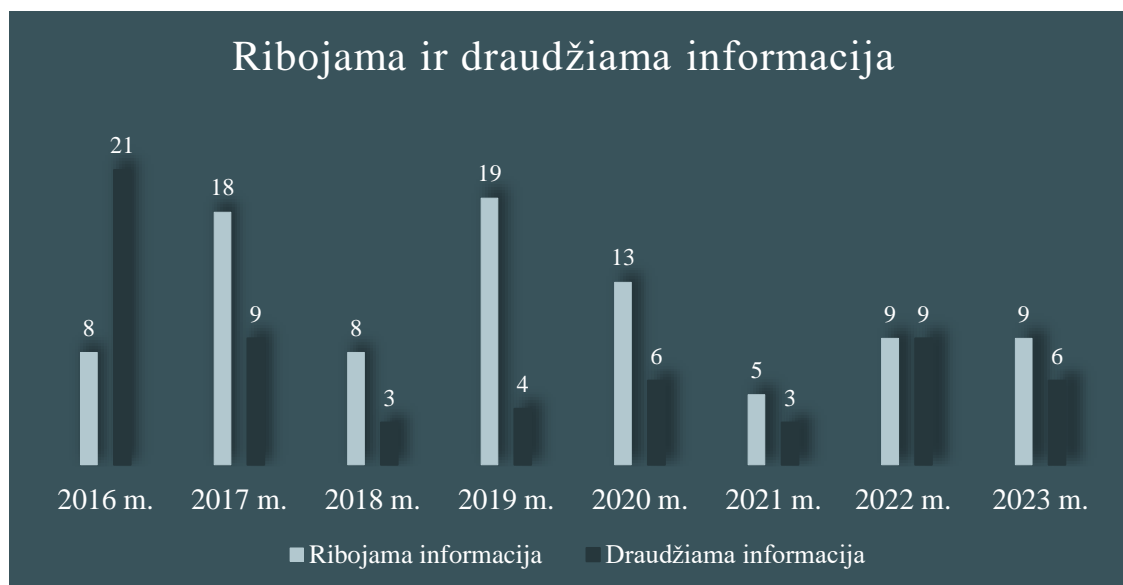
nepilnamečiams darančios informacijos televizijoje nefiksuota. Penktus metus iš eilės nefiksuojama ir žalingos informacijos sklaida spaudoje.

Be tradicinių visuomenės informavimo priemonių, ataskaitiniais metais Tarnyboje vertintos ir kitos priemonės, visuomenei skleidžiančios informaciją (reklamos plakatai (stendai), reklamos iškabos parduotuvėse, reklama televizijoje bei socialinė reklama), tačiau nė vienu atveju sklaidos pažeidimų nekonstatuota. 1 pažeidimas konstatuotas dėl projektinės medžiagos, kėlusios baimę ar siaubą nepilnamečiams, viešo eksponavimo.

Ataskaitiniais metais 6 kartus konstatuota, kad viešoji informacija buvo skleidžiama nesilaikant Įstatymo nuostatų, draudžiančių skleisti informaciją, atskleidžiančią nepilnamečių duomenis (2022 metais tokio draudimo nesilaikyta 4 kartus). 2023 metais pornografinio turinio informacijos sklaidos nesilaikyta 2 kartus, identiškas pažeidimas praėjusiais ataskaitiniais metais fiksuotas 5 kartus.

Ataskaitiniais metais nustatyti 6 pažeidimai skleidžiant erotinio pobūdžio informaciją, 2022 metais tokių atvejų nustatyta 8. 1 kartą, kaip ir praėjusiais ataskaitiniais metais, konstatuotas pažeidimas dėl informacijos, kuomet vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar nepadorūs gestai. Nors 2022 metais nenustatytas nė vienas pažeidimas dėl baimę ar siaubą sukeliančios informacijos sklaidos, bet 2023 metais konstatuotas 1 tokio pobūdžio pažeidimas. Taip pakartojama 2021 ir 2020 metų fiksuota tendencija, kai tokie pažeidimai konstatuoti po 1 kartą. Svarbi trečius metus iš eilės stebima tendencija, kuomet nefiksuojama pažeidimų dėl informacijos, kuria teigiamai vertinama priklausomybė nuo alkoholio (2020 metais tokių pažeidimų buvo 2).

11 diagrama

Nuo 2018 metų stebėta tendencija, kuomet dauguma pažeidimų buvo susiję su ribojamos, bet ne draudžiamos informacijos sklaida. Praėjusiais ataskaitiniais metais draudžiamos ir ribojamos informacijos skaičius susilygino, 2023 metais ribojamos informacijos sklaidos pažeidimų ir vėl fiksuota neženkliai daugiau, nei draudžiamos (žr. 11 diagramą).

Tarp visuomenės informavimo priemonių vis dar yra populiarė tendencija ribojamo turinio informaciją, ypač erotinio pobūdžio vaizdus, nuotraukas ir pan., paviėšinti savaitgalio laikotarpiu. Tokia informacija dažniausiai yra pašalinama sekmadienio

vakarą. Nors informacija yra pašalinama, tačiau ji yra fiksuojama techninėmis priemonėmis tiek Tarnyboje, tiek aktyvių piliečių, tiek kitų institucijų, atsakingų už Įstatymo priežiūrą. Pažymėtina, kad netgi pašalinus informaciją, teisinė atsakomybė gali būti taikoma, nes informacijos pašalinimas nereiškia pažeidimo nebuvimo fakto. Be to, toks viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) elgesys vargu ar gali būti laikomas socialiai atsakingos ir savo skaitytoją gerbiančios žiniasklaidos pavyzdžiu.

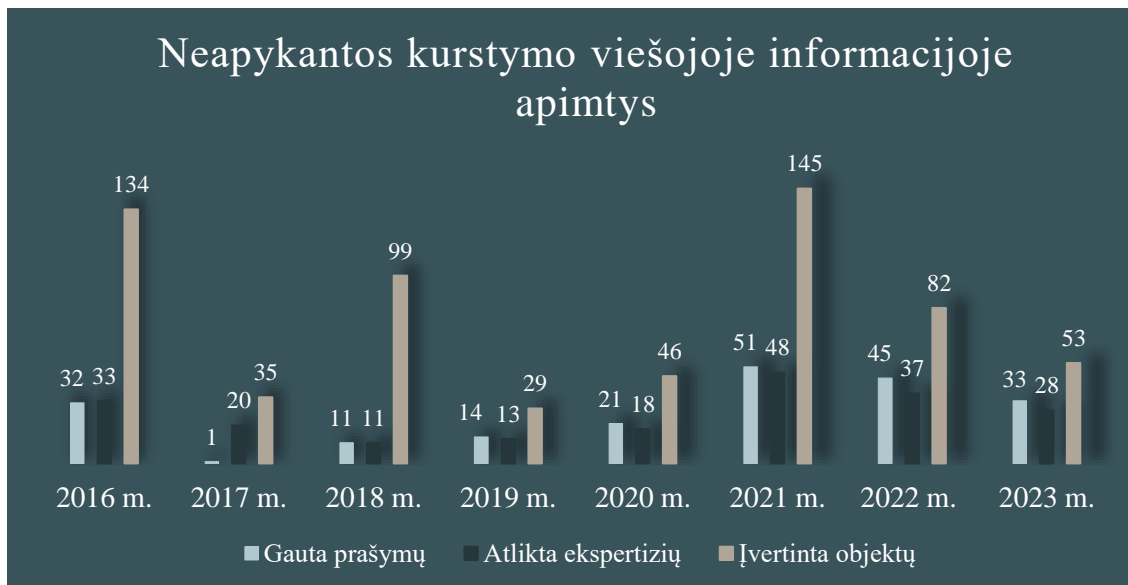
6. EKSPERTINIS VERTINIMAS

Ataskaitiniais metais Tarnyba gavo 33 prašymus pateikti išvadas dėl neapykantos kurstymo viešoje erdvėje. Tai mažiau nei 2023 metais, kuomet gauti 45 prašymai. Per atskaitinį laikotarpį Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba pateikė 28 išvadas, 2022 metais ikiteisminiuose tyrimuose pateiktos 37 išvados (žr. 12 diagramą). Kelerius metus iš eilės stebima kreipimūsi dėl išvadų ikiteisminiuose tyrimuose pateikimo mažėjimo tendencija. Tikėtina, kad tokia situacija gali būti nulemta geresnių ikiteisminio tyrimo pareigūnų gebėjimų atpažinti neapykanta motyvuotas veikas. Iš kitos pusės nerimą kelia tai, jog viešojoje erdvėje neapykantos kalbos apraiškų nemažėja, tad labiau pagrįsta išvada, kad pajėgumai ir / ar gebėjimai ne tik atpažinti, bet ir tinkamai ištirti nusikalstamas veikas vis dar nėra pakankami. Be to, per dešimtmetį įsivyravęs nebaudžiamumas už panašaus pobūdžio nusikalstamų veikų atlikimą seniai reikalauja ir konceptualiai kitokio požiūrio į atsakomybės taikymą. Manytina, kad svarbu grįžti prie diskusijos ir svarstyti galimybę taikyti administracinę, ne vien baudžiamąją atsakomybę už neapykanta motyvuotas veikas.

Atliekant ekspertinį vertinimą analizuoti 53 viešosios informacijos objektai, tai kiek mažiau nei per praėjusį ataskaitinį laikotarpį, kuomet buvo įvertinti 82 objektai. Prašomų įvertinti objektų tendencija nesikeičia pastaruosius dešimt metų ir tapo įprasta. Daugiausia analizei teikiami interneto komentarai. Ataskaitiniais metais vertinimui pateikti 25 komentarai, tai tris kartus mažiau nei 2022 metais, tuomet vertinti 75 komentarai. Faktiškai visi rodikliai per ataskaitinius metus mažėjo palyginti su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu.

Kiti ataskaitiniais metais analizuoti objektai: 3 užrašai, 12 vaizdo ir garso įrašų, 5 įrašai (viešos kalbos), 4 publikacijų ištraukos, 1 publikacija, 1 renginio aprašas, 1 nuotrauka, 1 plakatas ir 1 televizijos laida. 6 atvejais draudžiamos informacijos nenustatyta, praėjusiais metais tokių atvejų buvo 10.

Niekinimas arba tyčiojimas iš asmens ar asmenų grupės, skiriamos seksualinės orientacijos pagrindu 2023 metais nustatytas 16 kartų, 2022 metais tokių atvejų konstatuota 62. Taigi rodiklis mažėjo beveik 4 kartus. Niekinimas arba tyčiojimas iš asmens ar asmenų grupės rasės, tautybės, kilmės, kalbos pagrindu nustatytas 5 kartus, praėjusį ataskaitinį laikotarpį – 8. Niekinimas arba tyčiojimas tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų pagrindu konstatuotas tiek pat kartų kaip ir 2022 metais – 4 kartus. 2023 metais nustatytas 1 niekinimo arba tyčiojimosi iš asmens ar asmenų grupės atvejis socialinės padėties pagrindu, praėjusį ataskaitinį laikotarpį tokių pažeidimų nenustatyta.

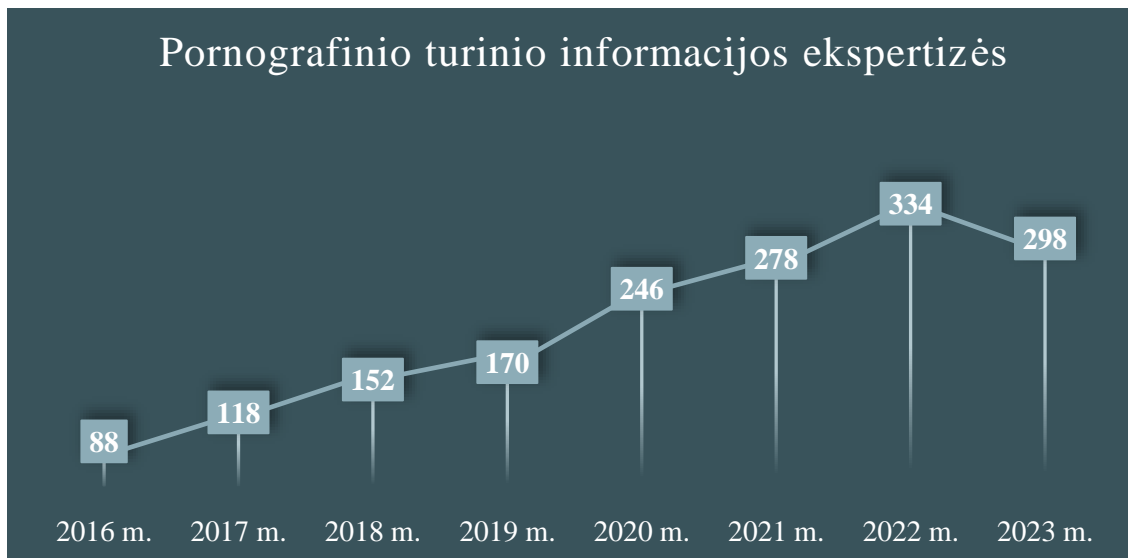

Kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti 12 kartų nustatytas seksualinės orientacijos pagrindu (2022 metais – 22 kartus). Dėl rasės, tautybės, kilmės, kalbos kurstyta smurtauti arba fiziškai susidoroti 1 kartą, 2022 m. – 4 kartus. Kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti su asmeniu ar asmenų grupe tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų pagrindu konstatuotas – 2 kartus, tiek pat kaip ir praėjusiais metais. 2023 metais nustatytas 1 kurstyto smurtauti ar fiziškai susidoroti dėl socialinės padėties atvejis. Tokių atvejų 2022 metais konstatuota nebuvo.

Kurstymas diskriminuoti nustatytas seksualinės orientacijos pagrindu 8 kartus, praėjusiais ataskaitiniais metais – 22. Rasės, tautybės, kilmės, kalbos pagrindu kurstyto diskriminuoti konstatuotas 1 kartą, o 2022 metais – 4 kartus. Kurstyto diskriminuoti dėl tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos ataskaitiniais metais konstatuotas tiek pat kartų – 2 kartus, kaip ir praėjusį ataskaitinį laikotarpį. 2023 metais 1 kartą nustatytas kurstyto diskriminuoti socialinės padėties pagrindu, tokių atvejų 2022 metais nekonstatuota.

Ikiteisminiai tyrimai pradėti: dėl 25 komentarų, kurie buvo skelbiami socialiniame tinkle *Facebook*, dėl 3 užrašų, paskelbtų viešoje vietoje, 8 viešoje vietoje paskleistų vaizdo ir garso įrašų, 1 įrašo LGBT eitynėse, 3 vaizdo ir garso įrašų, paviešintų socialiniame tinkle *Tik Tok*, 1 publikacijos ir 4 publikacijų ištraukų skelbtų tinklalapyje www.pozicija.org. 1 ikiteisminis tyrimas pradėtas dėl renginio aprašo, po vieną ikiteisminį tyrimą pradėta dėl nuotraukos ir plakato demonstravimo viešoje vietoje, o 5 tyrimai pradėti dėl viešų kalbų.

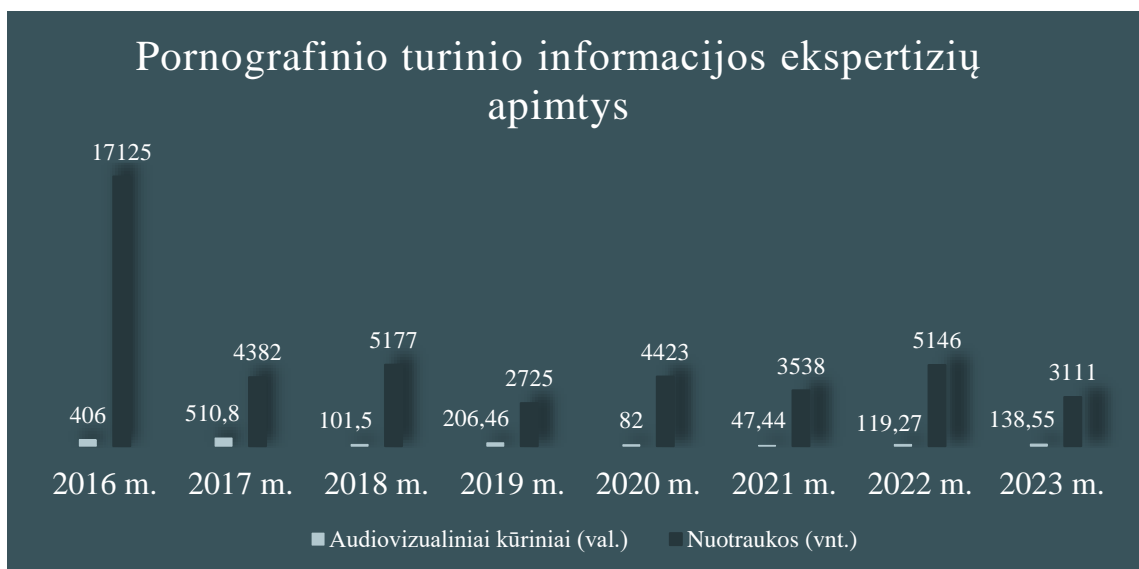
Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyboje atliktos 298 ekspertizės ikiteisminiuose tyrimuose dėl pornografinės vaizdo ir garso produkcijos laikymo ir platinimo, vaikų seksualinio išnaudojimo yra baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teismuose pagrindas (žr. 13 diagramą). Ikiteisminiuose tyrimuose dėl pornografijos gamybos, disponavimo ir platinimo ataskaitiniais metais gautas 281 prašymas, praėjusiais ataskaitiniais metais gauti 354 prašymai. Per ataskaitinį laikotarpį pateikti 298 ekspertiniai vertinimai, praėjusį ataskaitinį laikotarpį atlikti 334 vertinimai.

Iš 298 atliktų ekspertinių vertinimų pornografinio turinio informacijos nenustatyta 18 kartų, 2022 metais tokių atvejų buvo 9.

2023 metais vertinimui pateikta 3111 nuotraukų ir 138 val. 55 min. audiovizualinės medžiagos, 2022 metais vertinimui atitinkamai pateiktos 5146 nuotraukos ir 119 val. 27 min. audiovizualinės medžiagos, o 2021 metais vertintos 3538 nuotraukos ir 47 val. 44 min. audiovizualinės medžiagos (žr. 14 diagramą). Nors ataskaitiniais metais prašymų įvertinti informaciją gauta mažiau, nei dviem praėjusiais ataskaitiniais – 2021 ir 2022 metais, tačiau prašymų įvertinti audiovizualinę medžiagą gauta daugiausia.

14 diagrama

Audiovizualinė medžiaga, kaip žinia, yra paveikiausia. Todėl nors prašymų ikitėsiminiuose tyrimuose įvertinti galimai pornografinio turinio nuotraukas dinamika ataskaitiniais metais mažėja, tačiau didėjantis vertinimui pateiktos audiovizualinės medžiagos kiekis patvirtina tendenciją, kad paveikiausio pornografinio pobūdžio informacijos kiekiai kasmet auga.

Kaip rodo Internet Watch Foundation duomenys, interneto tinklalapių kiekis, kuriuose skelbiama žiauriausia vaikų seksualinio išnaudojimo medžiaga, nuo 2020 metų padvigubėjo¹⁴. Be to, minėto fondo teigimu, vartotojus nuo žiauraus su vaikų seksualiniu išnaudojimu susijusio turinio skiria vos vienas mygtuko paspaudimas (*angl.* click). Niekas jau nebeslepia tokio turinio tamsiausiose interneto kertelėse, kaip buvo įprasta anksčiau, jis tampa lengvai pasiekiamas. Akivaizdu, kad, stebint tokį dinamikos vektorių, tik laiko klausimas, kada nuosekliai augusi tokiose bylose ikiteisminių tyrimų kreivė, staigiai „šaus“ į viršų.

7. KONSULTAVIMAS IR INFORMAVIMAS

Į Tarnybą, kaip kompetencijas žiniasklaidos teisės ir žmogaus teisių apsaugos žiniasklaidos sferoje telkiančią instituciją, kreipiamasi ne tik su skundais, bet ir su įvairiais paklausimais, prašymais suteikti konsultacijas bei informaciją visuomenės informavimo srityje. Tarnyba stengiasi, kad šios paslaugos būtų kokybiškos ir prieinamos kuo platesniam visuomenės ratui. Tokiu būdu ne tik didinamas Tarnybos žinomumas visuomenėje, bet ir stiprinamas supratimas apie asmeninių neturtinių žmogaus teisių apsaugą žiniasklaidoje.

Suinteresuotų asmenų konsultavimas ir informavimas žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencijai priskirtais klausimais yra reikšminga Tarnybos darbo dalis. Kiekvienas asmuo, kuriam kyla klausimų dėl viešosios informacijos skelbimo, žmogaus teisių apsaugos, saviraiškos ir informacijos laisvės realizavimo visuomenės informavimo priemonėse, gali kreiptis į Tarnybą dėl konsultacijos. Siekiame efektyviai patenkinti kiekvieno į Tarnybą besikreipiančio asmens teisėtus ir pagrįstus lūkesčius. Konsultacijos teikiamos žodžiu (telefonu arba atvykus į Tarnybą), raštu, elektroniniu paštu. Kiekvienas Tarnybos interneto svetainės lankytojas gali užduoti klausimą, palikti pastabą, pateikti pasiūlymą užpildydamas specialią formą, taip pat pateikti užklausą per Tarnybos Facebook paskyrą. Tarnybos atstovai kiekvienam operatyviai atsako, suteikia prašomą informaciją ar konsultaciją.

2023 m. Tarnyba iš viso suteikė 1120 konsultacijų. Lyginant su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, bendras suteiktų konsultacijų skaičius padidėjo (2022 m. – 779, 2021 m. – 931, 2020 m. – 1179) (žr. 15 diagramą). Kaip ir ankstesniais metais, daugiausia dėmesio sulaukė Reglamento aiškinimo ir taikymo žiniasklaidos srityje klausimai. Tai sudaro apie du trečdalius visų teikiamų konsultacijų. Nors šis asmens duomenų apsaugos reformą įgyvendinęs Europos Sąjungos teisės aktas imtas taikyti dar 2018 m. gegužės 25 d., tačiau Tarnybos veikloje stebime, kad klausimų dėl situacijų, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos, akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais, vis dar nemažėja.

Reglamentas padarė didžiulį poveikį asmens duomenų ir privatumo suvokimui. Tai rodo stabiliai aukštas ne tik skundų, bet ir konsultacijų skaičius. Didėja duomenų subjektų informuotumas ir lūkesčiai dėl teisės į asmens duomenų apsaugą. Šis visuomenės

¹⁴ Žr. <https://www.iwf.org.uk/news-media/news/extreme-category-a-child-sexual-abuse-found-online-doubles-in-two-years/>

aktyvumas yra geriausia garantija, kad Reglamentas bus ir toliau veiksmingai įgyvendinamas.

Pastebime, kad globaliame pasaulyje teisiniai santykiai sudėtingėja ir žiniasklaidos sferoje. Tai lemia informacinių technologijų, mokslo, inovacijų, žmonių pasaulėžiūros pokyčiai. Siekiant įveikti šiuos iššūkius ir užtikrinti kokybišką teisinių konsultacijų teikimą, Tarnybos specialistams būtina nuolat domėtis žiniasklaidos tendencijomis, sekti naujoves, gilintis į aktualiausią tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką. Konsultuojant vis dažnesni atvejai, kai reikalingos sudėtingo naujųjų informacinių technologijų veikimo išmanymo kompetencijos.

15 diagrama

2023 m. pradžioje Tarnyba sėkmingai užbaigė kartu su Mykolo Romerio universitetu 2021 m. pradėtą projektą „Darna ar konfliktas: įtampos tarp teisės į asmens duomenų apsaugos ir saviraiškos bei informacijos laisvės šalinimo link“ (angl. „Connecting not conflicting: removing the tension between personal data protection and freedom of expression and information“ – ConCon), iš dalies finansuojamą Europos Komisijos lėšomis. Projekto tikslas – atskleisti teisės į asmens duomenų apsaugą ir saviraiškos laisvės santykį, tokiu būdu sumažinti įtampą tarp šių dviejų pamatinių teisių. Kaip šio projekto rezultatas buvo parengtos Informacijos teikimo gairės žiniasklaidos ir viešojo sektoriaus atstovams, t. y. praktinio pobūdžio gairės dėl informacijos, kuria disponuoja viešajame sektoriuje veikiančios institucijos ir kurioje esama asmens duomenų, teikimo žiniasklaidos atstovams (toliau – Gairės)¹⁵.

Gairėse aiškiai ir nuosekliai pateikiama konkreti veikslių seka, algoritmas, kaip reaguoti (veikti) gavus žiniasklaidos atstovo prašymą pateikti informaciją, kurioje yra asmens duomenų. Atsižvelgiant į viešajame sektoriuje veikiančių institucijų dažniausiai keliamus klausimus, Gairėse pateikiamos esminės taisyklės ir rekomendacijos dėl asmens duomenų teikimo vertinimo kriterijų. Šiame dokumente išsamiau paaiškinami žurnalistikos tikslo / žurnalistinės veiklos apibrėžimo ypatumai, subjekto tinkamumo

¹⁵ Žr. <https://www.zeit.lt/data/public/uploads/2023/02/gaires-1.pdf>

nustatymo specifika, priskyrimo viešųjų asmenų kategorijai ir viešojo intereso įtaka priimant sprendimus dėl duomenų teikimo ir pan. Tinkamai taikyti Reglamentą ir šalinti nepagrįstai sukuriamas kliūtis turėtų padėti Gairėse pateikiami praktiniai patarimai, užklausų ir atsakymų į jas šablonų projektai, standartinių atsakymų pavyzdžiai, aktualios teisinės bazės ir teismų praktikos analizė.

Be Gairių minėto projekto rėmuose atskiru dokumentu buvo parengtos ir Rekomendacijos žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams.¹⁶ Šis dokumentas sudarytas iš dviejų dalių: esminių asmens duomenų tvarkymo principų ir saugumo rekomendacijų. Jame detaliai aptariami teisėtumo, sąžiningumo, skaidrumo, tikslo apribojimo, duomenų kiekio mažinimo ir kiti principai bei pateikiami praktiniai patarimai, kaip užtikrinti surinktų ar kitaip tvarkomų asmens duomenų saugumą ir kokias organizacines technines priemones naudoti.

Projekto metu buvo sukurta ir mobilioji aplikacija „ADVi Map“. Tai asmens duomenų visuomenės informavimo srityje žemėlapis. Jame patogiai sudėta visa informacija, reikalinga žinoti šiuo klausimu žurnalistams, institucijoms bei socialinių tinklų vartotojams. Šioje programėlėje galima palikti savo atsiliepimus ar pasiūlymus bei užduoti rūpimus klausimus Tarnybai.

Nepaisant šių reikšmingų Tarnybos parengtų ir viešai skelbiamų dokumentų, konsultavimo praktikoje probleminių situacijų dėl žiniasklaidos atstovų teisės gauti informaciją iš viešojo sektoriaus subjektų iškyla dar gana daug. Išlieka aktualūs klausimai, susiję su žurnalistų (visuomenės) teisės į informaciją ir asmens duomenų apsaugos pusiausvyra. Tarnyba sulaukia žurnalistų, viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) užklausų dėl konsultacijų, išaiškinimo dėl teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykio. Žiniasklaidos atstovai vis dar susiduria su problema, kai neteisingai aiškinant Reglamentą, yra nepagrįstai ribojama žurnalistų teisė į informaciją, ypač kai kalbama apie žurnalistinius tyrimus, susijusius su viešaisiais asmenimis, biudžeto lėšų panaudojimu ir pan. Priešingai savo prigimčiai, Reglamentas yra tapęs valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų priedanga, siekiant išvengti žiniasklaidos dėmesio gvildenant viešąjį interesą tenkinančias temas.

Viešajame sektoriuje veikiančios institucijos į Tarnybą dažniausiai kreipiasi su prašymais suteikti konsultacijas, kaip teisingai nustatyti žurnalistų teisės į informaciją ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykį. Valdžios ir viešojo sektoriaus atstovams kyla klausimų dėl teiktinų duomenų apimtys, žurnalistų sąvokos, žurnalistinės veiklos apibrėžimo išaiškinimo. Daugiausia neaiškumų Teisės gauti informaciją ir duomenų pakartotinio naudojimo įstatymą įgyvendinančioms institucijoms kėlė vis labiau populiarėjančių laisvai samdomų žurnalistų ir piliečių žurnalistikos atstovų statusas bei jų teisė gauti informaciją, ypač susijusią su asmens duomenimis. Pažymėtina, kad teismų praktika yra formuojama ta linkme, jog siekiant atsižvelgti į saviraškos laisvės svarbą visai demokratinei bendruomenei, su ja susijusias sąvokas, įskaitant žurnalistiką, reikia aiškinti plačiai. Išimtis žurnalistikos veiklai nėra siejama su darbo teisiniais santykiais

¹⁶ Žr. <https://www.zeit.lt/data/public/uploads/2023/04/gaires-zurnalistams-2023-04-17.pdf>

konkrečioje žiniasklaidos priemonėje ar profesiniu priklausymu žurnalistų profesinei organizacijai. Ji suteikiama kiekvienam asmeniui, užsiimančiam veikla, kurios tikslas – bet koku perdavimo būdu visuomenei skleisti informaciją, nuomones ar idėjas.

Viešojo valdymo kultūra remiasi skaidrumo, atskaitomybės, atvirumo visuomenei principais. Informacijos, kurioje yra asmens duomenų, iš viešojo sektoriaus institucijų prašantys žiniasklaidos atstovai turi užtikrinti teisėtą ir sąžiningą tolimesnį duomenų tvarkymą. Tokia abipusiais išipareigojimais grįsta viešojo sektoriaus ir žiniasklaidos sąveika duomenų prieinamumo srityje geriausiai atspindi saviraiškos laisvės svarbą demokratinėje visuomenėje. Gairės yra rekomendacinio pobūdžio dokumentas. Jos nepretenduoja išspręsti visų Reglamento interpretavimo problemų ar pateikti universalių atsakymų į visus klausimus. Kiekviena duomenų tvarkymo situacija vertinama individualiai, atsižvelgiant į konkrečius ypatumus. Gairės galėtų tapti orientyras, padėsiantis viešojo sektoriaus institucijoms atlikti tinkamą tvarkomų duomenų proporcingumo vertinimą, skaidriai teikti informaciją bei asmens duomenis žurnalistams, užtikrinant tinkamą informacijos laisvės ir asmens duomenų apsaugos pusiausvyrą.

Kaip ir ankstesniais metais Tarnyboje gaunama nemažai prašymų konsultuoti dėl asmenų filmavimo (fotografavimo) viešose vietose, renginiuose, ugdymo įstaigose, tokių atvaizdų viešo skelbimo, vaikų nuotraukų platinimo be tėvų sutikimo, asmens vardo, pavardės, atvaizdo, gyvenamosios vietos adreso, automobilio valstybinio registracijos numerio skelbimo, informacijos apie asmens sveikatą, duomenų subjektų teisių visuomenės informavimo priemonių veikloje įgyvendinimo. Sugriežtinti asmens duomenų teisinės apsaugos reikalavimai išaugino didesnę poreikį konsultuotis dėl tinkamos sutikimo tvarkyti duomenis išraiškos formos, duomenų saugojimo trukmės, vaizdo stebėjimo ir neteisėto informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimo bei viešinimo. Atsižvelgiant į tai, kad asmens duomenų tvarkymui žurnalistikos tikslais Reglamentas taikomas ne visa apimtimi, suinteresuoti asmenys dažnai teiraujasi dėl išimčių, kai teisė į asmens duomenų apsaugą derinama su saviraiškos ir informacijos laisve, sankcijų už duomenų tvarkymo pažeidimus ir pan. Domimasi viešų duomenų prieinamumo, pakartotinio jų panaudojimo teisiniu reguliavimu.

Tarnyboje gauta prašymų suteikti konsultacijas ir dėl atvirų duomenų platformose, kuriose paprastai tvarkomi iš juridinių asmenų registru, valstybės informacinių sistemų ir kitų oficialių šaltinių surinkti duomenys, skelbiamų juridinių asmenų ir su jais susijusių fizinių asmenų asmens duomenų tvarkymo žurnalistikos tikslu. Dėl šios rūšies konsultacijų kreipiasi ir tokių duomenų platformas administruojantys asmenys, ir asmenys, kurių duomenys tose platformose yra viešai skelbiami.

Žurnalistine veikla gali užsiimti labai platus asmenų ratas, todėl asmens duomenų tvarkymo teisėtumo klausimai dažnai buvo keliami ne dėl žurnalistų, o su šia profesija nesusijusių asmenų, jų parengtos ir paskelbtos informacijos (socialinių tinklų paskyrų valdytojų, turinio kūrėjų, piliečių žurnalistikos atstovų, komentarų autorių ir pan.) atžvilgiu. Nors ir nebūdami žurnalistais, tokie asmenys yra laikomi viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais), kuriems taip pat galioja duomenų apsaugos standartai, taikomos teisinės atsakomybės priemonės.

Tęsiantis Rusijos karinei invazijai Ukrainoje ir iš esmės pasikeitus geopolitinei situacijai, Tarnyboje ženkliai padidėjo konsultacijų poreikis dėl draudžiamo turinio sklaidos. Padažnėjo klausimų, susijusių su galima dezinformacija, karo propaganda ir kurstymu, baimės ir panikos kėlimu, visuomenės priešiniu, nesantaikos kalba, kurstymu diskriminuoti, sąmokslu teorijomis, proukrainietiškos informacijos sklaidos ribojimais socialiniuose tinkluose. Suinteresuoti asmenys domėjosi visuomenės informavimo priežiūros mechanizmu draudžiamos informacijos skleidimo atvejais, Tarnybos įgaliojimais, taikomomis poveikio priemonėmis, viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų veiklos sustabdymo ar nutraukimo sąlygomis, teisinėmis procedūromis.

Ataskaitiniu laikotarpiu teisė būti pamirštam internete neprarado susidomėjimo. Šios teisės įgyvendinimo žiniasklaidoje galimybėmis labiausiai domisi ir siekia reputacijos problemų turintys asmenys. Visuomenės informavimo priemonės naudojami specifinėmis teisėmis, garantijomis ir išimtimis iš bendrų asmens duomenų apsaugos taisyklių. Nors teisė būti pamirštam yra įtvirtinta Reglamente, tačiau Lietuva šios teisės taikymui, kai asmens duomenys tvarkomi įgyvendinant saviraiškos ir informacijos laisvę, yra įtvirtinusi išimtį. Kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, Reglamento 17 straipsnis („Teisei būti pamirštam“) yra netaikomas. Net teistumo išnykimas nėra pakankama faktinė aplinkybė, galinti įpareigoti interneto svetainės valdytoją „pamiršti“ teistą asmenį. Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino praktiškai absoliučią „teisės būti pamirštam“ išimtį Lietuvoje. Vienintelis atvejis, kai teisė būti pamirštam turi būti praktiškai realizuojama yra tada, kai duomenų subjektas atšaukia sutikimą tvarkyti jo asmens duomenis ir toks sutikimas buvo vienintelis pagrindas tvarkyti jo duomenis. Svarbu pažymėti, kad sutikimo atšaukimas nedaro poveikio sutikimu pagrįsto duomenų tvarkymo, atlikto iki sutikimo atšaukimo, teisėtumui. Be to, asmuo negali reikalauti ištrinti visą žiniasklaidoje paskelbtą turinį remdamasis Reglamentu, nes šis teisės aktas nenumato informacijos, kuri nėra asmens duomenys, pašalinimo pareigos.

Konsultuojant asmenis iš esmės sprendžiami klausimai dėl tinkamo balanso tarp savo teisės siekiančių ginti asmenų teisių gynimo ir laisvės gauti ar skleisti informaciją. Susiduriančių teisių kolizija sprendžiama ieškant teisingos pusiausvyros. Esminiai kriterijai nustatant tinkamą pusiausvyrą yra tinkamas susidūrusių teisinių vertybių turinio konkrečioje situacijoje atskleidimas ir proporcingumo siekiamam tikslui principo pritaikymas. Konsultuojantys Tarnybos specialistai turi teisingai identifikuoti teisinę problemą, ją išanalizuoti ir, remdamiesi aktualiausia teismų praktikoje suformuota jurisprudencija, pateikti kvalifikuotą atsakymą.

Teisinės Tarnybos teikiamos konsultacijos yra efektyvi prevencinė priemonė išvengiant pažeidimų, o kai pažeidimas jau padarytas – tai yra pirmas ir visiems prieinamas žingsnis į teisinę gynybą. Nereti atvejai, kai pakanka Tarnybos specialisto konsultacijos, kad būtų paskatintas pažeistos teisių ir pareigų pusiausvyros atstatymas. Tokiu būdu situacija neperauga į skundo pateikimo fazę, sutaupoma laiko ir žmogiškųjų resursų, nes rezultatas pasiekiamas net nepradėjus administracinių procedūrų.

Atsižvelgdama į didžiausią susidomėjimą keliančių klausimų srautus, Tarnyba nuolat papildo savo interneto svetainėje skelbiamą rubriką „Dažnai užduodami klausimai (DUK)“, pagal galimybes ir poreikį rengia bei skelbia viešas rekomendacijas, konsultacijas, pranešimus, įrašus Tarnybos *Facebook* paskyroje.

Tarnybos veiklos efektyvumo, kokybės gerinimas, žinomumo visuomenėje didinimas išlieka Tarnybos veiklos prioritetas. Stengiamės pristatyti Tarnybos teikiamą naudą visuomenei, institucijos kuriamą vertę, kokybiško ir profesionalaus darbo rezultatus, indėlį į demokratijos plėtrą. Tarnyba ir toliau orientuosis į rekomendacijų, gairių, konsultacijų teikimą ir panašių visuomenę šviečiančių, edukuojančių bei informuojančių veiklų vykdymą.

8. TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS

Sąveika pagal priskirtą kompetenciją su teisėkūros subjektais, kitomis valstybės institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, akademinė bendruomenė, kitais suinteresuotais asmenimis sudaro reikšmingą žurnalistų etikos inspektoriaus veiklos dalį. Tebesitęsiant Rusijos karinei agresijai prieš Ukrainą, o kartu ir informaciniam, hibridiniam karui, ypač išaugo tarpinstitucinio bendradarbiavimo poreikis, siekiant užtikrinti efektyvią kovą su dezinformacija ir propaganda, ieškant veiksmingesnių reagavimo priemonių, kurios užkirstų kelią informacijos, keliančios grėsmę demokratijai ir Lietuvos nacionalinio saugumo interesams, sklaidai. Tarnyba šioje srityje ėmė glaudžiai bendradarbiauti su Vyriausybės kanceliarijoje įsteigtu Nacionaliniu krizių valdymo centru. Tarpinstituciniai susitikimai ir diskusijos vyko su Kultūros ministerijos, Užsienio reikalų ministerijos, Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto, Seimo Kultūros komiteto, Lietuvos radijo ir televizijos komisijos, Policijos departamento prie LR vidaus reikalų ministerijos atstovais. Ieškota sprendimų, kaip tobulinti efektyvesnio draudžiamos informacijos priežiūros, ypač elektroninėje erdvėje, įgyvendinimo mechanizmą.

Ataskaitiniu laikotarpiu Tarnyba pagal kompetenciją teisėkūros subjektams (Seimui, Kultūros ministerijai, Teisingumo ministerijai, Finansų ministerijai, Užsienio reikalų ministerijai) teikė pasiūlymus, pastabas, poziciją dėl teisės aktų projektų bei klausimų, susijusių su žurnalistų etikos inspektoriaus funkcijomis bei žmogaus teisių visuomenės informavimo procesuose užtikrinimu. Remdamasis Tarnybos institucine praktika, žurnalistų etikos inspektorius teikė savo nuomonę dėl visuomenės informavimą reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimo problemų sprendimo ir tobulinimo galimybių.

Tarnybos atstovas dalyvavo Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininko suburtoje ekspertų darbo grupėje, kurios tikslas – atskiro teisinio režimo nustatymas draudžiamos informacijos matomumo ir prieinamumo didinimui manipuluojant interneto platforma. Ši darbo grupė sėkmingai baigė darbą ir parengė Visuomenės informavimo įstatymo Nr. 1418 2 straipsnio, priedo pakeitimo ir Įstatymo papildymo 521 straipsniu įstatymo projektą. Šiuo pakeitimu kova su dezinformacija, karo propaganda, karo kurstymu turėtų tapti dar kryptingesnė, būtų sudarytos teisinės galimybės labiau apsaugoti informacinę erdvę, operatyviai šalinti socialiniuose tinkluose skleidžiamą draudžiamą informaciją, siekiant, kad turinys interneto platformos algoritmų pagalba netaptų pasiekiamas dideliame interneto platformos vartotojų ratui. Tai būtų siejama ne su pavieniais atvejais, bet su masiniu tokio turinio platinimu naudojant automatizuotas paskyras. Minėtu įstatymo pakeitimu Tarnybos funkcijos būtų praplečiamos ir ji įgytų naujus įgaliojimus veikti, kuomet nustatomas dirbtinis

draudžiamos informacijos matomumo ir prieinamumo didinimas. Šiuo metu įstatymo projektas yra svarstomas Seime.

Tarnybai bus suteikiami nauji įgaliojimai užtikrinant nuo 2024 m. vasario 17 d. pradėto taikyti Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento (ES) 2022/2065 dėl bendrosios skaitmeninių paslaugų rinkos, kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2000/31/EB (toliau – Skaitmeninių paslaugų aktas) vykdymą pagal Tarnybos kompetenciją. Siekiant įgyvendinti šį europinį teisės aktą, Ekonomikos ir inovacijų ministerija parengė Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo Nr. X-614 pakeitimo įstatymo projektą, kuriam Tarnybos atstovai taip pat teikė savo pastabas. Šiuo projektu Tarnyba paskiriama kaip viena iš kompetentingų institucijų ir jai pagal kompetenciją suteikiami įgaliojimai užtikrinti Skaitmeninių paslaugų akto vykdymą. Kartu nustatomos šio teisės akto vykdymo užtikrinimo priemonės, skundų nagrinėjimo ir baudų skyrimo tvarka, procedūros dėl tarpinstitucinio bendradarbiavimo mechanizmo nacionaliniu ir Europos Sąjungos lygiu. Šiuo metu Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo Nr. X-614 pakeitimo įstatymo projektas yra svarstymo stadijoje Seime.

Be jau minėtų teisės aktų projektų, Tarnyboje buvo suderinti: Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo Nr. IX-1067 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo Nr. VIII-1316 pakeitimo įstatymo Nr. XIV-1985 1 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas bei specialiųjų įstatymų, kurie reglamentuoja valstybės pareigūnų garantijas, pakeitimų projektai (tarp jų Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 2, 47 ir 49 straipsnių pakeitimo įstatymo Nr. XIV-1989 2 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas), Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo Nr. VIII-1234 1, 2, 10, 19, 30, 31, 33, 35, 37 straipsnių ir IV skyriaus pavadinimo pakeitimo, įstatymo papildymo III 1 skyriumi, 331 straipsniu ir priedu bei 29 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos paslaugų įstatymo Nr. XI-570 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 22 straipsnių ir 1, 4 priedų pakeitimo bei 5, 6, 7, 8, 20 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.77 straipsnio pakeitimo ir 2.78 bei 2.79 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymo Nr. IX-2135 papildymo 98 straipsniu įstatymo projekto Nr. XIVP-2346(2), Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo Nr. I-857 29 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2347(2), Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 78 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2348(2), Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymo Nr. IX-325 207 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2349(2), Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymo Nr. I-678 42 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2350(2), Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo Nr. I-1143 191 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2351(2), Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymo Nr. I-657 12 ir 491 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2352(2), Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 48, 50 ir 52 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2353(2), Lietuvos Respublikos kelių transporto kodekso 181 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2408, Lietuvos

Respublikos mokesčių administravimo įstatymo Nr. IX-2112 633 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2409“ projektas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1278 „Dėl Administracinių teisės pažeidimų registro reorganizavimo ir Administracinių nusižengimų registro nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas.

Gavusi prašymą suderinti poziciją, savo pastabas Tarnyba pagal kompetenciją teikia ir per Lietuvos narystės Europos Sąjungos informacinę sistemą LINESIS. Tokiu būdu Tarnyba vertina Lietuvos pozicijas dėl atitinkamų Europos Sąjungos teisėkūros iniciatyvų. Ataskaitiniais metais per LINESIS Tarnyba derino pozicijas dėl: 2023 m. teisinės valstybės ataskaitos, pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje, pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo nustatoma bendra žiniasklaidos paslaugų sistema vidaus rinkoje (Europos žiniasklaidos laisvės aktas) ir iš dalies keičiama Direktyva 2010/13/ES, Komisijos deleguotasis reglamentas (ES), kuriuo Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2022/2065 papildomas nustatant labai didelių interneto platformų ir labai didelių interneto paieškos sistemų audito atlikimo taisyklės, pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento, kuriuo nustatomos papildomos procedūrinės taisyklės, susijusios su Reglamento (ES) 2016/679 vykdymo užtikrinimu.

Su Tarnybos kompetencija susijusią informaciją teikėme ir Užsienio reikalų ministerijai pagal Jungtinių Tautų specialiosios pranešėjos teisei į nuomonės ir išraiškos laisvę Irene Khan prašymą pateikti informaciją jos rengiamai ataskaitai apie išraiškos laisvės ir darnaus vystymosi sąsajas. Be to, Tarnyba pagal savo kompetenciją Užsienio reikalų ministerijai teikė informaciją, skirtą Europos Komisijos teisinės valstybės ataskaitos skyriaus, skirto Lietuvai, projektui ir informaciją Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro rengiamai ataskaitai žurnalistų saugumo tema.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos prašymu Tarnyba pagal savo kompetenciją derino Lygių galimybių įgyvendinimo 2024–2026 metų veiksmų plano projektą ir taip pat teikė informaciją Lietuvos Respublikos septintajam periodiniam pranešimui pagal 1979 metų konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims parengti.

Kaip ir kasmet žurnalistų etikos inspektorius arba Tarnybos atstovai dalyvavo Seimo Kultūros komiteto, Žmogaus teisių komiteto, Teisės ir teisėtvarkos komiteto, Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto posėdžiuose, organizuojuose klausymuose ir svarstymuose, kuriuose buvo nagrinėjami su visuomenės informavimu ir žmogaus teisių žiniasklaidoje užtikrinimu susiję klausimai.

Žurnalistų etikos inspektorius dalyvavo prie Kultūros ministerijos veikiančios Medijų tarybos, kurios tikslas – patarti kultūros ministrui visuomenės informavimo politikos klausimais, posėdžiuose ir renginiuose. Kultūros ministro 2023-10-06 įsakymu Nr. IV-784, žurnalistų etikos inspektorius buvo paskirtas į naujai kadencijai patvirtintą Medijų tarybos sudėtį.

Pagal įtvirtintą teisinį reguliavimą Reglamento ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo taikymo priežiūrą Lietuvoje atlieka du subjektai – žurnalistų etikos inspektorius ir Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. Siekiant efektyviai įgyvendinti asmens duomenų apsaugą, būtina užtikrinti sklandų šių dviejų institucijų bendradarbiavimą.

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo organizuojami tarpinstituciniai susitikimai, diskutuojama aktualiais veiklos klausimais, keičiamasi patirtimi ir turima informacija. Žurnalistų etikos inspektorius arba Tarnybos atstovai buvo kviečiami ir dalyvavo įvairiuose renginiuose, konferencijose, mokymuose, kur kartu su Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos atstovais dalijosi sukauptomis žiniomis bei informacija asmens duomenų apsaugos ir teisės į privataus gyvenimo apsaugą temomis.

Poreikis bendradarbiauti su Valstybine duomenų apsaugos inspekcija tik didėja, nes sudėtingėja praktinės situacijos, išskyla neaiškumų atribojant ir išgryninant dviejų priežiūros institucijų kompetencijas. Atsižvelgdamos į tai, 2023 m. gegužės 15 d. Tarnyba ir Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija pasirašė papildomą susitarimą dėl bendradarbiavimo asmens duomenų ir privatumo apsaugos srityje tobulinimo. Priežiūros institucijos siekia skaidriai atriboti kompetencijas vykdant funkcijas pagal Reglamentą. Papildomų veiksmų imtasi atsižvelgiant į visuomenės lūkestį dėl nuoseklių asmens duomenų apsaugos priežiūros institucijų veiksmų vykdant joms pavestas užduotis ir funkcijas bei Reglamento preambulės 153 konstatuojamąją dalį „kad būtų atsižvelgta į teisės į saviraiškos laisvę svarbą demokratinėje visuomenėje, su šia laisve susijusias sąvokas, kaip antai žurnalistika, būtina aiškinti plačiai“.

Vis dažniau kyla poreikis derinti abiejų priežiūros institucijų pozicijas, užtikrinti vienodą Reglamento nuostatų aiškinimą, ataskaitų teikimą, keitimasi aktualia informacija, diskutuoti dėl aktualiausios Reglamento taikymo priežiūros problematikos, ieškant suderinto veikimo mechanizmo. Ataskaitiniu laikotarpiu Tarnyboje dar nebuvo atvejų, kai reikėtų nagrinėti skundus ar atlikti tyrimus taikant Reglamente įtvirtintą bendradarbiavimo ir nuoseklumo užtikrinimo mechanizmą, t. y. tyrimų veiksmus ir priimamus sprendimus tarpusavyje koordinuoti su kitomis Europos Sąjungos duomenų apsaugos priežiūros institucijomis.

Pagal Reglamentą, kiekviena asmens duomenų priežiūros institucija parengia metinę savo veiklos ataskaitą, kurią pateikia Europos duomenų apsaugos valdybai, Europos Komisijai ir visuomenei. Bendradarbiaujant su Valstybine duomenų apsaugos inspekcija, Tarnyba savo ataskaitą apie duomenų tvarkymo priežiūrą pateikia kartu viename bendrame dokumente.

Žurnalistų etikos inspektorius plėtoja ir tarptautinį bendradarbiavimą su Europos duomenų apsaugos valdyba, kuri jungia visų Europos Sąjungos valstybių narių asmens duomenų apsaugos priežiūros institucijas ir padeda užtikrinti nuoseklų duomenų apsaugos taisyklių taikymą visoje Europos Sąjungoje. Žurnalistų etikos inspektorius arba Tarnybos atstovas 2023 m. dalyvavo Europos duomenų apsaugos valdybos posėdžiuose Briuselyje arba nuotoliniu būdu, kai būdavo aptariami Tarnybai aktualūs Reglamento aiškinimo ir taikymo klausimai.

Tarnybos, kaip su neapykantos kalbos apraiškomis internete kovojančios institucijos, atstovas dalyvavo Europos Komisijos organizuojamame susitikime dėl netolerancijos ir neapykanta motyvuotų nusikaltimų ir neapykantos kalbos. Šis susitikimas vyko Madride.

Žurnalistų etikos inspektorius yra Pasaulio naujienų ombudsmenų organizacijos ONO (The Organization of News Ombudsmen and Standards Editors) narys. Ataskaitiniu laikotarpiu buvo tęsiamas bendradarbiavimas su šia organizacija, narystė kurioje

žurnalistų etikos inspektoriui suteikia galimybę stiprinti sąveiką su kitose pasaulio šalyse veikiančiais žiniasklaidos ombudsmenais, keistis gerąja praktika ir institucine patirtimi. 2023 m. žurnalistų etikos inspektorius dalyvavo Londone organizuotoje kasmetinėje ONO konferencijoje, kurioje buvo diskutuojama apie didžiausius žiniasklaidos iššūkius, grėsmes žurnalistams, žiniasklaidos skaidrumą, dirbtinį intelektą ir žurnalistų etiką.

Tarnyba toliau plėtojo ilgametį tarpinstitucinį bendradarbiavimą su Ryšių reguliavimo tarnyba, kovojant su žalinga informacija internete. Šioje srityje Tarnybos specialistai prisideda prie efektyvesnio projekto „Saugesnis internetas“ įgyvendinimo Lietuvoje. Žurnalistų etikos inspektorius dalyvauja šio projekto Valdymo grupės ir Patariamąsios tarybos veikloje.

Kaip ir kasmet, 2023 m. žurnalistų etikos inspektorius aktyviai dalyvavo ir skaitė pranešimus įvairiose konferencijose, dalyvavo renginiuose, reprezentavo Tarnybą tarpinstituciniuose susitikimuose ir diskusijose, skirtose asmens duomenų apsaugos problemoms, patyčių, neapykantos kalbos elektroninėje erdvėje prevencijos, kibernetinio saugumo, dezinformacijos, savižudybių nušvietimo visuomenės informavimo priemonėse, žmogaus teisių žiniasklaidoje užtikrinimo, informacijos teikimo žiniasklaidos atstovams, informacijos (ne)prieinamumo žurnalistams ir pan. temomis. Siekiant didinti Tarnybos žinomumą, buvo organizuojamos įvairaus formato paskaitos, seminarai, mokymai, kurių metu pristatoma Tarnybos veikla, žodžio ir saviraiškos laisvės apsaugos problemos, asmens duomenų apsaugos pagal Reglamentą taikymo klausimai, skatinama pagarba žmogaus teisėms visuomenės informavimo priemonėse.

Tarnyba sėkmingai tęsė bendradarbiavimą su akademinė bendruomene – kartu su Mykolo Romerio universitetu užbaigė dar 2021 m. pradėto Europos Sąjungos finansuojamo projekto „Darna ar konfliktas: įtampos tarp teisės į asmens duomenų apsaugos ir saviraiškos bei informacijos laisvės šalinimo link“ veiklas. Pagrindinis projekto tikslas – didinti informuotumo apie asmens duomenų apsaugą lygį žurnalistikos, socialinės žiniasklaidos ir akademinio sektoriaus srityse. Pabaigus įgyvendinti šį projektą, Tarnyba kartu su Mykolo Romerio universitetu parengė elektroninį leidinį „Darna ar konfliktas: įtampos tarp teisės į asmens duomenų apsaugos ir saviraiškos bei informacijos laisvės šalinimo link“, kuriame vienoje vietoje galima rasti visas projekto metu parengtas gaires ir rekomendacijas, kad teisė į saviraišką būtų garantuota kartu užtikrinant aukštą teisės į asmens duomenų apsaugą lygį.

Kartu su partneriais (Mykolo Romerio universitetu, Lietuvos vyriausioju administraciniu teismu, Vilniaus apygardos administraciniu teismu ir Lietuvos administracinių ginčų komisija) Tarnyba 2023-03-24 organizavo mokslinę-praktinę konferenciją „Administracinė teisė ir asmens duomenų apsauga“. Ši konferencija buvo minėto europinio projekto baigiamasis renginys, skirtas projekto rezultatų (Gairių, Rekomendacijų žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams, „ADVi Map“ programėlės) pristatymui, aktualiausių administracinės teisės ir proceso temų, susijusių su asmens duomenų apsauga, aptarimui.

Šiame kontekste svarbu, jog Tarnyba prisideda įgyvendindama Žurnalistų apsaugos, saugumo ir įgalinimo užtikrinimo 2023-2025 metų veiksmų planą (patvirtintas 2023-09-04 kultūros ministro įsakymu Nr. ĮV-703). Pagal šį dokumentą, siekiant palengvinti

žurnalistų galimybę gauti informaciją iš viešojo sektoriaus institucijų, Tarnyba įsipareigojo platinti, viešinti ir skatinti naudoti Tarnybos kartu su partneriais parengtas Gaires ir Rekomendacijas žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams bei „ADVi Map“ programėlę. Stengiamės, kad Tarnyba būtų aktyvi, orientuota į dalijimąsi žiniomis ir informuotumo didinimą, kad saviraiškos ir informacijos laisvė būtų suderinta su teise į privatumą ir duomenų apsaugą.

Sulaukėme ir Tarnybos veika besidominčių svečių iš užsienio vizitų. Žurnalistų etikos inspektorius Tarnyboje priėmė Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamojo komiteto ir Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija ekspertus. Ekspertai domėjosi Tarnybos įgaliojimais, teisinių santykių, susijusių su nesantaikos skatinimu žiniasklaidoje, reguliavimu, Tarnybos praktika kovoje su neapykantos kalba skaitmeninėje erdvėje.

Tarnyboje lankėsi ir medijų ekspertų iš Kazachstano delegacija. Svečius supažindinome su žurnalistų etikos inspektoriaus kompetencija, kovos su visuomenės informavimo priemonėse skleidžiama draudžiama informacija mechanizmu, didžiausiais iššūkiais, su kuriais susiduriame Tarnybos veikloje.

II. DEMOKRATINĖS VISUOMENĖS INFORMAVIMO KULTŪROS PLĖTROS GAIRĖS

1. ŽINIASKLAIDOS LAISVĖS LIETUVOJE VERTINIMAS

2023 m. liepos 5 d. Europos Komisija išplatino ketvirtąją metinę teisinės valstybės ataskaitą¹⁷, kurioje apžvelgiama esama teisės viršenybės padėtis visoje Europos Sąjungoje ir kiekvienoje valstybėje narėje atskirai. Kaip ir kasmet, ataskaitoje kreipiamas dėmesys į teisės viršenybės padėties pokyčius atsižvelgiant į 2022 m. ataskaitą ir joje identifikuotas teisės viršenybės problemas valstybėse narėse. Ataskaitoje nagrinėjamos keturios pagrindinės teisinės valstybės principo sritys: teisingumo sistema, kova su korupcija, žiniasklaidos pliuralizmas ir institucinių klausimų sritis. Minėtame dokumente akcentuojama, kad žiniasklaidos laisvė yra labai svarbi užtikrinant valdžios atskaitomybę bei saugant demokratiją. Teisinės valstybės ataskaitoje šalia eilės aktualių Lietuvos teisinio reguliavimo sričių, aptariami ir žiniasklaidos pliuralizmo bei laisvės klausimai (apimant audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų, žiniasklaidos savireguliacijos, žiniasklaidos nuosavybės skaidrumo, žurnalistų profesinės apsaugos bei galimybės susipažinti su informacija klausimus).

Lietuvai skirtoje 2023 m. kasmetinės teisinės valstybės ataskaitos dalyje Europos Komisija teigiamai vertina Lietuvos pasiekimus dėl tam tikrų 2022 m. įvardintų rekomendacijų, naujų teisinės valstybės problemų neidentifikuoja. Vertindama Lietuvos progresą įgyvendinant rekomendacijas, Europos Komisija pabrėžė, kad Lietuva padarė nemažą pažangą toliau tobulindama leidimo susipažinti su oficialiais dokumentais tvarką, visų pirma užtikrindama, kad atsisakymo patenkinti prašymus atskleisti informaciją motyvais nebūtų naudojamosi siekiant nepagrįstai apriboti prieigą prie dokumentų, be kita ko, žurnalistams, pagal Europos standartus susipažinimo su oficialiais dokumentais srityje. Ataskaitoje pabrėžiama, kad žiniasklaidos pliuralizmo ir laisvės teisinė sistema Lietuvoje užtikrina pagrindinę teisę į saviraiškos laisvę ir teisę į informaciją. Po viešų diskusijų priimti teisės aktai, kuriais siekiama didinti žiniasklaidos savireguliacijos įstaigų efektyvumą ir nešališkumą. Nuo 2023 m. valstybės institucijos ir įstaigos savo interneto svetainėse turi skelbti informaciją apie valstybinei reklamai panaudotas lėšas. Imtasi priemonių siekiant didinti žurnalistų galimybes gauti valstybės institucijų ir įstaigų turimą informaciją. Žurnalistų profesinė aplinka Lietuvoje iš esmės yra saugi, o tiek valdžios institucijos, tiek žiniasklaida ėmėsi priemonių žurnalistų saugumui didinti ir jų apsaugai nuo piktnaudžiaujamojo pobūdžio ieškinių gerinti.

Ataskaitoje pozityviai įvertinti šie Lietuvos žiniasklaidos laisvės ir pliuralizmo aspektai: žiniasklaidos reguliavimo institucijų nepriklausomumui ir efektyvumui kyla labai nedidelė rizika (remiantis Žiniasklaidos pliuralizmo observatorijos 2023 m. duomenimis), priimti teisės aktai, kuriais siekiama didinti žiniasklaidos savireguliacijos institucijų efektyvumą ir nešališkumą (išplėsta Visuomenės informavimo etikos komisijos sudėtis, įtraukiant visuomeninio transliuotojo, Medijų tarybos, akademinės bendruomenės atstovus), pradėjo veikti viešai prieinama Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų informacinė sistema (VIRISIS) (joje skelbiami duomenys apie žiniasklaidos priemonių savininkus ir iš valdžios įstaigų gaunamas lėšas veiklos viešinimui), didinamas

¹⁷ Žr. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/rule-law-mechanism/2023-rule-law-report_en

valdžios institucijų reklamai skiriamų išlaidų skaidrumas (nuo 2023 m. viešosios institucijos ir įstaigos savo interneto svetainėse turi viešai skelbti informaciją apie veiklos viešinimui (reklamai) panaudotas lėšas), padaryta pažanga užtikrinant geresnę prieigą žurnalistams prie oficialios informacijos (2022 m. gruodžio mėn. priimti Nekilnojamojo turto registro įstatymo pakeitimai pagerino žurnalistų prieigą prie šio registro duomenų).

Svarbu tai, kad 2023 m. teisinės valstybės ataskaitos bloke apie Lietuvoje užtikrinamą žiniasklaidos laisvę ir pliuralizmą, Europos Komisija neįvardijo jokių neigiamai vertinamų aspektų.

Lietuva gali didžiuotis pasiekusi iki šiol neregėtas žiniasklaidos laisvės indekso aukštumas – 7-ąją vietą iš 180 klasifikuojamų valstybių¹⁸. Tokią išvadą leidžia daryti 2023 metų Pasaulio žiniasklaidos laisvės indekso tyrimas, kurį kasmet atlieka „Reporteriai be sienų“ – pasaulinė nevyriausybinė organizacija, kovojanti už spaudos laisvę. Spaudos laisvė šios organizacijos tyrime apibrėžiama kaip „veiksminga galimybė žurnalistams, kaip asmenims ir grupėms, atrinkti, rengti ir skleisti naujienas bei informaciją visuomenės labui, nepriklausomai nuo politinio, ekonominio, teisinio ir socialinio kišimosi, be grėsmės jų fiziniam ir psichiniam saugumui“¹⁹.

Lyginant su 2022 m. paskelbtu Pasaulio žiniasklaidos laisvės indekso tyrimu, kuriame Lietuva išsiskyrė kaip didžiulį šuolį gerinant rezultatą padariusi valstybė – mums teko 9-oji vieta, 2023 m. pakilome dar dviem laipteliais aukščiau – į rekordinę 7-ąją vietą. Pralenkėme Latviją (16 vieta), Estiją (8 vieta), Prancūziją (24 vieta), Vokietiją (21 vieta), o JAV užėmė tik 45 vietą²⁰. Lyginant su dar ankstesniais metais, Lietuva žiniasklaidos laisvės srityje padarė didžiulį proveržį – 2018 m. – 36 vieta, 2019 m. – 30 vieta, 2020 m. – 28 vieta, 2021 m. irgi 28 vieta. Galime pagrįstai teigti, kad nepaisant tam tikrų sunkumų, žurnalistams ir kitiems žiniasklaidos atstovams mūsų šalyje yra sukurtos palankios darbo bei saugumo sąlygos.

Pasaulio žiniasklaidos laisvės indeksui sudaryti yra naudojami penki rodikliai: politinis kontekstas, teisinė sistema, ekonominis kontekstas, socialinis ir kultūrinis kontekstas bei saugumas. Atlikdami 2023 metų tyrimą, „Reporteriai be sienų“ pažymėjo, kad nors Lietuvoje valdžios ir žurnalistų santykiai pasižymi įtampa, kuri didėja su kiekviena nauja krize, pastaruoju metu išpuoliai prieš žurnalistus buvo reti. Tačiau žiniasklaida palyginti dažnai susiduria su atsisakymais teikti viešą informaciją be paaiškinimo. Atkreipiamas dėmesys, kad žiniasklaidos reguliavimo ir priežiūros institucijos yra pakankamai nepriklausomos nuo politinės įtakos, išskyrus LRT tarybą, kurios nariai yra renkami politikų. Vertinant teisinę sistemą, tyrime pažymima, jog ji nepakankamai aiški ir ne visada palanki žurnalistų teisių apsaugai. Atkreiptas dėmesys, kad nors nėra sistemingų bandymų cenzūruoti kokybišką žurnalistiką, tačiau žurnalistai, rašydami apie tam tikrus istorinius ir lyčių klausimus, susiduria su savicenzūra.

¹⁸ Žr. <https://rsf.org/en/index?year=2023>

¹⁹ Žr. https://rsf.org/en/methodology-used-compiling-world-press-freedom-index-2023?year=2023&data_type=general

²⁰ Žr. <https://rsf.org/en/index>

Analizuojant aukščiau aptartus įtaką žiniasklaidos laisvei darančius aspektus, Tarnyba pastebi, kad praktikoje žurnalistai vis dar susiduria su jau ankstesnėse veiklos ataskaitose ir analitinėje apžvalgoje išryškinta problema – nepagrįstu dangstymusi Reglamento nuostatomis, trukdant žurnalistams atlikti jų profesines pareigas. Reglamentas neturi būti aiškinamas taip, kad šis žmogaus teises užtikrinantis dokumentas, priešingai savo prigimčiai, taptų pertekline kliūtimi žurnalistams rinkti informaciją, būtiną profesionaliam darbo atlikimui. Tai ypač svarbu, kai kalbame apie žurnalistinius tyrimus, susijusius su viešaisiais asmenimis. Asmens duomenų apsauga ir Reglamentas negali trukdyti žurnalistams atlikti demokratinėje visuomenėje būtinas funkcijas. Šio teisės akto suteikiama apsauga nėra ir negali būti skirta nuslėpti bei maskuoti asmeniniams interesams ar nepalankiai informacijai. Dažniausiai kritikos objektais dėl neteikiamos informacijos tampa valstybinės institucijos ir įstaigos, savivaldybių administracijos, sveikatos priežiūros įstaigos, teisėsaugos institucijos ir pan. Šiame kontekste pažymėtina, kad dar 2022 m. teisinės valstybės principo taikymo ataskaitoje²¹ Europos Komisija teigiamai įvertino Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos pastangas siekiant prisidėti prie šios problemos sprendimo praktinėmis priemonėmis (dalyvavimas ES finansuojamame projekte ConCon, jo praktinės veiklos ir rezultatai – parengtos Gairės dėl informacijos, kuria disponuoja viešajame sektoriuje veikiančios institucijos ir kurioje esama asmens duomenų, teikimo žiniasklaidos atstovams bei Rekomendacijos žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams).

2.REIKŠMINGIAUSI 2022-2023 METŲ TEISINIO REGULIAVIMO ŽINIASKLAIDOS SFEROJE POKYČIAI

Didelę įtaką aptariamo laikotarpio teisėkūros procesams darė 2022-02-24 Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą, kurį lydėjo intensyvus informacinis karas, dezinformacijos ir propagandos srautai Lietuvos internetinėje erdvėje. Šiame kontekste iškilo poreikis stiprinti bei plėsti žurnalistų etikos inspektoriaus ir jo vadovaujamos Tarnybos, kaip draudžiamos informacijos priežiūrą internete vykdančios institucijos, mandatą. 2022-04-19 buvo priimtas, o 2022-04-29 įsigaliojo Visuomenės informavimo įstatymo Nr. I-1418 28, 48, 50 ir 52 straipsnių pakeitimo įstatymas, kuriuo žurnalistų etikos inspektoriui suteikti įgaliojimai priimti sprendimą duoti privalomus nurodymus elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams arba viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams pašalinti arba panaikinti galimybę pasiekti informaciją, nurodytą Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 1 ar 3 punkte. Savo pobūdžiu tai yra draudžiama viešai skelbti informacija, kurioje skleidžiama dezinformacija, karo propaganda, kurstomas karas, raginama prievarta pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą – pakeisti jos konstitucinę santvarką, kėsintis į jos nepriklausomybę arba pažeisti teritorijos vientisumą (1 punktas) arba skleidžiama ar kurstoma neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, negalios, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos pagrindu (3

²¹ Žr. https://commission.europa.eu/document/download/15386b7e-9c41-48e8-ab27-b3f05becda7c_en?filename=35_1_193984_coun_chap_lithuania_en.pdf&prefLang=lt

punktas). Tokiu būdu žurnalistų etikos inspektorius įgijo teisę taikyti efektyvesnes internete skleidžiamos draudžiamos informacijos, keliančios grėsmę Lietuvos saugumo interesams, kontrolės priemones.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas numatė įprastinę ir skubos procedūras, kai akivaizdžiai, rimtai ir sunkiai pažeidus Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies reikalavimus gali būti laikinai (iki 3 mėnesių) stabdoma viešosios informacijos rengėjo ir (ar) skleidėjo veikla. Skirtingai nuo įprastinės procedūros, skubiu atveju procedūra gali būti inicijuojama, kai pažeidimas padaromas pirmą (vieną) kartą, tačiau jo pasekmės sukelia rimtą ir didelį pavojų visuomenės saugumui, įskaitant nacionalinio saugumo ir gynybos užtikrinimą. Įtvirtinta, kad sprendimą dėl viešosios informacijos rengėjo ir (ar) skleidėjo veiklos sustabdymo priima Vilniaus apygardos administracinis teismas, kuriam žurnalistų etikos inspektorius pateikia atitinkamą prašymą ir kitą būtiną medžiagą.

Šiame įstatyme numatyta prieigos prie viešosios informacijos pašalinimo internete procedūra. Žurnalistų etikos inspektoriumi sužinojus apie internete skleidžiamą Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 1 ar 3 punktuose nurodytą informaciją ir jos nustatyta tvarka per 8 valandas nepašalinus po pranešimo arba jei per 8 valandas nuo tokio sužinojimo nėra galimybių nustatyti viešosios informacijos rengėją ir (ar) skleidėją, inspektorius duoda privalomus nurodymus elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams arba interneto prieigos paslaugų teikėjams panaikinti galimybę šią informaciją pasiekti ne ilgiau kaip 72 valandoms, o privalomi nurodymai pašalinti šią informaciją arba panaikinti galimybę ją pasiekti ilgiau kaip 72 valandoms – su teismo leidimu.

2022 m. rugsėjo 22 d. įsigaliojo Visuomenės informavimo įstatymo pataisos, kuriomis buvo laikinai uždraustas Rusijos Federacijos ir Baltarusijos Respublikos įsteigtų, tiesiogiai ar netiesiogiai valdomų, kontroliuojamų ar finansuojamų subjektų radijo programų, televizijos programų ir (ar) atskirų programų retransliavimas ir (ar) platinimas internete. Reaguodama į Rusijos Federacijos pradėtą karinę invaziją prieš Ukrainą bei ją lydincią nuolatinę ir intensyvią dezinformacijos kampaniją visoje Europos Sąjungoje, atsižvelgdama į Rusijos veiksmus, kuriais destabilizuojama padėtis Ukrainoje, Europos Sąjunga ėmėsi ribojančių priemonių, tarp jų ir Rusijos valdomų žiniasklaidos priemonių turinio ribojimo. Nors ribojančių priemonių mastas pamažu didinamas, Lietuvai, turinčiai išorinę sieną tiek su Rusija, tiek Baltarusija, itin svarbu efektyviai apsaugoti jos visuomenę ir informacinę erdvę nuo šių informacinių grėsmių. Tokią apsaugą padėjo įtvirtinti 2022 m. vasario 24 d. visoje Lietuvos teritorijoje įvesta nepaprastoji padėtis, tačiau nuo rugsėjo 16 d. nepaprastosios padėties teisinis režimas pratęstas tik Lietuvos pasienio ruožuose su Rusijos Federacija ir Baltarusijos Respublika. Įstatymo pakeitimais siekta ir toliau apsaugoti Lietuvos visuomenę nuo kryptingos dezinformacijos bei kitų manipuliacijų viešąja informacija, Lietuvos Respublikoje laikinai uždrausti Rusijos Federacijos ir Baltarusijos Respublikos įsteigtų, tiesiogiai ar netiesiogiai valdomų, kontroliuojamų ar finansuojamų subjektų radijo programų, televizijos programų ir (ar) atskirų programų retransliavimą ir (ar) platinimą internete. Atsižvelgiant į tai, kad Rusijos karas prieš Ukrainą vyksta jau treči metai, o dezinformacijos kampanija ne tik nemažėja, bet įgauna didesnę pagreitį, Lietuva ketina ir toliau taikyti priemones, ribojančias Lietuvos nacionaliniam saugumui grėsmę keliančios informacijos sklaidą. Šiuo metu Kultūros ministerija yra parengusi Visuomenės

informavimo įstatymo pakeitimo projektą, kurio esmė – minėto šiuo metu taikomo draudimo galiojimo pratęsimas nuo 2024 m. spalio 1 d. iki tol, kol pasikeistų (pasibaigtų) Rusijos Federacijos ir Baltarusijos Respublikos (arba kurios nors vienos iš šių valstybių) statusas, įtvirtintas Nacionalinio saugumo strategijoje.

Kitas svarbus pokytis apžvelgiamu laikotarpiu – naujai reglamentuota Visuomenės informavimo etikos asociacijos ir komisijos formavimo tvarka. Naujuoju teisiniu reguliavimu nebėra vardinamas visas baigtinis Visuomenės informavimo etikos asociacijos narių sąrašas, kaip buvo iki įstatymo pakeitimo. Įtvirtinta, kad asociacijos nariais gali būti viešosios informacijos rengėjus, skleidėjus, žurnalistus vienijančios organizacijos. Asociacijos įstatai nustato tapimo Asociacijos nariais sąlygas. Įstatyme nustatyta, kad Visuomenės informavimo etikos komisijos nariai skiriami trejų metų kadencijai ir jais gali būti ne ilgiau kaip dvi kadencijas iš eilės. Po vieną savo atstovą į Komisiją deleguoja Asociacijos nariai, vieną atstovą – LRT, tris narius deleguoja Medijų taryba. Kandidatus Medijų tarybai teikia universitetai, vykdančys žurnalistikos studijų programą. Komisijos nariai privalės turėti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip penkerių metų žurnalistinio, teisinio ar su žiniasklaidos veikla susijusio darbo patirtį. Taip pat patikslinta, kad Visuomenės informavimo etikos komisijos priimti sprendimai dėl profesinės etikos pažeidimų turi būti skelbiami pažeidimą padariusioje visuomenės informavimo priemonėje ir Asociacijos interneto svetainėje, atsisakant nuostatos, kad viešosios informacijos rengėjui ir (ar) skleidėjui per dvi savaites nepaskelbus komisijos sprendimo dėl profesinės etikos ar kitų pažeidimų savo visuomenės informavimo priemonėje, komisijos sprendimas dėl profesinės etikos ar kitų pažeidimų paskelbiamas per Lietuvos nacionalinio radijo pirmąją programą, o tokio sprendimo paskelbimo išlaidas apmoka viešosios informacijos rengėjas ir (ar) skleidėjas, dėl kurio toks sprendimas buvo priimtas.

Buvo pakoreguotas ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas. Jame atsakyta nuostatos, kad LRT etikos kontrolierius vykdytų priežiūrą vadovaudamasis Visuomenės informavimo etikos kodeksu ir 1993 m. liepos 1 d. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija dėl žurnalistikos etikos Nr. 1003 (1993). Įtvirtinta, kad LRT žurnalistų profesinės etikos priežiūrą ir kontrolę LRT etikos kontrolierius vykdo vadovaudamasis LRT vidiniu etikos kodeksu.

Siekiant atnaujinti medijų rėmimo modelį, užtikrinantį paramos tvarumą, žiniasklaidos nepriklausomumą ir prioritetines paramos sritis, Seimas 2023-04-25 priėmė Visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymą, kuriuo pertvarkė paramos žiniasklaidai modelį ir vietoje Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo įsteigė naują juridinį asmenį – viešąją įstaigą Medijų rėmimo fondą. Šio fondo tikslas – teikiant valstybės paramą viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams siekti žiniasklaidos pliuralizmo, nuomonių ir tautinių kultūrų įvairovės, socialiai reikšmingos, kultūrą skatinančios informacijos prieinamumo visuomenėje, įskaitant asmenų su negalia informacinį prieinamumą. Iki pakeitimo valstybės lėšomis galėjo būti remiami tik viešosios informacijos rengėjų ir tik juridinių asmenų projektai. Naujai įsteigto Medijų rėmimo fondo lėšomis galės būti remiami ir viešosios informacijos skleidėjų, ir fizinių asmenų – žurnalistų – projektai. Fondo lėšomis negalės būti remiami rimtą profesinį pažeidimą padariusių viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų projektai, LRT parengti ar jos programose ir interneto svetainėje įgyvendinami projektai. Fondo lėšomis nebus remiami ir viešųjų ryšių, reklamos, informacijos agentūrų, mokslo ir studijų institucijų, švietimo

įstaigų, politinių organizacijų projektai, taip pat – knygų, garso, vaizdo studijų leidybos projektai. Fondo steigėjai yra Kultūros ministerija, Visuomenės informavimo etikos asociacija ir Kultūros periodinių leidinių asociacija. Sprendimus dėl Fondo teikiamos valstybės paramos skyrimo priima kolegialus organas – Fondo taryba, kurią sudaro 10 narių (vienas Medijų tarybos iš aukštųjų mokyklų, vykdančių žurnalistikos studijų programą, pasiūlytų kandidatų paskirtas asmuo ir kiti devyni, deleguoti baigtiniu sąrašu įtvirtintų viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus vienijančių organizacijų). Įstatyme įtvirtinta, kad fondas skiria paramą viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų projektams bei veiklai pagal šias programas (prioritetines sritis): kultūrinės žiniasklaidos ir kultūros periodinių leidinių, regioninės žiniasklaidos, naujienų, tiriamosios ir šviečiamosios žurnalistikos, žiniasklaidos tautinių mažumų kalbomis ir lietuvių išsivijos (diasporos) žiniasklaidos, kitas programas, parengtas fondo tarybos, atsižvelgiant į visuomenės informavimo kultūros raidos ir plėtros bei informacinio saugumo ir visuomenės atsparumo stiprinimo prioritetus.

Jau ankstesnėje žurnalistų etikos inspektoriaus analitinėje apžvalgoje buvo atkreiptas dėmesys į poreikį įtvirtinti žurnalistų ir kitų asmenų, įsitraukusių į tam tikrą viešąjį dalyvavimą ar viešojo intereso gynimą, apsaugą nuo strateginio bylinėjimosi (*strategic lawsuit against public participation (SLAPP)* – angl.) ieškinių. *SLAPP* ieškiniai yra suprantami kaip tam tikra persekiojimo forma, kuri naudojama prieš žurnalistus ir kitus viešą interesą siekiančius apginti asmenis. Tai nepagrįsti arba pernelyg išpūsti ieškiniai, kuriuos reiškia valstybės institucijos, verslo įmonės ir galingi pavieniai asmenys prieš silpnesnius subjektus, kurie tokius pareiškėjus kritikuoja arba teikia jiems nepalankią informaciją su viešuoju interesu susijusiais klausimais. Jie siekia cenzūruoti, įbauginti ir nutildyti kritikus, juos apkraunant teisinės gynybos išlaidomis. Strateginiu bylinėjimusi paprastai siekiama ne tiek įrodyti ieškinį pateikusios šalies pretenzijų teisinį pagrįstumą, kiek atgrasyti asmenis nuo veiklos viešojo intereso labui, įveliant juos į ilgas teises procedūras, sukeltiant didelių bylinėjimosi išlaidų grėsmę ir t. t. Tai, kad daugėja *SLAPP* atvejų, Europos Sąjungoje, yra užfiksuota keliose teisinės valstybės principo taikymo ataskaitose, Europos Komisijos vertinimuose, kuriuose analizuojami su šiuo principu susiję pokyčiai. Atsižvelgdamas į didėjančių strateginių ieškinių dėl visuomenės dalyvavimo skaičių Europos Sąjungoje, dar 2021 m. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją „Demokratijos ir žiniasklaidos laisvės bei pliuralizmo stiprinimas ES: netinkamas civilinės ir baudžiamosios teisės veiksnių naudojimas siekiant užtildyti žurnalistus, NVO ir pilietinę visuomenę“²².

Apžvelgiamu laikotarpiu buvo imtasi deramų priemonių sprendžiant šią problemą tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniu lygiu. 2022-04-27 Europos Komisija priėmė rekomendaciją (ES) 2022/758 dėl žurnalistų ir žmogaus teisių gynėjų, užsiimančių visuomenine veikla, apsaugos nuo akivaizdžiai nepagrįstų ar piktnaudžiaujamojo pobūdžio teismo procesų (strateginių ieškinių dėl visuomenės dalyvavimo)²³. Lietuva viena iš pirmųjų priėmė *SLAPP* ieškinių užkardymui skirtas nacionalines taisykles. Lietuvoje šiuo metu Civilinio proceso kodekso 95¹ straipsnis nustato, kad jeigu atsakovas mano, kad ieškovas nesažiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį siekdamas pakenkti atsakovo vykdomai visuomenės informavimo ar kitokiai su viešojo intereso tenkinimu ar

²² Žr. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0292_LT.html

²³ Žr. https://commission.europa.eu/document/d615e181-eb4c-4b4f-869d-ccf1ca6df0e2_en?prefLang=lt

gynimu susijusiai veiklai ar atgrasyti atsakovą nuo šios veiklos, jis turi teisę atsiliepiame į ieškinį pateikti teismui prašymą taikyti šio straipsnio 2 dalyje nurodytą procedūrą. Pažymėtina, kad visuomenės informavimo sritis atskirai išskirta kaip demokratinėje visuomenėje itin reikšminga sfera, kurioje gali pasireikšti kritikuojamų asmenų siekis nutildyti kritiką, sukelti visuomenę informuojantiems subjektams neigiamų pasekmių (įskaitant turtines pasekmes). *SLAPP* užkardymo klausimu buvo aktyviai vykdomos koordinuotos Europos Sąjungos lygio diskusijos. Galiausiai 2024-02-27 Europos Parlamentas patvirtino ES taisyklių projektą²⁴, kitaip vadinamą anti-*SLAPP* direktyva, kurios tikslas – Europos Sąjungos mastu apsaugoti žurnalistus, visuomenininkus, pilietinę visuomenę, mokslininkus nuo jiems užtildyti naudojamų strateginių teisminių ieškinių. Asmenys, kurių atžvilgiu iškeliamos *SLAPP* bylos, galės pasinaudoti įvairiomis procesinėmis garantijomis ir apsaugos priemonėmis. Jie galės prašyti teismo dar ankstyvame etape atmesti ieškinį (laikomą akivaizdžiai nepagrįstu), reikalauti ieškinį pateikusių asmens finansinių garantijų (pvz., kad asmuo, iškėlęs *SLAPP* bylą, pateiktų su procesu susijusių išlaidų užtikrinimo priemonės), siekti kitų rūšių teisių gynimo priemonių (pvz., kad ieškovas padengtų su procesu susijusias išlaidas, įskaitant dėl *SLAPP* nukentėjusio asmens teisinio atstovavimo išlaidas, reikalauti, kad teismas *SLAPP* bylą iškėlusiam asmeniui skirtų baudą ir kt.). Valstybės narės per dvejus metus turės įgyvendinti šią direktyvą ir perkelti jos nuostatas į nacionalinę teisę.

Kita svarbi apžvelgiamo laikotarpio žurnalistų apsaugą stiprinanti teisėkūros iniciatyva – Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, kuriuo nustatoma bendra žiniasklaidos paslaugų vidaus rinkoje sistema (Europos žiniasklaidos laisvės aktas) ir iš dalies keičiama Direktyva 2010/13/ES. Europos žiniasklaidos laisvės akto projektą 2022 metais parengė Europos Komisija, reaguodama į mažėjančią žiniasklaidos pliuralizmą ir nepriklausomumą, blogėjančią žiniasklaidos ir žurnalistų padėtį Europos Sąjungoje (pvz., įvykiai Vengrijoje, Lenkijoje, Graikijoje, Čekijoje (oligarchai supirkinėjo žiniasklaidos priemones, valstybės šnipinėjo žurnalistus, politinės jėgos darė įtaką visuomeniniams transliuotojams) ir kitas problemas (pvz., nepakankamas reguliuotojų bendradarbiavimas krizių metu, neskaidrus lėšų skirstymas žiniasklaidai). Projektu siekiama sukurti priemones, įgalinančias žiniasklaidą ir žurnalistus apsaugoti nuo neigiamo valstybių ir privačių subjektų poveikio bei skatinti jų veiklos gyvybingumą. Po ilgų diskusijų Europos Parlamentas šį teisės aktą patvirtino. Juo uždraustas bet koks kišimasis į redakcinius sprendimus, redakcijų darbą, bandymas priversti atskleisti žurnalistų informacijos šaltinius, šnipinėti jų veiklą ar išgauti jų darbo įrangoje kaupiamą šifruotą informaciją. Visuomeninės žiniasklaidos priemonių vadovų ir valdybų narių atrankos turės būti skaidrios ir nediskriminacinės, o tarnybos laikas pakankamai ilgas. Tokiu būdu bandoma išvengti visuomeninės žiniasklaidos priemonių naudojimo politiniais tikslais. Be to, visuomeninės žiniasklaidos priemonės turės būti finansuojamos pagal skaidrias, objektyvias procedūras, o pats finansavimas turės būti tvarus ir nuspėjamas. Tam, kad visuomenė žinotų, kas kontroliuoja žiniasklaidą ir kokie interesai gali daryti įtaką informacijos turiniui, visos žiniasklaidos įmonės įpareigojamos skelbti informaciją apie savo savininkus. Žiniasklaidos priemonės įpareigotos atskleisti duomenis apie iš valstybinės reklamos gaunamas lėšas ir valstybės teikiamą finansinę paramą. Informacija apie lėšas, gaunamas iš ES nepriklausančių šalių, taip pat turės būti viešinama. Šiuo teisės aktu įtvirtinamas mechanizmas dėl žiniasklaidos neigiamo,

²⁴ Žr. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0223-AM-126-126_LT.pdf

neteisėto ar neapykantą skatinančio turinio didelėse internetinėse platformose pašalinimo. Pagal šį teisės aktą bus įsteigta Europos žiniasklaidos paslaugų valdyba (nauja ES nacionalinių reguliuotojų valdyba). Manoma, kad ypatingų pasikeitimų Lietuvos žiniasklaidos sistemai šis teisės aktas neatneš, o esminis poveikis turėtų pasireikšti per žiniasklaidos lauko apsaugos stiprinimą.

Skaitmeninė erdvė ir įvairios elektroninės prekių bei paslaugų platformos tapo neatsiejama visuomenės gyvenimo dalimi, todėl tarpininkavimo paslaugų teikėjų atsakomybė skaitmeninėje erdvėje, kova su neteisėtu turiniu ir dezinformacija, masinis duomenų rinkimas tapo reikšmingomis problemomis. Europiniu lygiu ši informacinio saugumo problema sprendžiama 2023-08-25 įsigaliojusi ir 2024-02-17 pradėtu taikyti Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu dėl bendrosios skaitmeninių paslaugų rinkos (Skaitmeninių paslaugų aktas), kuriuo iš dalies keičiama Direktyva 2000/31/EB. Skaitmeninių paslaugų aktu stiprinama socialinių tinklų, interneto paieškos sistemų, dalijimosi vaizdo medžiaga paslaugų ir kitų skaitmeninių platformų atsakomybė už neteisėto ir žalingo turinio, pvz., dezinformacijos, neapykantos kalbos platinimą, stiprinama asmens duomenų, nepilnamečių, vartotojų apsauga, didinamas interneto platformų algoritmų veikimo skaidrumas. Šiuo teisės aktu Europos Sąjungoje naujai apibrėžiama skaitmeninių paslaugų teikėjų atsakomybė, veiksmingiau reglamentuojama didžiųjų interneto platformų veikla, stiprinama kova su neteisėtu turiniu internete, užtikrinama geresnė jo kontrolė, nustatomas griežtesnis skaitmeninių platformų reguliavimas.

Skaitmeninių paslaugų akto įgyvendinimui Lietuvoje, nors ir vėluojant, tačiau yra parengtas ir Seime svarstomas Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas. Jame įtvirtinamos nuostatos dėl kompetentingų institucijų paskyrimo, įgaliojimų joms suteikimo, vykdymo užtikrinimo priemonių, skundų nagrinėjimo, baudų skyrimo tvarkos nustatymo. Šiuo projektu Taryba paskiriama kaip viena iš kompetentingų institucijų ir jai suteikiami įgaliojimai užtikrinti šio reglamento vykdymą Tarybos kompetencijos ribose.

3. VISUOMENĖS INFORMAVIMO SRITIES TENDENCIJOS

Per pandemiją susiformavę žiniasklaidos vartotojų įpročiai išliko bei įsitvirtino ir popandeminiu laikotarpiu. Žmonės daugiausia informacijos ieško ir randa internete, socialinėse medijose. Vis labiau įsitvirtina mokamas internetinės žiniasklaidos turinys. Tradicinė žiniasklaida susiduria su didėjančiomis išlaidomis, mažėjančiomis pajamomis iš reklamos, lėtėjančiu prenumeratos augimu. Labiausiai nuo to kenčia spaudos leidinių, ypač regionuose, sektorius. Regioninė žiniasklaida skaitmeninio visuomenės informavimo procese susiduria su reikšmingais iššūkiais, siekdama prisitaikyti prie kintančios visuomenės informavimo aplinkos bei vartotojų poreikių. Suprantama, regioninė žiniasklaida turi mažesnę auditoriją, tai savaime lemia mažesnes pajamas iš reklamos ir prenumeratų. Savo ruožtu finansinis spaudimas daro įtaką nepriklausomam ir objektyviam visuomenės informavimui, jo kokybei, kartais ir egzistencijai. Sunkiai išgyvendami ekonominius pandemijos padarinius, ne vienas leidėjas svarsto apie užsidarymą.

Atskira situacija susiklostė su kultūrinių leidinių išlikimu. Kultūriniai leidiniai visuomet naudojami valstybės teikiama parama per Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą. Įvykus medijų finansavimo modelio pertvarkai ir uždarius Spaudos, radijo ir televizijos

rėmimo fondą, buvo įsteigta nauja viešojo įstaiga Medijų rėmimo fondas. Ir nors valstybės finansavimas šiam fondui padidėjo beveik dvigubai (iki 6,5 mln. eurų), tačiau dėl biurokratinių kliūčių jis nepradėjo laiku funkcionuoti, konkursai vis dar nėra įvykę ir jokie paramos laukiantys leidiniai finansavimo projektams negavo. Dėl šios problemos ir dėl finansavimo tęstinumo nebuvimo net tokie ilgametį įdirbį turintys kultūros leidiniai kaip „Kultūros barai“ paskelbė apie leidybos nutraukimą, o „Naujasis židinys-Aidai“, „7 meno dienos“, „Metai“ abejoja, ar išgyvens iki paramos iš minėto fondo gavimo.

Nors ir vėluodama, tačiau 2023 m. sausio 1 d. Lietuvoje pradėjo veikti Viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų informacinė sistema (VIRSI). VIRSI turi užtikrinti galimybę vienoje vietoje (specialiai sukurtoje interneto svetainėje) viešai ir neatlygintinai gauti informaciją apie Lietuvos Respublikoje veikiančius viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus (juridinius asmenis), t. y. duomenis apie viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų valdymą, dalyvius (iki fizinių asmenų), veiklos rūšis, valdomas visuomenės informavimo priemonės, padarytus rimtus profesinius pažeidimus, gautas pajamas (iš politinės reklamos, lėšas iš viešojo sektoriaus subjektų, paramą iš fizinių ir juridinių asmenų) ir jų šaltinius, taip pat kitus duomenis ir informaciją, kurių viešą skelbimą numato Visuomenės informavimo įstatymo 24 straipsnio 1 dalis. Viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams buvo skirti šeši mėnesiai registruotis sistemoje. Pirmiausia viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai turi užsiregistruoti, o tik tada, jei jie yra užsiregistravę, institucijos apie juos gali pateikti informaciją. Per sistemos veikimo laikotarpį išryškėjo problema, jog už informacijos nepateikimą atsakomybė numatyta tik viešosios informacijos rengėjams ir skleidėjams, tačiau nenumatytos nei kontrolės, nei atsakomybės priemonės, jeigu informacijos į VIRSI nepateikia valstybės institucijos. Vadovaujantis bendraisiais reikalavimais valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų interneto svetainėms ir mobiliosioms programoms, visose viešųjų įstaigų interneto svetainėse turi būti pateikiama nuoroda į VIRSI.

Pradėjus veikti VIRSI, viešojo sektoriaus finansiniai ištekliai, skiriami viešinimo, reklamos ir visuomenės informavimo paslaugoms, turėtų nebebūti pilkoji zona. Į tai, kad turėtų būti didinamas valdžios institucijų reklamai skiriamų išlaidų skaidrumas, dėmesį ankstesnėse teisinės valstybės principo taikymo ataskaitose buvo atkreipusi ir Europos Komisija. Šiame kontekste išlieka aktuali perkamo turinio arba užsakomosios žurnalistikos problema. Nors valstybės ir savivaldybių institucijos jau turi pareigą viešai skelbti, kiek jų valdomų asignavimų buvo išleista veiklos viešinimui, reklamai, užsakomosios informacijos žiniasklaidoje, įskaitant socialinius tinklus, pirkimui, tačiau informaciją perkantiems (užsakantiems) ir ją parduodantiems subjektams nėra pareigos skaidriai ir aiškiai nurodyti ar pažymėti, kad turinys yra apmokėtas, nėra vienodo žymėjimo tvarkos, kuri leistų informacijos vartotojui identifikuoti, kad tai užsakomasis, o ne objektyvus žurnalistinis turinys. Užsakomoji žurnalistika prieštarauja demokratinei žiniasklaidos paskirčiai, nes pateikia užsakovui naudingą informaciją, kartu manipuliudama visuomenės nuomone bei sumažindama auditorijos teisę į objektyvią ir nešališką informaciją. Skaidrumo deklaruojant užsakomąjį (reklamini) turinį trūksta net Vyriausybės (valstybiniu) lygmeniu. Garsiai nuskambėjo atvejis, kai britų leidinys *Financial Times* 2022 metų pabaigoje paskelbė šešių publikacijų ciklą apie Lietuvą. Lietuvos valdžios institucijos viešai džiaugėsi autoritetingo leidinio dėmesiu, tai motyvuodamos savo sėkmingu darbu, tačiau net neužsimindamos, kad toks dėmesys inicijuotas ir apmokėtas mokesčių mokėtojų pinigais. Ir tik paaiškėjus šiam faktui, Vyriausybė nurodė, kad publikacijas inicijavo agentūra „Investuok Lietuvoje“. Ši

agentūra su *Financial Times* sudarė sutartį ir nusipirko turinio kampanijos paslaugas. Tai nėra išskirtinė ar smerktina praktika. Ir kitos valstybės naudoja tokį būdą kaip gero šalies įvaizdžio formavimo priemonę. Tačiau būtina aiškiai deklaruoti. Tokiu būdu laimėtų visi – daugiau pasitikėjimo tiek užsakovai, tiek žiniasklaida, o auditorija nesijaustų apgaulinėjama.

Žiniasklaidos, kaip „sarginio šuns“ funkcija per užsakomąją informaciją yra naikinama, tuo padarant didžiulę žalą demokratijai ir menkinant pasitikėjimą pačia žiniasklaida, kaip esminiu demokratijos ramsčiu. Viešieji išteklių, skiriami valdžios institucijų veiklos viešinimui, komunikacijai, perkant turinį visuomenės informavimo priemonėse, didina žiniasklaidos pajamas, padeda išgyventi, tačiau kartu sukuria ydingus valdžios ir žiniasklaidos santykius, nesuderinamus su sąžiningos žurnalistikos standartais. Tai viena iš priežasčių, kodėl visuomenės pasitikėjimas žiniasklaida nėra aukštas.

Lietuvoje ryškėja pasaulinė žiniasklaidos tendencija – auga išskirtinio mokamo turinio poreikis ir didėja skaitmeninę žiniasklaidą prenumeruojančių asmenų skaičius. Ypač didelis šuolis įvyko per 2022-2023 metus, kai ženkliai išaugo skaitmeninių prenumeratorių kiekis nepaisant to, kad žiniasklaidos turinio apmokestinimo pradžia nebuvo lengva. Ilgą laiką žmonės manė, kad turinys internete nieko nekainuoja, todėl internetinę žiniasklaidą suvokė kaip nemokamai teikiamą paslaugą. Dabar jau nieko nebestebina, kad už kokybišką, patikimą, profesionalų žurnalistinį turinį reikia mokėti, o vartotojas jaučiasi prisidedantis prie kokybiškos žiniasklaidos išlaikymo ir stiprinimo. Perėjimas prie mokamo turinio vyksta laipsniškai. Siekdami išlaikyti konkurencingumą ir neprarasti auditorijos dalies, kuri nelinkusi mokėti, internetinės žiniasklaidos valdytojai ir toliau pagrindinę informaciją pateikia nemokamai. Reiklesni vartotojai, norintys gauti analitinės, geresnės kokybės, išsamesnės informacijos, tiriamosios žurnalistikos produktų, yra pasiryžę už juos sumokėti, nes supranta, kokie yra kokybiškos, patikimos informacijos parengimo kaštai.

Lietuvoje prenumeruoti turinį šiuo metu siūlo naujienų portalai „delfi.lt“, „15min“, „Lrytas.lt“, vz.lt, „zmones.lt“. Apytiksliais skaičiavimais, iš viso Lietuvoje už lietuviškų naujienų portalų turinį moka apie 100 tūkstančių skaitytojų. Svarbią vietą Lietuvos medijų ekosistemoje užima ir prenumeratos pagrindu veikiančios skaitmeniniai kanalai, įkurti nepriklausomų turinio kūrėjų. Dažniausiai tai didelę įtaką ir pasitikėjimą visuomenėje turintys žurnalistikos profesionalai, kurių skleidžiamas turinys iš karto tampa aktualija, o pastaraisiais metais neretai ir pagrindu pradėti ikiteisminius tyrimus teisėsaugos institucijoje.

Mokamas turinys užtikrina skaitmeninės žiniasklaidos stabilumą ir nepriklausomumą nuo reklamdavių. Visgi toks augimas didina riziką, kad naudojant internetinę informaciją, kaip ir spausdintą, skirtumas tarp tų, kurie sau gali leisti prieigą prie kokybiškos informacijos, ir tų, kurie turi tenkintis pagrindine informacija, tik didės. Tai gali sukelti informacinės atskirties fenomeną – naujo tipo nelygybę, kai mažesnes pajamas gaunantys žmonės dar labiau pasiners į socialinių tinklų ir kitų nekokybiškos informacijos šaltinių priklausomybę.

Išlieka sudėtingi žiniasklaidos priemonių ir didžiųjų interneto platformų (pvz., *Google*) santykiai, kai pastarosios savinasi kokybišką turinį ir daro jį prieinamą nemokamai. Jie naudoja atskirų interneto žiniasklaidos priemonių sukurtą produkciją savo tikslams, visiškai neprisidėdami prie jo sukūrimo. Pretenzijos interneto platformoms reiškiamos

dėl to, kad iš naujienų skelbimo uždirba milijardus, bet nesidalija pajamomis su žiniasklaida, kurios turinį naudoja. Tai nesąžininga ir neteisėta praktika, nes didžiosios platformos turi teisingai atlyginti žiniasklaidos bendrovėms už jų turinio naudojimą savo pelno generavimui.

Analizuodami visuomenės informavimo procesus ir jų pokyčius galime išvelgti tolesnę alternatyvių naujienų šaltinių plėtrą. Viena vertus, tai lemia didesnis vartotojų pasitikėjimas įvairiais naujienų kanalais, platformomis, tinklalaidėmis (*angl. podcasts*) ir poreikis gauti įvairialypį turinį. Kartu, neabejotinas tokių įvairiausio pobūdžio informacijos kanalų universalumas, gebant pateikti vartotojams skirtingų formatų bei žanrų turinį, įskaitant reportažus, interviu, diskusijas, pasakojimus, komediją ir net mokslinius tyrimus. Kalbant apie vis populiarėjančias tinklalaides ir jų beribę temų įvairovę, galima drąsiai teigti, kad jose kiekvienas galėtų rasti aktualią temą, atitinkančią jo interesus ir poreikius. Be pramoginio turinio, tinklalaidės gali būti naudingas edukacinis įrankis, pateikiantis ekspertų patarimus ir net ugdantis kritinį mąstymą. Be to, daugelis tinklalaidžių yra nemokamos, todėl prieinamos plačiai auditorijai. Tinklalaidžių plėtra rodo, kad vis labiau vertinama galimybė gauti įvairialypį, autentišką turinį, pritaikytą individualiam gyvenimo ritmui ir poreikiams. Be to, tinklalaidės suteikia galimybę įvairiems autoriams ir ekspertams pasidalinti savo žiniomis, patirtimi kūrybine veikla, nepriklausomai nuo to, ar jie yra žinomi visuomenei, ar ne. Tai leidžia klausytojams gilintis į įvairias temas iš skirtingų perspektyvų ir išgirsti įvairias nuomones bei išvalgas. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad tinklalaidės neretai turi potencialą įtraukti auditoriją į ilgalaikes diskusijas ir bendravimą su jų kūrėjais, ekspertais. Pastebimas didesnis dėmesys ilgesniam ir kokybiškesniam turiniui. Akivaizdu, kad alternatyvių naujienų šaltinių vartotojams siūloma vis didesnė temų įvairovė, glaudesnis santykis su auditorija ir didesnis pasiekiamumas lemia tolesnę šių informacijos šaltinių plėtrą. Šios plėtros tendencija rodo, kad įvairūs informacijos kanalai, ypač tinklalaidės, yra reikšminga visuomenės informavimo platforma, kurios įtaka visuomenės informavimo procesams, informacijos sklaidai bei nuomonių formavimui ateityje tik didės.

Naujuoju teisiniu reguliavimu Skaitmeninių paslaugų aktas numato griežtas taisykles dėl reklamos interneto platformose, nepilnamečiams draudžiama teikti reklamą, grindžiamą profiliavimu. Labai didelėms interneto platformoms, tokioms kaip *Meta*, nustatomi papildomi reikalavimai valdyti sisteminę riziką, susijusią su neteisėtos informacijos sklaida platformose. Šie reikalavimai kompanijoms kainuos papildomus kaštus, sumažins iš reklamos gaunamas pajamas. Šios priežastys nulėmė tai, kad *Meta* priėmė sprendimą įvesti mokamas prenumeratas *Facebook* ir *Instagram* naudotojams Europos Sąjungoje. Ne visi vartotojai suprato, kodėl *Facebook* jiems meta lentelę su pasiūlymu apie mokamą prenumeratą, jeigu jie nori matyti turinį be reklamų. Nenorintiems už prenumeratą atsiskaityti pinigine forma, *Meta* pasiūlė susimokėti savo asmens duomenimis, t. y. sutikti su tuo, kad socialinis tinklas ir toliau naudosis slapukais bei vartotojų asmens duomenimis, kad galėtų suasminti reklamą, profiliuoti ir pan. Tai padės žmonėms pagaliau suvokti, kad už tariamai nemokamą informaciją ir paslaugas skaitmeninėje erdvėje iš tiesų susimokama savo asmens duomenimis, kurie apdoroti pagal atitinkamus algoritmus skaitmeniniams pasaulio gigantams generuoja pelnus ir didžiulę įtaką. Didieji pasaulio asmens duomenų valdytojai (tvarkytojai), pvz., *Facebook* bei kiti socialiniai tinklai, sukaupe didžiausius privačių asmens duomenų kiekius, kelia pavojų per manipuliavimą savo įtaka, galinčia nulemti pasaulinės politikos raidą, pakenkti demokratinių sistemų stabilumui. Vis labiau suvokdami šį mechanizmą ir jo

keliamus pavojus, skaitmeninės erdvės vartotojai turėtų tapti dar dėmesingesni ir reiklesni „neatlygintinai“ atiduodamų savo asmens duomenų kainai, o pasaulio valstybių sprendimų priėmėjai ieškoti būdų kaip sumažinti tokių pavojų riziką. Pažymėtina, kad *Metos* pasiūlymas dėl mokamos prenumeratos ir jos sąlygų iš karto sukėlė abejonių dėl tokio sutikimo savanoriškumo pagal Reglamentą vertinimo. Atsižvelgiant į tai, kad *Metos* būstinė Europoje yra įkurta Dubline, Airijos duomenų apsaugos institucija pradėjo tyrimą dėl minėto *Metos* pasiūlymo teisėtumo įvertinimo.

Socialiniai tinklai, ypač *Facebook*, vis dažniau sulaukia kritikos dėl beatodairiško pelno siekimo ir per mažai skiriamo dėmesio sukeltų problemų sprendimui. Informacinių technologijų ir socialinės žiniasklaidos plėtra atnešė ne tik pozityvias permainas žmonių gyvenime. Daug priekaištų tenka socialinių tinklų, platformoms, kuriose nevaldomai sklinda dezinformacija ir melagienos, skatinama visuomenės poliarizacija, ypač kai kalbame apie Rusijos sukeltą karą Ukrainoje. Baisiausia yra tai, kad socialinių tinklų, ypač *Facebook*, platformos elgiasi taip, lyg karas Ukrainoje nevyksta. Jose visiškai laisvai naudojami algoritmų valdomi socialinių tinklų botai, t. y. robotizuotai valdomos socialinių tinklų paskyros. Tokie botai platina Rusijai naudingus naratyvus, dezinformuoja, iškreipia tikrąjį pasaulio vaizdą, kiršina žmones, skatina sąmokslų teorijas, silpnina demokratines institucijas ir pasitikėjimą valstybe apskritai. Lietuvoje buvo pastebėta tendencija, jog vykstant Rusijos karui prieš Ukrainą, *Facebook* pradėjo masiškai riboti (blokuoti) proukrainietiškus ir Rusiją kaip agresorių smerkiančius komentarus ar vaizdo medžiagą. Pvz., rusų kareivių pavadinimas „maskoliais“ ar „kacapais“, teiginys, kad jie yra žudikai, prievartautojai, vagys, darantys karo nusikaltimus, *Facebook* moderavimo traktuojamas kaip įžeidžiantis ir yra pagrindas tokią informaciją blokuoti. Šokiruoja tai, kad Meta traktuoja, kad karas Ukrainoje nevyksta ir Rusija nėra šalis agresorė, o rusų kariai yra laikoma saugotina asmenų grupe (kaip įvairios mažumos) socialinėje žiniasklaidoje. Nors oficialiai pagal platformų bendruomenės taisykles botų veikla yra draudžiama, tačiau platformos jų neblokuoja ir nešalina, nes tai naudinga jų verslui. Lietuvos Vyriausybės kanceliarija inicijavo dialogą su *Metos* atsakingaisiais asmenimis, siekdama atkreipti dėmesį į Lietuvos vartotojų paskyrų blokavimą, kuris vykdomas neatsižvelgiant į kalbinį ir kultūrinį kontekstą, vartojimo tradicijas, saugotinių grupių politiką. Šiai problemai efektyviai spręsti yra būtinas reguliacinis mechanizmas, kad platformos būtų priverstos imtis veiksmų ir šalintų netikras, automatizuotai botų valdomas paskyras. Europiniu lygiu ši informacinio saugumo problema sprendžiama 2023-08-25 įsigaliojusiu ir 2024-02-17 pradėtu taikyti Skaitmeninių paslaugų aktu, kuris naujai apibrėžė skaitmeninių paslaugų teikėjų atsakomybę už jų veiklą. Šiame kontekste nacionaliniu lygiu Lietuva taip pat parodė iniciatyvą. Kovai su dirbtiniu turinio, nukreipto prieš Lietuvą, matomumo didinimu, yra parengti ir Seime pristatyti Visuomenės informavimo įstatymo ir Baudžiamojo kodekso pakeitimo projektai. Šios teisėkūros iniciatyvos esmė – užkardyti manipuliavimo interneto platforma veiklą, spręsti valstybės institucijų kompetencijos klausimą šiame kontekste, nustatyti atskirą teisinį režimą draudžiamos informacijos matomumo ir prieinamumo didinimui bei kriminalizuoti manipuliavimą interneto platforma, kai turinio matomumo ir prieinamumo didinimas yra nukreiptas prieš Lietuvos valstybę.

Pastebima, kad nemaža dalis žmonių ėmė vis dažniau vengti naujienų arba bent jau stengiasi mažiau vartoti ar domėtis žiniomis, ypač susijusiomis su kariniais konfliktais, ekstremizmu, katastrofomis ir panašiomis neigiamas emocijas, ypač nerimą ir baimę, sukeliančiomis temomis. Naujienų vengimas dažnu atveju yra nulemtas ne tik pranešimo

turinio, bet ir pateikimo būdo. Daugelis naujienų vengiančių žmonių teigia, kad jos yra slegiančios, jiems nesvarbios (tolimos), kad jie vis tiek nieko negali padaryti dėl situacijų, kurias mato ar skaito naujienose. Būdas padėti žmonėms išvelgti didesnę naujienų vertę – stengtis pabrėžti socialinę naujienų naudojimo naudą. Tam galėtų pasitarnauti aiškesnis naujienos struktūravimas, kad būtų išryškinta, kaip aprašomos istorijos gali tiesiogiai paveikti auditorijos narių gyvenimus ir kaip jie gali reaguoti. Tai būtų atsvara jausmui, kad naujienos yra tolimos ar beprasmiškai neigiamos ir padėtų paneigti mitą, kad daugelis naujienų, ypač apie politiką, neturi jokios įtakos paprastų žmonių gyvenimui. Norint įveikti šį iššūkį, naujienų žurnalistai galėtų pabrėžti, kodėl žmonėms tai turėtų rūpėti, pabandyti jiems parodyti, kaip ir kur jie gali pakeisti situaciją imdamiesi veiksmų – patys arba kartu su bendraminčiais. Sprendžiant šią problemą, naujienų žiniasklaidai reikėtų siekti auditorijai pasakyti, kad ji yra svarbi, suteikti priklausymo ir galimybės prasmingai veikti jausmą. Labai svarbu, kad pati žiniasklaida sugebėtų paaiškinti ir perteikti savo darbo prasmę ir reikšmę, parodyti, kad žinios (naujienos) turi realią vertę žmonėms ir realią socialinę naudą visuomenei apskritai.

Išskirtina ir kita šiuolaikinės žiniasklaidos vartojimo tendencija. Pastaraisiais metais socialinė žiniasklaida pakeitė žmonių bendravimo ir santykių visuomenėje užmezgimo būdą. Ypač didelę įtaką patyrė paaugliai ir jaunimas, kuriems nuolatinė prieiga ir naudojimasis socialine žiniasklaida yra kasdienybės dalis. Socialinis gyvenimas daugiausia vystosi arba atsiranda internete. Dažnai tai yra vienintelis žmonių bendravimo, informacijos paieškos ir gavimo šaltinis. Naudojimasis socialine žiniasklaida turi daug privalumų, kurie palengvina gyvenimą ir bendravimą su kitais žmonėmis, tačiau pastebima ir neigiama įtaka, kai dėl per didelio aktyvumo, neribotos prieigos ir informacijos pertekliaus internete jaunimas gali susidurti su daugeliu psichologiškai žalingų situacijų. Nuolatinis sąlytis ir įsitraukimas į socialinę žiniasklaidą gali sukelti priklausomybę, o žmonės, nuolat tikrinantys socialinę žiniasklaidą, pradeda jaustis taip, tarsi praleistų ką nors vertingo, įdomaus ir svarbaus. Viena iš problemų, kylančių dėl tokio socialinės žiniasklaidos poveikio yra baimė praleisti (*angl. Fear Of Missing Out*), dažnai vadinama trumpiniu *FOMO*. *FOMO* sindromas – pakankamai naujas reiškinys. Šį sindromą patiriantys žmonės neretai išgyvena nerimo, nepilnavertiškumo, depresijos, vienišumo jausmą. Žvelgiant į nudailintus kitų žmonių gyvenimus socialinėje medijoje, jiems atrodo, kad jų veikla nėra tokia įdomi, reikšminga, o tai neigiamai veikia žmogaus savivertę. Taigi *FOMO* galima laikyti šiuolaikine jaunų žmonių problema, kurią sukelia besaikis socialinės žiniasklaidos naudojimas.

Apžvelgiamu laikotarpiu išryškėjo dar vienas socialinis reiškinys, neatsiejamas nuo socialinių tinklų – atšaukimo arba *cancel* kultūra. *Cancel* kultūra atsirado Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis neologizmas yra kilęs iš veiksmažodžio *to cancel*, kuris reiškia atšaukti, atsisakyti arba padaryti negaliojančiu. Istorikai buvo atšaukiami susitikimai ar koncertai, tačiau dabar atšaukiami kūriniai, prekių ženklai, nuomonės ir net žmonės. Enciklopedijoje „Britannica“ atšaukimo kultūra apibūdinama kaip „paramos asmenims ir jų darbui panaikinimas („atšaukimas“) dėl jų nuomonės ar veiksmų, kurie laikomi nepriimtinais juos „atšaukiančioms“ šalims“. Pažymima, kad socialinė žiniasklaida yra pirmas šaltinis „didinant visuomenės žinojimą apie tariamą įžeidimą“, iš kurio plinta atšaukimo kampanija. Ši kampanija gali būti „įvairių formų“, įskaitant spaudimą atšaukimo kultūros objektui sustabdyti viešus pasirodymus arba, įmonių ar įstaigų atveju, boikoto organizavimą. Atšaukimo kultūros šalininkai teigia, kad tai yra priemonė socialiniams pokyčiams pasiekti ir pasinaudoti teisėta teise kritikuoti ir kelti klausimus.

Tačiau kyla pavojus, kad tokia kritika ir klausimų kėlimas gali virsti priekabiavimu, sukelti patyčias, paskatinti grasinimus ar net smurtą. Tai gali paversti internetą nekontroliuojama Linčo teismo sale, skatinančia netoleranciją ir atskirtį tiems, kurie nepitaria tam tikroms idėjoms, elgesiui ar nuomonei. Pastaraisiais metais atšaukimo kultūra įsiskverbė į mūsų gyvenimą daugiausia dėl socialinės žiniasklaidos galios. Lietuvoje išsiskiria atšaukimo atvejai dėl požiūrio į koronaviruso pandemijos valdymą, skiepus, istoriją, Rusijos keliamų grėsmių vertinimą. *Cancel* kultūros šalininkai tvirtina, kad tai būdas suteikti balsą nepastebėtoms mažumoms ir apriboti nepriimtinas nuomones bei veiksmus. Kita vertus, kritikai įspėja, kad tai kelia pavojų žodžio laisvei, kur laisvas nuomonės reiškimas yra pamatinis demokratijos principas.

Šiuolaikiniame pasaulyje internetas tapo būtinybe. Be interneto sunku įsivaizduoti darbą, mokymąsi, laisvalaikį, juo labiau informacijos paiešką. Kartu, spartus technologinis progresas lėmė iššūkius, vienas iš jų – žiniasklaidos priemonių imitavimas, prisidengimas žinomų žmonių, turinčių didelį sekėjų ratą, veidais arba didelio rezonanso visuomenėje sulaukusiomis istorijomis. Neretai, pasibaigusiomis tragiškai, taip dar agresyviau siekiant atkreipti dėmesį ir nuslopinti skaitytojų budrumą. Toks profesionalios žiniasklaidos „klonažas“ skleidžia klaidingą, netikrą informaciją, gali lemti dezinformacijos sklaidą, daryti įtaką viešajai nuomonei, galiausiai turėti rimtų pasekmių demokratijai. Klonuoti portalai dažnai pasirenka pavadinimus, kurie labai panašūs į populiarius interneto portalus, tačiau gali turėti nedidelius skirtumus arba papildomus simbolius, skirtus klaidinti vartotojus. Kai kurie klonuoti portalai gali būti skirti sukčiavimui arba kenkėjiškam elgesiui, pavyzdžiui, gaunant vartotojų asmeninius duomenis arba įdiegiant kenkėjiškas programas į vartotojų kompiuterius. Prisidengiant populiariais interneto portalais, žinomų žmonių vardais, atvaizdais, dažnai siekiama suteikti klaidingą patikimumo įspūdį, padidinti turinio matomumą ir įtaką. Tokia neteisėta veikla neretai stebima socialiniuose tinkluose. Visais atvejais tokio turinio tikslas pateikti netikrą informaciją, skleisti dezinformaciją, manipuliuoti skaitytojų nuomone. Tokiais atvejais itin svarbus gebėjimas atpažinti klaidingą ar manipuliatyvų turinį, kritiškai vertinti interneto portalų patikimumą, imtis teisinių priemonių. Užkardant portalų klonų ir sukčiavimo požymių turinčią veiklą socialiniuose tinkluose labai svarbus instrumentas bus Skaitmeninių paslaugų aktas. Jame yra numatyti įrankiai ir mechanizmas, skirtas kovai su šia neteisėta veikla.

Informacinės visuomenės plėtra, kai internetas ir skaitmeninės technologijos tapo prieinamos visiems, atskleidė pagarbos ne tik kitų, bet ir savo pačių privatumui trūkumą socialinėse medijose. Vis dar trūksta suvokimo, kad skaitmeninis identitetas, ypač vaikų, turi būti apsaugotas. Jau ne vienerius metus socialinėse medijose stebimas reiškinys, kuris įgavo *sharenting* pavadinimą. *Sharenting* apibūdinamas reiškinys, kai tėvai internete nuolat dalijasi turiniu apie savo vaikus (nuotraukomis, vaizdo įrašais, ultragarso nuotraukomis ir pan.). Šis Jungtinėse Amerikos Valstijose sukurtas neologizmas kilęs iš žodžių „share“ ir „parenting“. Džiaugsmas dalytis, skelbiant savo vaikų nuotrauką, yra suprantama emocija, tačiau būtina įvertinti, ar tokie veiksmai internete nekelia pavojaus. Tai yra reiškinys, į kurį jau ankstesnėse žurnalistų etikos inspektoriatų teiktose analitinėse apžvalgose atkreiptas dėmesys, ypač dėl jo keliamos rizikos nepilnamečių skaitmeninei tapatybei, taigi ir tinkamam jų asmenybės formavimuisi. Be to, šis reiškinys ateities kontekste kelia pavojų, kad tėvų ir vaikų santykiuose gali kilti įtampa ar net teisinės pretenzijos. Skelbdami nepilnamečių nuotraukas internete (paprastai visam laikui), tėvai ir (ar) kiti asmenys daro žalą nepilnamečiams taip pat ir dėl to, kad tretieji

asmenys gali naudoti atvaizdus vaikų pornografijos, elektroninių patyčių, keršto ar bet kokių kitu netinkamu tikslu. Nepilnamečių gyvenimo nuotraukų ir vaizdo įrašų skelbimas, ypač kartu su tokia informacija, kaip jų vardas, amžius ar vieta, kurioje jie buvo užfiksuoti, prisideda prie jų įvaizdžio ir reputacijos internete formavimo. Tai, kas skelbiama internete gali būti nekontroliuojama, ir tai dar labiau pasakytina apie nepilnamečius. Kai kas nors pasirodo ekrane, ne tik gali būti užfiksuota ir be mūsų žinios pakartotinai panaudota kam nors netinkamais tikslais ar neteisėtai veiklai, bet ir turi daugiau informacijos, nei manome, pavyzdžiui, geolokacinius duomenis. Užtikrinant nepilnamečių privatumo ir asmens duomenų apsaugą, tėvai ir visi socialinių medijų turinio skleidėjai turėtų atsisakyti ar bent jau apriboti su vaikais susijusios informacijos sklaidą internete.

Bene svarbiausiu diskusijas viešojoje erdvėje sukėlusiu apžvelgiamo laikotarpio teismo sprendimu galime laikyti 2023 m. sausio 23 d. EŽTT sprendimą byloje *Macatė prieš Lietuvą (peticija Nr. 61435/19)*. Ši byla susijusi su pareiškėjos Neringos Dangvydės Macatės parašyta ir 2013 m. gruodį išleista vaikų literatūros knyga „Gintarinė širdis“. Ši knyga susideda iš šešių pasakų rinkinio, iš kurių dvi vaizduoja tos pačios lyties asmenų santuoką, ir skirta 9–10 metų vaikams. Vadovaujantis Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punktu, knygos platinimas po išleidimo buvo laikinai sustabdytas, o vėliau atnaujintas po to, kai knyga buvo paženklinta įspėjamoju ženklu, kad jos turinys gali pakenkti jaunesniems nei 14 metų vaikams. Šioje byloje EŽTT pripažino, kad priemonės, kurių buvo imtasi Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto pagrindu prieš Neringos Dangvydės knygą „Gintarinė širdis“, t. y. laikinas knygos platinimo sustabdymas ir vėlesnis knygos pažymėjimas įspėjamaisiais užrašais pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio 2 dalį (teisė į saviraiškos laisvę).

EŽTT sprendime išaiškino, kad priemonės, kuriomis ribojama vaikų prieiga prie informacijos apie tos pačios lyties santykius remiantis tik seksualine orientacija, turi platesnį socialinį poveikį. Tokios priemonės, neatsižvelgiant į tai, ar jos yra tiesiogiai įtvirtintos teisės aktuose, ar priimamos kiekvienu konkrečiu atveju, rodo, kad valdžios institucijos teikia pirmenybę tam tikrų rūšių santykiams ir šeimoms, o ne kitoms – kad jos mano, jog skirtingų lyčių santykiai yra socialiai priimtinesni ir vertingesni nei tos pačios lyties asmenų santykiai, taip prisidedant prie nuolatinio pastarųjų stigmatizavimo. Todėl tokie apribojimai, nors ir taikomi tik tam tikroje srityje ir nėra plataus poveikio, yra nesuderinami su demokratinės visuomenės lygybės, pliuralizmo ir tolerancijos sąvokomis. Taigi, pareiškėjos teisės į saviraiškos laisvę ribojimas remiantis dabar galiojančia įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto redakcija yra nesuderinamas su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsniu (teisė į saviraiškos laisvę).

Priėmus šį EŽTT sprendimą, Lietuvos Vyriausybė laikėsi pozicijos, kad Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 16 punkto nuostatos, numatančios, jog neigiamą poveikį nepilnamečiams darančiai informacijai priskiriama viešoji informacija, kuria niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata, turėtų būti pašalintos iš Lietuvos teisinės sistemos, tačiau Seimas nepritarė šiam Vyriausybės

siūlymui. Po tokio Seimo sprendimo Vyriausybė nutarė kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą ir prašyti ištirti, ar minėta įstatymo nuostata atitinka konstitucinį teisinės valstybės principą, Konstitucijos 25 straipsnį, saugantį įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvę, Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalis, skaitomas kartu su Konstitucijos 29 straipsniu, pagal kuriuos valstybė saugo šeimas jų nediskriminuodama, taip pat Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį, nustatančią, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Konstitucinis Teismas šį Vyriausybės prašymą priėmė. Akivaizdu, kad šie klausimai mūsų visuomenėje yra labai jautrūs, todėl EŽTT sprendimo byloje *Macatė prieš Lietuvą* įgyvendinimas bus sudėtingas.

III. IŠVADOS

1. Žurnalistų etikos inspektorius vykdomos funkcijos yra nukreiptos į asmeninių neturtinių žmogaus teisių apsaugą visuomenės informavimo priemonėse. Tęsiantis Rusijos karinei agresijai prieš Ukrainą, o kartu ir informaciniam karui, žurnalistų etikos inspektorius ir jo vadovaujama Tarnyba, ypač daug dėmesio skyrė ir skiria draudžiamos informacijos priežiūros internete mandato įgyvendinimui. Kova su dezinformacija, karo propaganda, kitu internete skleidžiamu draudžiamu ir neteisėtu turiniu yra prioritetinga Tarnybos veiklos sritis.

2. Lietuvoje ryškėja pasaulinė žiniasklaidos tendencija – auga išskirtinio mokamo turinio poreikis ir didėja skaitmeninę žiniasklaidą prenumeruojančių asmenų skaičius. Reiklesni turinio vartotojai, norintys gauti analitinės, geresnės kokybės, išsamesnės informacijos, tiriamosios žurnalistikos produktų, yra pasiryžę už juos mokėti. Mokamas turinys užtikrina skaitmeninės žiniasklaidos stabilumą, nepriklausomumą nuo reklamdavių, stiprina kokybišką tiriamąją žurnalistiką.

3. Pastaraisiais metais stebimi skaitytojų įpročių pokyčiai. Vis dėlto nepaisant įsitvirtinusios tendencijos daugiau naudotis internetu ir skaitmeninėmis technologijomis bei jų suteikiama greita žinių atnaujinimo galimybe, spauda išlaiko svarbią padėtį visuomenės informavimo procese. Ženkliai išaugus naujienų perdavimo ir poreikio jas gauti greičiui, populiarenes tapo spaudos leidinių skaitmeninės versijos.

4. Dažniausiai visuomenės informavimo ir / ar neturtinių teisių pažeidimai išvelgiami internete skelbiamame turinyje (internetu portaluose, socialinių tinklų paskyrose) – išliko stabili. Ataskaitiniais metais 87 proc. skundų gauti dėl saviraiškos skaitmeninėje erdvėje. Įsitvirtinęs internetinio turinio vartojimas, poreikis gauti informaciją ir ją skleisti yra tapęs rimtu išbandymu žmogaus teisių pusiausvyrai, jos užtikrinimui visoje informacinėje erdvėje.

5. Nagrinėjant skundus dėl socialinių tinklų paskyrose paskelbtos informacijos susiduriama su sunkumais siekiant identifikuoti paskyros valdytoją, kadangi asmenys neretai nenurodo savo tikrojo vardo ir pavardės ar kitų duomenų, iš kurių būtų galima identifikuoti valdytoją ir su juo susisiekti. Tokių duomenų dažniausiai nežino ir skundą teikiantis asmuo, o nesant pradėto ikiteisminio tyrimo duomenis apie paskyros valdytoją atsisako suteikti ir Policijos departamentas, taigi dėl duomenų trūkumo tokių skundų tyrimas neretai yra neįmanomas.

6. Visi socialinių medijų turinio skleidėjai turėtų kiek įmanoma labiau apriboti su vaikais susijusio turinio, ypač atvaizdų, asmens duomenų sklaidą internete. Tik tokiu būdu pavyks sumažinti pavojų vaikų privatumui skaitmeninėje erdvėje, užkirsti kelią elektroninėms patyčioms, užtikrinti geriausius nepilnamečių interesus.

7. Paveikiausio – audiovizualinio – pornografinio pobūdžio informacijos kiekiai auga. Be to, atsižvelgiant į tai, kad vartotojus nuo žiauraus su vaikų seksualiniu išnaudojimu susijusio turinio skiria vos vienas mygtuko paspaudimas, atliekamų ekspertizių dėl informacijos priskyrimo erotinio ir (ar) pornografinio turinio kategorijai ikiteisminiuose tyrimuose kiekis ir toliau didės.

8. Nepilnamečių vystymuisi neigiamą įtaką darančios ribojamos informacijos (pvz., erotinio pobūdžio, baimę ir (ar) siaubą kelianti informacija ir pan.) sklaidos atvejų fiksuota daugiau nei draudžiamos informacijos.

9. Informacinių technologijų ir socialinės žiniasklaidos plėtra atnešė ne tik pozityvias permainas žmonių gyvenime. Socialiniai tinklai, ypač Facebook, vis dažniau sulaukia kritikos dėl beatodairiško pelno siekimo ir per mažai skiriamo dėmesio sukeltų problemų sprendimui. Daug priekaištų tenka socialinių tinklų platformoms, kuriose nevaldomai sklinda dezinformacija, melagienos, skatinama visuomenės poliarizacija, neskiriamas dėmesys robotizuotai valdomų paskyrų blokavimui, sukčiavimo užkardymui, neteisėto turinio šalinimui ir pan. Sprendžiant šias sisteminės problemas, ypač akcentuotina socialinių tinklų platformų atsakomybės svarba ir efektyvus naujojo teisinio reguliavimo, įtvirtinto Skaitmeninių paslaugų akte, taikymas.

10. Didėjantys dezinformacijos kiekiai ir tobulėjančios jos technikos, apsunkina šios žalingos informacijos atpažįstamumą. Tokios tendencijos rodo, kad ypatingai svarbu yra rūpintis visuomenės kritinio mąstymo ugdymu ir informaciniu, taip pat ir dirbtinio intelekto, raštingumu, kad vartotojai suprastų informacijos šaltinių patikros būtinumą.

11. Lietuva padarė nemažą pažangą tobulindama leidimo žurnalistams susipažinti su oficialiais dokumentais tvarką, visų pirma užtikrindama, kad Reglamentu nebūtų naudojama kaip atsisakymo patenkinti prašymus motyvu, siekiant nepagrįstai apriboti prieigą prie informacijos. Teigiamų įvertinimų sulaukė Tarnybos kartu su Mykolo Romerio universitetu parengtos Informacijos teikimo gairės žiniasklaidos ir viešojo sektoriaus atstovams, t. y. praktinio pobūdžio vadovas dėl informacijos, kuria disponuoja viešajame sektoriuje veikiančios institucijos ir kurioje esama asmens duomenų, teikimo žiniasklaidos atstovams. Tam, kad šios gairės turėtų dar didesnę poveikį informacijos prieinamumui, būtina didinti jų žinomumą tarp viešojo sektoriaus atstovų ir skatinti aktyviau jomis naudotis praktikoje.

12. 2023 m. Pasaulio žiniasklaidos laisvės indekse, kurio tyrimą atlieka pasaulinė nevyriausybinė organizacija „Reporteriai be sienų“, kovojanti už spaudos laisvę, Lietuva pasiekė rekordines aukštumas – 7-ąją vietą ir 180 klasifikuojamų valstybių. Lyginant su dar ankstesniais metais, Lietuva žiniasklaidos laisvės srityje padarė didžiulį proveržį – 2018 m. – 36 vieta, 2019 m. – 30 vieta, 2020 m. – 28 vieta, 2021 m. irgi 28 vieta. Galime pagrįstai teigti, kad nepaisant tam tikrų sunkumų, žurnalistams ir kitiems žiniasklaidos atstovams mūsų šalyje yra sukurtos palankios darbo bei saugumo sąlygos.

DETALŪS METADUOMENYS

Dokumento sudarytojas (-ai)	Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba 288692340, Gedimino pr. 60, 01110 Vilnius
Dokumento pavadinimas (antraštė)	Dėl 2023 metų veiklos ataskaitos ir analitinės apžvalgos
Dokumento registracijos data ir numeris	2024-04-02 Nr. V3-11
Dokumento gavimo data ir dokumento gavimo registracijos numeris	–
Dokumento specifikacijos identifikavimo žymuo	ADOC-V1.0
Parašo paskirtis	Pasirašymas
Parašą sukūrusio asmens vardas, pavardė ir pareigos	Gražina Ramanauskaitė, Žurnalistų etikos inspektorius
Sertifikatas išduotas	GRAŽINA RAMANAUSKAITĖ LT
Parašo sukūrimo data ir laikas	2024-04-02 14:29:15 (GMT+03:00)
Parašo formatas	XAdES-T
Laiko žymoje nurodytas laikas	2024-04-02 14:29:27 (GMT+03:00)
Informacija apie sertifikavimo paslaugų teikėją	EID-SK 2016, AS Sertifitseerimiskeskus EE
Sertifikato galiojimo laikas	2021-08-10 17:32:31 – 2026-08-09 23:59:59
Informacija apie būdus, naudotus metaduomenų vientisumui užtikrinti	"Registravimas" paskirties metaduomenų vientisumas užtikrintas naudojant "RCSC IssuingCA, VI Registru centras - i.k. 124110246 LT" išduotą sertifikatą "DBSIS, Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, į.k.188774822 LT", sertifikatas galioja nuo 2022-05-19 16:48:06 iki 2025-05-18 16:48:06
Pagrindinio dokumento priedų skaičius	–
Pagrindinio dokumento priedamų dokumentų skaičius	–
Priedamo dokumento sudarytojas (-ai)	–
Priedamo dokumento pavadinimas (antraštė)	–
Priedamo dokumento registracijos data ir numeris	–
Programinės įrangos, kuria naudojantis sudarytas elektroninis dokumentas, pavadinimas	DBSIS, versija 3.5.76.2
Informacija apie elektroninio dokumento ir elektroninio (-ių) parašo (-ų) tikrinimą (tikrinimo data)	Atitinka specifikacijos keliamus reikalavimus. Visi dokumente esantys elektroniniai parašai galioja (2024-04-02 14:30:17)
Paieškos nuoroda	–
Papildomi metaduomenys	Nuorašą suformavo 2024-04-02 14:30:17 DBSIS